ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

CONDILLAC, Étienne

COLINS, Jean
COLLIER, Arthur
COLLINGWOOD, Robin
COLLINS, J.Anthony
COLLINS, Michael
COLOMBO, Matteo
COLON, Cristóbal
COLT, Samuel
COLTRANE, John
COMENIUS, Johann
COMMANECI, Nadia
COMMINES, Philippe
COMMONS, John
COMPTON, Arthur
COMTE, Auguste
CONDÉ, Louis
CONDILLAC, Étienne
CONDON, Edward Uhler
CONDORCET, Marquis de
CONGREVE, William
CONNOLY, James
CONNOLY, Maureen
CONRAD, Joseph
CONRAD, Martius
CONRING, Hermann
CONSIDERANT, Victor
CONSTABLE, John
CONSTANTINUS I
CONTA, Basile
CONTENAU, Georges
COOK, James
COOLEY, Charles Harton
COOLEY, Denton
COOLEY, Thomas
COOLIDGE, William
COOPER, Gary
COOPER, Leon
COPEAU, Jacques
COPERNICUS, Nicolaus
COPLAND, Aaron
COPPI, Fausto
COPPOLA, Francis Ford
COQUELIN, Constant
CORELLI, Arcangelo
CORI, Carl Ferdinand
CORI, Gerty Theresa
CORINTH, Lovis
CORIOLIS, Gaspare
CORNEILLE, Pierre
CORNFORTH, John
CORNFORTH, Maurice
CORNWALLIS, Charles
COROT, Jean-Baptiste
CORREGGIO, Antonio
CORTÁZAR, Julio
CORTES, Hernándo
CORTI, Alfonso
CORTONA, Pietro da
CORTOT, A.Denis
CORVALAN, Luis
COSER, Lewis
COSSA, Luigi
COSTA, Lucio
COSTA-GAVRAS
COŞKUN, Gürkan
COULOMB, Charles de
COULTON, George
COUPER, Archibald
COUPERIN, François [Büyük]
COURBET, Gustave

COLINS, Jean Hippolyte
(1783-1859)

Belçika asıllı Fransız iktisatçı ve düşünür. Kolektivist düşüncenin önde gelen temsilcilerindendir.

Baron Jean César Alexandre Hippolyte, 1783'te Brüksel'de doğdu; 1859'da Paris'te öldü. Napoléon döneminde Fransız ordusunda gönüllü askerlik yapması nedeniyle Restorasyon Dönemi'nde sınırdışı edildi. 1819'da Havana'ya giderek doktorluk yapan Colins, 1830 Devrimi'nden sonra Paris'e dönerek Fransız vatandaşlığına geçti.

Rasyonel Sosyalizm olarak bilinen toplumsal reform anlayışı konusunda ileri sürdüğü görüşlerle tanınan Colins, geçmiş dönemlerin teokratik yönetimi ve içinde yaşadığı çağın "anarşik demokrasisine" karşı çıkarak, ussal (rasyonel) olarak karşı çıkılması olanaksız bir otoritenin tüm insanların kardeşliği görüşünü yaygınlaştırabileceğini savunmuştur. Colins, bilgisizlik ve yoksulluğun dünyadan kaldırılabileceğini, bunun da, toprakların ortak mülkiyeti ile giderilebileceğini öne sürmüştür. Colins'e göre, tüm insanlar özgürce toprak sahibi olabilmelidir. Ancak ortak mülkiyet temeline dayanan toprak düzeninde, tasarruf hakkı bireysel kalmalıdır. En çok otuz yıl süreyle kiralanabilen toprakların kirası toplumsal yarara yönelik işlerde kullanılmalıdır. Colins, Rasyonel Sosyalizm'e geçiş sürecinde yüzde 25'lik miras vergisi alınmasını, birincil derecede akraba olmayanların paylarına düşen toprakların devlete devredilmesini öngörmüştür.

İlk kez 1850'de ortaklaşacalık (kolektivizm) terimini kullanan Colins, Proudhon'un aşırı bireyciliğine karşı çıkmıştır. Ortak toprak mülkiyetini savunan Colins'in izleyicileri I. Enternasyonal'de bir grup oluşturmuşlardır. Daha sonraları ise, De Potter ve Brouez gibi izleyiciler, günümüzde de etkin olan "Toprağın Millileştirilmesi Ligi"ni kurmuşlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Socialisme rationnel,* 1851,("Rasyonel Sosyalizm"); *Qu'est-ce que la science sociale?,* 1851-1854, ("Sosyal Bilim Nedir?"); *La science sociale,* 1857-1896, ("Sosyal Bilim"); *De la justice dans la science, hors l'église et hors la révolution,* 1860, ("Kilise ve Devrim Dışında Bilimde Adalet").

• **BAKINIZ:** PROUDHON.

COLLIER, Arthur
(1680-1732)

İngiliz, filozof ve tanrıbilimci. Algıdan bağımsız bir dışevren bulunmadığını öne sürmüştür.

Langford Magna'da doğdu ve burada öldü. 1697'de Oxford'daki Pembroke College'da başladığı öğrenimini, 1699'da Balliol College'da sürdürdü. 1704'te Langford Magna'da babasının ardından rektör oldu. Felsefe alanında Berkeley, Descartes, Malebranche ve onun öğrencisi J. Norris'den etkilenmiş, ayrıca skolastik filozoflarla ilgilenmiştir.

Felsefeye insan algısının dışevrenle olan ilgisini sorgulayarak giren Collier, 1713'te *Clavis universalis*'i yayımladı. Burada vardığı sonuçlar, "algı insana, dışevrenin varlığı üzerine, bir kanıt sağlamaz" diyen Malebranche ve öğrencisi Norris'den yola çıkarak ortaya atılmıştı. Dışevrenin varlığını bir varsayım olarak ele alan ve bu varsayıma inanmak için yeterli neden olmadığını öne süren Collier'nin düşünceleri Berkeley'in görüşleriyle de benzerlik gösterir. Ancak, Collier'nin yaklaşımı diyalektik ve dinbilim bakımındandır. O da, Berkeley gibi, dışevrenin, anlığın içeriklerinden bağımsız olarak varolduğunu yadsır. Dışsal olarak algılandığı sanılan nesnenin gerçekten dışsal olduğu inancı temellendirilemez. Örneğin sanrılar (halucinations) da dışsal görünür, oysa içseldir. Görülen ve düşlenen nesneler arasındaki ayrım görülenlerin bir dışsallık niteliği taşımasında değil, düşlenenden daha canlı olarak yaşanmasındadır. Öyleyse, buradan kalkarak, nesnenin düşünceden bağımsız olarak varolduğu kanıtlanamaz.

Collier'ye göre düşünceler, insan zihnine algı yoluyla girdiği için, bir insanın algıladığı düşünce bir başkasının zihni için dışsaldır. Her nesne ancak bir zihin içeriğinde varolabilir; bağımsız olarak varolamaz. "Bir dışevren olmalı; çünkü Tanrı, insana buna inanmak için güçlü bir eğilim vermiştir" diyen Descartesçı kanıta karşı çıkar: "Eğer Tanrı varlığından kuşkulanmadan, renklerin dışsallığı konusunda yanılabiliyorsak, neden nesnelerin varlığı konusunda da yanılmayalım?"

Collier, dışevren kavramının bir iç-çelişki taşıdığını göstermek için, zamanın kuşkucu kanıtlamalarına başvurur. O zamana dek filozoflar, dışevrenin hem sonlu, hem sonsuz; hem bölünebilir, hem bölünemez; hem devinebilir, hem devinemez olduğunu öne sürmüşlerdi. Daha sonra Collier, kendi özdekdışı evren görüşünü, özdeğin gerçekliğini varsayan Katolik tenselleşme doğmasıyla karşılaştırarak, "Evreni Tanrı istencine bağımlı kılarsak dışsallığı yokolur, dışsallığına önem verirsek Tanrı'nın niteliklerini üstlenmiş olur" der.

Collier, 1709'da yazdığı, yayımlanmayan *Confession* ("İtiraf") adlı yapıtında taslağını çıkardığı metafizik görüşlerini, *A Specimen of True Philosophy, in a Discourse on Genesis,* ("Gerçek Felsefeye Örnek Olarak Yaratış Üzerine Deneme") ve *Logology* 'de tanrıbilimsel açıdan yorumlamıştır. Burada yalnızca Tanrı'nın varolduğunu; Tanrı'nın, "varlığın kendisi, bütün varlık, evrensel varlık" olduğunu öne sürdü. Ona göre, Tanrı dışındaki her şeyin varlığı da, hem nedensel olarak, hem de kendi özdekleri olmadığı için, Tanrı'ya bağımlıdır. Bunun yanı sıra, İsa'dan başka her şey de, göreli olarak, kendi dışındaki başka bir şeye bağımlıdır. Bu anlamdaki bağımlılar arasına; nesnelerdeki nitelikler, zihinlerdeki içerikler, tanrısal tümelden kişisel ve tikel bir varlık olarak çıkan İsa'nın zihni de girer.

Collier, İsa'nın Tanrı'ya bağımlı olduğunu, ancak onun tüm yaratılan varlıklardan, dahası, zamandan bile önce geldiğini söyleyerek, Ariusçuluk'la ortodoks Hıristiyanlık'ı uzlaştırmaya çalışmıştır.

Collier'nin kendi çağında görüşleri okunmamış ve önemsenmemiştir. Daha sonra İskoçya'da Reid, Steward ve Hamilton, Almanya'da da Wolff onun yapıtlarına ilgi duymuş; kimi onu yalnızca Berkeley' in bir ardılı olarak yorumlarken, kimileri de Kantçı çatışkıların ondan türediğini öne sürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Clavis Universalis,* 1713, ("Evrensel Anahtar"); *A Specimen of True Philosophy in a Discourse of Genesis,* 1730, ("Gerçek Felsefeye Örnek Olarak Yaratılış Üzerine bir Deneme"); *Logology,* 1732.

• KAYNAKLAR: R. Benson, *Memoirs of the Life and Writings of the Rev. Arthur Collier,* 1837; E. Brehier, *Histoire de la philosophie,* 1981; G. Lyon, *L'idealisme en Angleterre au XVIIIe siècle,* 1888; S. Parr, *Metaphysical Tracts of the Eighteenth Century,*1837; H. J. de Vleeschauwer, "Les antinomies kantiennes et la Clavis Universalis d'Arthur Collier" , *Mind,* XLVII (187), 1938.

• BAKINIZ: BERKELEY, DESCARTES, W. HAMILTON, MALEBRANCHE, NORRIS, REID, STEWARD, WOLFF.

Robin George Collingwood

COLLINGWOOD, Robin George
(1889-1943)

İngiliz, düşünür. 20. yy başlarında İngiltere'de yaygın olan gerçekçi akıma karşı spekülatif bir idealizmi benimsemiş, tarihselci görüşü savunmuştur.

İngiltere'nin Lancashire kentine yakın Cartmel Fell'de doğdu, Oxford'da öldü. John Ruskin'ın yakın arkadaşı olup onun yaşamöyküsünü yazan babası, Collingwood'un genç yaşta bilimsel uğraş ve sanata olan ilgisinin gelişmesine öncülük etti. Rugby'de ve Oxford Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü. Bu sırada arkeoloji ve Roma dönemi İngiltere'si tarihi üzerinde araştırmalar yaptı. Oxford'un çeşitli kolejlerinde felsefe ve tarih dersleri verdi. 1935'te Oxford' daki Magdalen College'da profesör oldu. Hastalık sonucu 1941'de bu görevden ayrıldı.

Collingwood, felsefe ve tarih felsefesi alanında, Hegel ve Benedetto Croce'den esinlenerek, idealist bir görüş geliştirmiş, bu görüş içinde tarih ve felsefeyi bağdaştırmaya çalışmıştır. Collingwood'a göre felsefe doğa bilimlerinden çok tarihe dayanmalıdır. Descartes'tan beri, felsefeciler doğabilimlerinin yöntem ve kavramlarına gereğinden çok bağlı kalmışlardır. Oysa iki dünya savaşının çıkması, bu anlamda, bilimsel bir felsefenin insanlığın sorunlarını çözemediğinin açık kanıtıdır. İnsanlığın sorunlarına ancak tarih anlayışı ile birleşmiş bir felsefe çözüm getirebilir. Collingwood, yaşadığı dönemde İngiliz felsefesine egemen olan gerçekçiliğe karşı çıkar. Ona göre, Moore ve Cook Wilson gibi, Bradley ve Berkeley'i anlaşılmaz olarak nitelemek, felsefe becerisi ve bilgisinin sınırlılığını yansıtır.

Collingwood'un felsefeyi yorumlayış biçimi zaman içinde değişim gösterir. 1920'lerin başında felsefeyi bilim, din ve sanatta üretilenin eleştirel bir biçimde ele alınması olarak tanımlar. Bu bilgi alanları gerçeği bir ölçüde bozarak, saptırarak, yansıtan aynalar gibidirler. Aralarında en az saptırmayı tarih yapar. Felsefenin gerçeği bağımsız olarak yansıtma olanağı yoktur. Felsefecinin görevi, bu bilgi alanlarının başardığı yansımayı, gene bir yansıma olarak, görebilmektir. Felsefe "kendi kendinin bilgisi"dir. Bu bilgi alanında bilen özne ile bilinen varlık ayrımı ortadan kalkar.1933'te yayımladığı *An Essay on Philosophical Method*'da ("Felsefe Yöntemi Üzerine bir Deneme") felsefenin ilgi alanını tanımlar. Ona göre felsefenin konusu, bütün varlık türlerini kapsayan varlıktır. Collingwood, felsefenin mantığını da doğabilimlerininkinden ayrıt etmeye çalışır. Sınıflandırma, tanımlama, tümdengelim gibi mantık işlevlerinin felsefede özel biçimler aldıklarını ileri sürer. Bilimsel sınıflandırma, örtüşmeyen öbeklere ayırmayı amaçlarken, felsefe kavramları, örneğin "gerçek" ve "iyilik" bütün kategorilerle kesişir, onların tümüyle örtüşür. Felsefe tanımları, bilimsel tanımların tersine, bir türü ayırt etmek için yapılmaz. Örneğin Platon, sınırlı ve yetkin olmayan betimlemelerden kalkarak ideal ve tam kapsamlı olanı amaçlar, böylece gerçeğe ulaşır. Felsefenin yöntemi budur ve bu nedenle de kendine özgüdür.

Collingwood, Russell'ın önermeler mantığını ve analitik felsefe içinde benimsenen doğruluk kavramını yadsımıştır. Ona göre bunun gerekçesi şudur: Bilmek, bir soruyu yanıtlamaktır. Bir önerme ancak bir soruya yanıt olarak varolabilir. Önermeyi bu niteliğinden soyutlamak yanılgıya düşmektir. Collingwood 1930'da tarihe, artan bir ilgiyle yaklaşır. Bunun, felsefesi üzerinde, önemli etkileri olmuştur. *The Idea of History*'de("Tarih Kavramı")Croce'nin de etkisiyle, 19. yy'ın ortalarından başlayarak gelişen tarihselcilik (historicism) görüşüne bağlanır. Hem tarihin özgün ve bağımsız bir bilim dalı oluşunu değerlendirir, hem de felsefi açıklamayı tarihsel boyutta vermeyi savunur. Gerçek bilgiye, ancak, tarih biliminin götürdüğü kanısına varır. 1940'ta yayımladığı *An Essay on Metaphysics* ("Metafizik Üzerine bir Deneme") felsefesinin ulaştığı son aşamadır. Bu aşamada vardığı kanıya göre her önerme bir soruya yanıttır. Ancak her soru da bir önkabule (presupposition) dayanır. Bu

önkabul olmadan o sorunun anlamı yoktur. Karşıda gerili duran ipin bir çamaşır ipi olduğu önermesi, ipin ne işe yaradığı sorusuna yanıttır. Bu sorunun bir anlam taşıması ise,ipin oraya belirli bir amaçla gerilmiş olduğu önkabulünün bulunmasına bağlıdır. Her önkabulün temelinde, daha temel nitelikte, başka bir önkabul yer alır. Bu temellik yönünde gidildiğinde, artık kendi önkabulleri olmayan önermelere, deney öncesi (a priori) nitelikteki "saltık önkabullere" varılır. "Her olayın bir nedeni vardır" böyle bir önermedir. Bu saltık önkabuller tarihsel dönemlere göre değişebilirler. İşte metafizikçinin yapması gereken de belirli bir tarihsel dönemin saltık önkabullerini açığa çıkarmaktır. Aristoteles nasıl eski Yunan önkabullerini ortaya koyduysa Kant da Newton fiziğininkileri belirlemiştir. Coolingwood'a göre bunu yapmanın yolu tarihsel bir araştırmadır. Bir felsefe kavramının evrenselliğinin anlaşılır duruma getirilmesi, bunun dönemler içindeki, tarihsel gelişimini bilmeye dayanır. Örneğin Platon'un iyilik kavramını anlamak, ancak Platon'un yaşadığı dönemin düşüncesini tarihsel konumu içinde değerlendirmekle olabilir. Collingwood'da, sorunlara çözüm arama yönteminden anlaşıldığına göre, tarih metafiziğin yerini alır.

Sanat üzerine yazdığı *The Principles of Art* ("Sanatın İlkeleri") adlı yapıtınınNeo-İdealist estetik anlayışı içinde önemli bir yeri vardır. Bir tarihçi de olan Collingwood'un *Oxford History of England*'da (1936) yer alan "Roman Britain" ("Roma Döneminde Britanya")adlı çalışması ise Anglo-Saxon saldırılarından önceki Kelt toplumunun tarihini açıklığa kavuşturan ve ilk kaynaklara dayalı önemli bir çalışmadır. Bu çalışma, Julius Caesar'ın Britanya adalarını ele geçirişinden Anglo-Saxon kavimlerinin gelişlerine dek geçen 450 yıllık olayları kapsar. Bu dönemdeki yerel toplulukların kendi gelenekleri ve anlayışları çerçevesi içinde,Roma yönetiminden ne denli etkilendiklerini inceler. Collingwood, Roma döneminde yerel halkın kültür varlığını sanıldığından çok korumuş olduğunu ve Anglo-Sakon egemenliğine karşın, İngiliz toplumunun önemli bir öğesini oluşturduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmasının temeli arkeoloji ve para incelemelerine dayanır. Bu, yer adları, tarım yöntemleri, sanat özelliklerine dayalı, Kelt yerleşimlerini aydınlığa çıkaran çok yönlü bir araştırmadır. Collingwood, tarih felsefesinde kendisinin de önceleri benimsediği yanılgılı bir görüşü, tarihsel geçmişin tarihçinin düşüncesinde bir yabancılaşmış görüntüler bütünü olduğu biçiminde belirler. Bunun kaynağı, ona göre, bilginin algıya benzediği yönündeki gerçekçi yorumudur. Oysa, düşünce başka başka zihinlerde yer alabilen bir eylemdir, diye düşünür. Tarihçi herhangi bir tarihsel kişinin bir düşüncesini, kendi zihninde yeniden kurup kanıtlayarak bilebilir. Geçmişte yaşamış birinin düşüncesini şimdi zihinde canlandırmak o geçmiş düşünceyle özdeş bir düşünceyi benimsemek demektir. Ancak, geçmiş, bu anlamda birden çok biçimde, yeniden kurulabilir. Bunlar arasında doğru olanı, içerikleri tutarlı bir bütün oluşturan ve bulgularla çelişmeyenidir. Tarihçi yalnızca geçmişte neler olduğunu ortaya koymakla kalmamalı, bunu açıklamalıdır da. Bu açıklama, geçmişte yapılanların hangi düşüncelerden kaynaklandığının anlaşılmasıdır.

Collingwood'un tarih ve sanata değgin düşünceleri felsefe çalışmalarından daha kalıcı olmuştur.

Collingwood'un Aristoteles ve Kant'ı Değerlendirişi

An Essay on Metaphysics'de Collingwood şu görüşleri ileri sürer: Anlaşılabilir olan her önerme temelde kimi saltık önkabuller üzerine oturmuştur. Herhangi bir sıradan önkabul doğru ya da yanlıştır. Oysa, saltık bir önkabul ne doğru ne yanlıştır; çünkü bu, olgular hakkında bir önerme değildir. Örneğin, "doğa düzenlidir" gibi bir saltık önkabulü, olgu hakkında bir önerme olarak değerlendirmek, onu deneysel verilerle sınanabilir olarak düşünmek, bir yanılgıdır. Ancak, metafiziğin olanaksız olduğu ve ussal incelemelerin deneysel araştırmalarla sınırlı olduğu kanıları da yanlış olduğundan, saltık önkabullerin araştırılıp incelenmesini engelleyen bir durum yoktur. Bu, metafiziğin görevidir. Metafizikçi, başkalarının düşüncelerinin saltık önkabullerini bulma çabası içindeki bir tarihçi türüdür.

Collingwood'a göre, Aristoteles'in dizgesinde, bütünüyle ayrı iki araştırma birbirine karıştırılmıştır. Tür ve cinslere göre sınıflandırıp ulamlamaya (categorization) dayanan mantığı yetkinleştiren Aristoteles'tir. Böyle bir ulamlama yapısının en altında bütünüyle ayrıştırılmış alt türler bulunurken, en üstünde türlerin tümünü kapsayan ayrıştırılmamış bir summum genus olacaktır. Buna Aristoteles "Salt Varlık"der. Aristoteles bundan apayrı bir bağlamda bilimlerin yapısıyla da ilgilenmiş, bu alana ilişkin bir araştırma konusunu belirlemek ve bunun içerdiği önkabulleri saptamanın gereğini çok iyi kavramış ve söz konusu araştırma konusunun kendi başına bir bilim dalı oluşturduğunun böylece farkına varmıştır. Buna "erdem" ya da "ilk felsefe" gibi adlar vermiştir. Ancak Parmenides* ve Platon' daki* ontolojik geleneğin etkisinden kendini kurtaramayan Aristoteles, önemli bir yanlış yapmıştır. Collingwood'a göre bu, bilimlerin ilk ilkelerini ulamlama mantığının salt varlığı ile özdeş tutmak yanılgısıdır. Bundan ötürü de Batı felsefesinde metafizik, bir ontoloji olmak saplantısından kendini bir türlü kurtaramamıştır. Collingwood için Kant'ın* Salt Usun Eleştirisi, metafiziği bu saplantıdan kurtarma çabasıdır. Bu kitabın "Transandantal Estetik" ve "Transandantal Analitik" başlıklı bölümleri metafiziğin gerçek görevi olan saltık önkabulleri saptamak çabasını sergiler. "Transandantal Diyalektik" ise, metafizik olmak iddiasında bulunan dizgelerin yanlışlarını ortaya koyar.*

• **YAPITLAR (başlıca):** *Religion and Philosophy,* 1916, ("Din ve Felsefe"); *Speculum Mentis,* 1924, ("Anlağın Aynası"); *An Essay on Philosophical Method,* 1933, ("Felsefe Yöntemi Üzerine Bir Deneme") *The Idea of Nature,* 1934, ("Doğa Kavramı"); *The Idea of History,*

1936, ("Tarih Kavramı"); *Autobiography*, 1939, ("Özgeçmiş"); *Essay on Metaphysics*, 1940, ("Metafizik Üzerine Bir Deneme"); *The New Leviathan*, 1942, ("Yeni Leviathan"); *The Principles of Art*, 1938, ("Sanatın İlkeleri").

• **KAYNAKLAR:** Hans Meyerhoss, *The Philosophy of History in Our Time, Doubleday*, 1957; J. Passmore, *A Hundred Years of Philosophy*, 1957.

• **BAKINIZ:** CROCE, HEGEL.

COLLINS, J. Anthony
(1676-1729)

İngiliz, filozof. Tanrıtanımazlık ve Bilinemezcilik'i eleştirmiştir.

21 Haziran'da Middlesex'te doğdu, 13 Aralık'ta Londra'da öldü. Öğrenimine Eton College ve Cambridge'deki King's College'da başlayan Collins, hukuk eğitimi gördü. Middlesex ve Essex'de hukuk yargıçlığı yaptı, yerel yürütme görevlerini sürdürdü. 1703'te din üzerine yazılarından tanıyıp saygı duyduğu Locke'la tanışmak için Oates kentine gitti. Bu filozofla aralarında derin bir dostluk ve düşünce birliği gelişti. Ustasına olan bağlılığını daha sonra 1708 ve 1720'de Locke felsefesi üzerine yazdığı kitaplarında sergiledi. Yaşamı boyunca özgürlükçü görüşlerini sürdürdü.

Dine tutarlı bir kuşkuculukla yaklaşan Collins, ilk olarak 1707'de vahiy kavramını eleştiren *An Essay Concerning the Use of Reason in Propositions, the Evidence whereof depends upon Human Testimony*'yi ("İnsan Tanıklığına Bağlı Kanıtlara Dayanan Önermelerde Usun Kullanımı Üzerine bir Deneme") yazdı. Bu yapıtında Locke'un Hıristiyanlık'ın ahlak ve din ilkelerinin ussalığı konusundaki savlarıyla Cherbury' li Herbert'in öne sürdüğü, insanlardaki doğuştan "Ortak Kavram"larını birleştiren Collins, kilise dogmalarına karşı çıktı. Ona göre mantık; önermelerin doğruluğu, yanlışlığı, olabilirliği ve olanaksızlığını algılayan bir araçtır. Bir önermenin olabilirliği mantıkla bulunursa görüş, tanıklık (testimony) ile bulunursa inanç biçimini alacaktır. Bu bağlamda *İncil*, Tanrı'yı insan niteliklerine benzeterek ortaya koyduğu sürece ciddiye alınamaz; ancak bazı parçaları benimsenebilir. 1710'da yazdığı *Priestcraft in Perfection*'da da ("Yetkinleşme İçindeki Papazlık Sanatı") bu tartışmayı sürdüren Collins, Hıristiyan dogmalarının usa karşı oldukları sürece eleştirilmeleri gerektiğini, gizeme ve usdışı nesnelere başvurarak sorunların çözülmeyeceğini savundu.

Bu görüşleri ağır eleştirilere yol açınca, 1711'de Hollanda'ya giderek birçok düşün adamıyla görüş alışverişinde bulundu. Buradan dönünce 1713'te yazdığı *A Discourse of Freethinking*'de özgür düşünce üzerine görüşleri daha da olgunlaşmıştı. Bilinemezci (agnostik) ve tanrıtanımazları (ateist) eleştirmek ereğiyle yazdığı bu yapıtta, tanrıtanımazlığı bilgisizliğin yarattığını ve bu sorunu yalnızca özgür düşüncenin çözebileceğini savundu. *İncil* yorumlarında çeşitli yanlışlar yapan ve birbirlerini tanrıtanımazlıkla suçlayan papazlara çatarak, *İncil*'in de diğer eski yapıtlar gibi eleştirel ve akademik bir biçimde ele alınması gerektiğini söyledi.

Tanrıtanımazların genellikle bireysel istencin özgürlüğünü savunmalarına karşın Collins, olaylar arasında engellenemez bir neden-sonuç ilişkisi varsayan zorunlukçuluk (necessitarianism) öğretisini benimsemiştir. Bu öğretiye göre insan bilgileri önceden varolan nedenlerle sınırlanmış olduğu için yaptığı ve yapacağı eylemlerin gerçekleşmemesi ya da başka biçimde gerçekleşmesi olanaksızdır. Collins bu belirlenmeyi oluşturan öğeleri, 1- Algı, 2- Yargı, 3- İstenç, 4- Eylem olarak niteler. Algı ve yargı insana bağlı değildir, çünkü önermelerin doğruluğu, yanlışlığı, olabilirliği vb. saptamak insan gücünün üstündedir. Eylemse zorunlu olarak istenci izler. Yargılar zorunlu olduğuna göre, bir eyleme girişilirken yapılan seçimler türlü nedenlerle sınırlanmıştır; bu yüzden istencin bağımsızlığından da sözedilemez. Geleneksel anlamda bir akademist olan Samuel Clarke, Collins'in bu görüşüne karşı çıkmış, yapılması gerekenin zorunlu ve edilgen, yapmayı istemenin ise özgür ve etkin bir süreç olduğunu öne sürmüştür.

İlk yapıtlarına gelen eleştirileri, savunduğu ussal ve akademik *İncil* eleştirisi yöntemini kullanarak, 1726'da yazdığı *Scheme of Literal Prophecy*'de yanıtlamıştır. Bu yapıtında *Tevrat*'daki Daniel bölümünün düzmece olduğunu öne sürmüştür.

Görüşlerine karşı çıkan Ibbot ve Bentley, dinde usa başvurmanın yararını benimsemekle birlikte, Collins'in düşüncesini karmaşık ve sınırtanımaz olduğu için "fazla özgür"; önyargılardan arınamamış olduğu için de "yeterince özgür değil" diye nitelemişlerdir. Dodwell'le polemikleri türlü yapıtlarında sürmüş, onun "töz doğal olarak ölümlüdür, ancak Tanrı cezalandırmak ve ödüllendirmek için onu ölümsüz kılar" görüşüne karşı çıkmıştır. Collins'in *İncil*'deki mucizeler üzerine yapmayı tasarladığı araştırma ölümüyle kesilince, Thomas Woolston bu görevi sürdürmüştür. Bu iki filozofun çalışmaları İngiltere tarihsel eleştirmenliğinin yolunu açmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *An Essay Concerning the Use of Reason in Propositions, the Evidence whereof depends upon Human Testimony*, 1707, ("İnsan Tanıklığına Bağlı Kanıtlara Dayanan Önermelerde Usun Kullanılması Üzerine Bir Deneme"); *Priestcraft in Perfection*, 1710, ("Yetkinleşme İçindeki Papazlık Sanatı"); *A Discourse of Freethinking*, 1713, ("Özgür Düşünce Üzerine Bir Konuşma"); *A Discourse on the Grounds and Reasons of the Christian Religion*, 1724, ("Hıristiyan Dinin Temelleri ve Ussal Nedenleri Üzerine Konuşmalar"); *Scheme of Literal Prophecy Considered*, 1726, ("Gerçek Kehanet Düzmecesi Üzerine").

• **KAYNAKLAR:** I. Disraeli, *Curiosities of Literature*, 1860; J. Nichols, *Illustrations of the Literary History of the Eighteenth Century*, 1817; L.N. Torrey, *Voltaire and the English Deists*, 1930.

• **BAKINIZ:** S. CLARKE, DODWELL, LOCKE.

COLLINS, Michael
(1890-1922)

İrlandalı devlet adamı. 1921'de Özgür İrlanda Devleti'ni tanıyan antlaşmanın imzalanmasında etkili olmuştur.

16 Ekim 1890'da Cork'da, Clonakilty'de doğdu, 22 Ağustos 1922'de West Cork'da öldü. İrlandalı bir çiftçinin oğludur. İlköğrenimini tamamladıktan sonra Londra'ya gitti, posta memuru olarak çalıştı. 10 yıl kaldığı Londra'da İrlanda'nın bağımsızlığı için çalışan çeşitli örgütlerde görev aldı.

1916'da İrlanda'ya döndü ve Sinn Fein (İrlanda Milliyetçileri) hareketinde ve gönüllüler ordusunda yer aldı. Aynı yıl Easter (Paskalya) Ayaklanması'na katıldı, tutuklanarak Kuzey Galler'de hapsedildi, sonra serbest bırakıldı. Dublin'e giderek İrlanda'nın bağımsızlığı hareketine katıldı ve kısa zamanda hareketin önderlerinden biri oldu.

Aralık 1918 genel seçimlerinde büyük başarı sağlayan Cumhuriyetçiler, bir İrlanda Meclisi (Dail Eireann) oluşturdu. Collins'in de Cork milletvekili olarak yer aldığı meclis, Ocak 1919'da cumhuriyeti ilan etti. Cezaevinde bulunan De Valera cumhurbaşkanı seçildi. Collins kurulan hükümette içişleri bakanı olarak görev aldı. Şubat 1919'da maliye bakanı oldu. Aynı ay içinde cezaevinden De Valera'nın kaçmasına yardım etti. İngilizler bu gelişmeleri önlemek isteyince İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun, (IRA) direnişiyle karşılaştı. Bu dönemde Collins İngiltere'ye karşı sürdürülen gerilla savaşını yöneten IRA'nın gizli servis şefiydi. İngiliz yetkililerince başına 10.000 pound ödül kondu.

Temmuz 1921'de ateşkes ilan edildi. Collins, De Valera'nın isteğiyle İngiltere ile yapılan barış görüşmelerine katıldı. İngiltere hükümeti İrlanda'nın yarı bağımlı bir dominyon olmasını, adanın kuzey doğusunun ise krallığa bağlı kalmasını istiyordu. Collins, Griffith ve öbür kurul üyelerine bunun İngiltere'nin verebileceği en büyük ödün olduğunu, savaşmayı sürdürürlerse kolayca yenileceklerini savundu. Antlaşma bu koşullarla 6 Aralık 1921'de imzalandı.

Antlaşmanın koşulları İrlanda'da içinde De Valera'nın da bulunduğu Cumhuriyetçiler'ce beğenilmedi. Ancak mecliste antlaşma metni az farkla da olsa onaylandı. Griffith'in başkan, Collins'in sekreter olduğu geçici bir hükümet kuruldu. Buna karşı çıkanlar silahlı eylemlere giriştiler. Collins ve yandaşları bunlara karşılık verince, ülkede iç savaş başladı. Ordu komutanlığına getirilen Collins, 12 Ağustos'da Griffith'in öldürülmesinden sonra hükümet başkanı oldu ve 22 Ağustos'ta bir askeri birliği denetlemeden dönerken, pusuya düşürülerek öldürüldü.

• BAKINIZ: DE VALERA, A. GRIFFITH.

COLOMBO, Realdo
(1510 ? - 1559)

İtalyan anatomi ve fizyoloji bilgini. Küçük kan dolaşımını Harvey'den bir yüzyıl kadar önce doğru olarak açıklayan ilk Batılı tıp bilginidir.

Yaşamı üstüne bilinenler pek kesin ve tutarlı olmayan Colombo büyük bir olasılıkla 1510'da (kimi kaynaklara göre 1515 ya da 1516'da) Cremona kentinde doğdu. 1559'da Roma'da öldü. Küçük adı kimi belgelerde Matteo Realdo olarak gösterilir. Bir eczacının oğluydu. Milano'da eğitim gördükten ve yıllarca Venedik'te bir cerrahın yanında çalıştıktan sonra 1538'de Padova Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı. 1541'de diplomasını alınca aynı üniversitede öğretim görevlisi olmak için başvurdu, ancak iki cerrahi kürsüsü de Vesalius'a verilmiş olduğundan ertesi yıl Venedik'e dönmek zorunda kaldı. 1543'te Vesalius ünlü anatomi kitabı *Fabrica*'nın basımı için İsviçre'ye gidince Colombo önce geçici olarak onun görevini devraldı, 1544'te de Padova Üniversitesi'nin cerrahi ve anatomi profesörlüğüne getirildi. O aralar Padova'ya dönen ve görevinin Colombo'ya verildiğini öğrenen Vesalius ile onun tıp öğretilerini kıyasıya eleştiren Colombo arasındaki dostluk ilişkisi bir daha düzelmemek üzere bozuldu. Çoğu kaynaklarda Vesalius'un öğrencisi ve yakın çalışma arkadaşı olarak belirtilmesine karşın Colombo Vesalius'u üstelik en ünlü olduğu dönemde eleştiren ilk anatomi bilginidir. 1545'te Pisa Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek anatomi dersleri vermek üzere Pisa'ya giden Colombo 1548'de Roma'ya yerleşti ve ömrünün sonuna değin bu kentte yaşayarak hem Sapienza Üniversitesi'nde ders verdi, hem de Papa III. Julius'un özel cerrahlığını üstlendi.

Kan dolaşımını, özellikle kalbin sağ karıncığından çıkan kirlenmiş kanın akciğerlerde temizlenerek sol kulakçığa döndüğü küçük kan dolaşımını Arap hekimleri, özellikle İbnünnefis 13. yy'da doğru olarak açıklamışlardı. Ancak, 2. yy'dan başlayarak Galenos'un tüm görüşlerini tartışmasız kabul eden Batı tıbbı, onun açıkladığı gibi, kalbin sağ ve sol karıncığını ayıran bölmedeki küçük gözenekler aracılığıyla kanın doğrudan doğruya sağ kalpten sol kalbe geçtiğine inanmıştı. Rönesans'ta, özellikle İtalyan hekimleri Arap bilginlerinin yapıtlarını inceleme ve öğrenme olanağı bulunca, Galenos'un kimi açıklamaları kuşkuyla karşılanmaya başlandı. Bir süre Aranzi ile birlikte bu konu üzerinde çalışan Colombo, karıncıklar arası bölmenin geçirimsiz olduğunu ve kanın akciğerler yoluyla sağ karıncıktan sol karıncığa geçtiğini kanıtlayarak, küçük kan dolaşımını Harvey'den önce ilk kez doğru olarak açıklayan anatomi bilgini sayılır. Ancak aynı yıllarda Servetus'un da küçük kan dolaşımını aynı biçimde tanımlamış olması nedeniyle, Colombo'nun çalışmasının özgünlüğü sonradan kimi bilginler arasında tartışma konusu olmuştur. Kimi tıp tarihçileri her iki bilginin de İbnünnefis'in açıklamasından yararlandığını öne sürerken, kimileri canlı hayvanlar üzerinde yaptıkları teşrihlerle (açımlamalarla) birbirlerinden habersiz olarak aynı sonuca vardıklarını savunur.

1559'da yayımlanan tek yapıtı *De re anatomica*'da ("Anatomi Üstüne") göğüs ve karın boşluğu organlarını ayrıntılı biçimde tanımlayan Colombo'nun getirdiği en önemli yenilik kalbin görevini doğru olarak tanımlamasıdır. Kalbin bir pompa gibi çalıştığını ve kalp kaslarının gevşemesiyle (diastol) karıncıklara dolan kanın gene kalp kaslarının kasılmasıyla (sistol) dışarı atıldığını açıklayan Colombo, sağ karıncıktan çıkarak akciğerlere gelen kirlenmiş kanın burada havayla, özellikle havanın içindeki bir "öz"le temizlendikten sonra sol kulakçığa döndüğünü göstererek Harvey'in öncüsü olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De re anatomica*, 1559, ("Anatomi Üstüne").

• **BAKINIZ:** ARANZI, GALENOS, HARVEY, İBNÜNNEFİS, SERVETUS, VESALIUS.

COLON, Cristobal

Bkz. KOLOMB, Kristof

COLT, Samuel
(1814-1862)

ABD'li mucit. Adını taşıyan tek namlulu toplu tabancayı geliştirdi.

19 Temmuz 1814'te Connecticut Eyaleti'nin Hartford kentinde doğdu. 10 Ocak 1862'de aynı kentte öldü. 10 yaşında bir yandan öğrenimini sürdürürken bir yandan da babasının dokuma fabrikasında çalışıyordu. Bu dönemde fabrikada edindiği kimya bilgisi, sonraları kimya dersleri vererek yaşamını kazanmasını sağladı. Bir türlü disipline girmediğini düşünen babası onu, Kalküta'ya giden bir gemiye tayfa olarak yerleştirdi. Colt bu yolculuk sırasında gemi çarkından esinlenerek toplu tabancayı tasarladı. 1833'te tamamladığı ilk çalışır durumdaki toplu tabancaya, 1835'te Avrupa'ya yaptığı bir gezi sırasında, Fransa ve İngiltere'de patent almayı başardı. ABD'de patent alması ise ancak bir yıl sonra gerçekleşti. Aynı yıl New Jersey'deki Paterson kentinde bir silah fabrikası kurdu, ancak bu fabrikayı 1842'de kapatmak zorunda kaldı. 1846'da Meksika'ya karşı açılan savaş sırasında Colt'a 1000 adet tabanca ısmarlandı. Bu savaşta silahlarının kullanışlılığı kanıtlanınca, 1848'de yeniden silah yapımına başlayan Colt, 1855'de Hartford'da zamanının en büyük silah fabrikasını kurdu.

Bir kez doldurmayla birkaç kez ateş etmeyi olanaklı kılan toplu tabanca Colt'tan önce de düşünülmüştü, ancak ilk toplu tabancalarda namlu sayısı birden fazlaydı. Colt'un geliştirdiği tabancada tek bir namlu ve bu namlunun arkasına yerleştirilmiş, kendi ekseni etrafından dönebilen bir silindir vardı. Bu silindirin içinde birbirine ve tabancanın eksenine göre eşit uzaklıklara yerleştirilmiş ve herbiri birer mermi alan gözler bulunuyordu. Tetik çekildiğinde, horoz kalkarken, top da dönerek mermiyi namlunun ağzına sürüyordu. Toplu tabancaların tek kusuru, top ile namlu arasındaki bağlantının, mermiyi ileri iten gazın bir kısmının kaybolmasına yol açmasıydı.

Colt'un başka bir çalışması da su altında çalışan piller üzerinedir. Uzaktan kumandalı ilk deniz mayını patlatıcı sistemini geliştiren Colt, mayını patlatmak amacıyla bir pilin uzaktan kumandayla elektriksel boşalımını gerçekleştirmişti. Ayrıca 1843'de New York ile Coney Adası arasında telgraf görüşmesi gerçekleştirmek amacıyla su altı kablosu döşenmesi projesi de bu alandaki ilk uygulamadır.

• **KAYNAKLAR:** W.B. Edwards, *The Story of Colt's Revolver: The Biography of Col. Samuel Colt*, 1953.

COLTRANE, John
(1926-1967)

ABD'li saksafoncu. 1950'lerde caz dünyasının önde gelen isimlerinden biri olmuş, yeni caz formları üzerindeki deneysel çalışmalarıyla ün yapmıştır.

William John Coltrane, 23 Eylül 1926'da, ABD'nin Kuzey Carolina Eyaleti'nin Hamlet kentinde doğdu, 17 Temmuz 1967'de, Huntington'da öldü. Ortaöğrenimi sırasında cazla ilgilenmeye başladı ve çeşitli çalgıları denedi. Philadelphia'daki Ornstein Müzik Okulu'nda öğrenim gördüğü sırada saksafon çalışmalarında yoğunlaştı ve 1949'da Dizzy Gillespie'nin grubunda tenor saksafon çalmaya başladı. Gillespie ile birlikte çalıştığı 1949-1951 arasında üstün çalış tekniği ve ton zenginliğiyle tanındı. 1955'te Miles Davis'in grubuna katıldı ve Davis'in yenilikçi denemelerinde önemli rol oynadı. Davis'in 1956'da yaptığı ve caz tarihinde önemli bir dönüm noktası sayılan *Kind of Blue* albümünde en önemli solistlerden biri oldu. 1957'de Davis'in grubundan ayrılarak piyanist Thelonius Monk ile birlikte çalışmaya başladı. 1960'lı yıllarda "free-form" cazın öncülerinden biri oldu ve bu alandaki denemeleriyle ün kazandı.

Coltrane, caz müziğinde Charlie Parker ve onun öğrencisi olan Miles Davis tarafından başlatılan yenilikçi denemelerin sürdürücüsüdür. 1940'larda cazın popüler bir orkestra müziği biçimine dönüşmesine ve bu haliyle de beyaz müzisyenlerin egemenliği altına girmesine tepki duyan 1950 kuşağının siyah cazcıları, yeni anlatım biçimleri arayışı içinde köktenci denemelere yöneldiler. Akademik bir müzik eğitimi de görmüş olan ve 20. yy başı klasik Batı müziğindeki gelişmeleri izleyen Coltrane, Parker ve Davis'in açtıkları çığırda denemelere girişirken cazın ve genelde Batı müziğinin geleneksel kalıplarının kırılması için çaba gösterdi. Yaşamının son döneminde Ornette Coleman'ın öncüsü olduğu "free-form" caz doğrultusunda yoğun çalışmalar yaptı. "Free-form" caz, her türlü ölçü, ton ve armoni kuralının, doğaçlamaya daha geniş ve özgür bir alan sağlayabilmek amacıyla bir yana bırakılması anlamına geliyordu. Bu çalışmalarıyla Coltrane, yoğun bir melodi zenginliğine ulaştı; ancak bu zenginlik onun müziğinin zaman zaman

karmaşıklaşmasına ve güç anlaşılmasına da yol açmıştır.

• **KAYNAKLAR:** C.O. Simpkins, *Coltrane; A Biography*, 1975; J.C. Thomas, *Chasin' the Trane: The Music and Mystique of John Coltrane*, 1975.

• **BAKINIZ:** M. DAVIS.

"Free-Form" Caz

Caz 1930'ların sonundan başlayarak başlangıcındaki doğaçlama ve yoğun duygusal iletişim özelliklerini yitirme yoluna girdi. Benny Goodman, Glenn Miller* gibi beyaz müzisyenlerin kurduğu büyük orkestralar ve bu orkestraların giderek popüler düzenlemelere yönelmeleri, kimi siyah cazcılar tarafından özgün "caz ruhu" nu tehdit eden gelişmeler olarak değerlendirildi. Bu popülerleşme eğilimine karşı çıkan Dizzy Gillespie*, Charlie Parker* gibi sanatçılar 1940'lı yıllarda cazın melodik ve armonik yapısında önemli değişiklikler yaptılar. Bu değişiklikler teknik açıdan bir karmaşıklaşmayı, ancak duygusal açıdan ise özgün ve "saf" blues ruhuna bir dönüşü işaret ediyordu. Miles Davis* ve John Coltrane gibi cazcılar bu yenileşme hareketini sürdürerek caz çalgıları ve çalış tarzı içinde atonal müziğe yaklaşan denemelere giriştiler. 1950'lerde Los Angeles'ta asansörcü olarak çalıştığı sıralarda müzik kuramı üzerine yoğun bir çalışma yürüten alto saksafoncu Ornette Coleman, 1959'dan başlayarak "Free-form" adını verdiği bir caz anlayışı geliştirdi. Kendisinden önceki yenilikçi kuşağın alışılmamış armoni ve ölçü birimlerinin ötesine giderek, armoni, ölçü ve ton kurallarını tümden reddetti. Coleman'a göre dinleyicide belirli bir duygusal tepki uyandırmayı amaçlayan müzisyenin bu tür kurallarla kısıtlanmaması gerekiyordu. Bu anlayışa uygun olarak ortaya, çalgıların ton olanaklarını zorlayan ve tümüyle kuralsız bir doğaçlamaya dayalı bir "ses cümbüşü" çıktı. 1960'lı yıllarda John Coltrane'in de katıldığı bu akım özgün bir anlatım tarzı oluşturmaktan çok, varolan anlatım tarzlarını bir bütün olarak sarsmaya yöneldi. "Free-form"un içine düştüğü en büyük açmazlardan biri, tümüyle kuralsızlığa dayalı bir müziğin bir grup tarafından icrasında ortaya çıkan çözülmesi olanaksız sorunlardı. Bu anlamda "Free-form" caz, ticarileşen ve özgün duygusal vurgularını yitiren bir caz müziğine karşı oluşan tepkinin aşırıya götürülmüş biçimini, müzisyenin anlatım araçlarındaki her türlü sınırlamaya şiddetle bir karşı çıkışını simgeler; ancak kalıcı bir seçenek oluşturduğu söylenemez.*

COMENIUS, Johann Amos
(1592-1670)

Bohemyalı eğitimci. Realism ve Pansophism akımı temsilcisidir.

Asıl adı Jan Komensky olan Comenius 1592'de Bohemya'da doğdu; 1670'te Amsterdam'da öldü. 12 yaşında ana ve babasını ve dört kardeşinden ikisini salgın hastalıklarda kaybetti. Bunun üzerine akrabalarının yanına sığınarak Moravia okullarında öğrenim görmeye çalıştı. Sonraları "akıl mezbahası" diye nitelendirdiği bu bunaltıcı okul ortamından kurtulup 1608'de Prerov'da Straznice Latince okuluna kaydoldu. Ancak burada da 6 yaşında çocuklarla okumaya zorlandı. 1611'de Nassau'da Herborn Jimnazyum'una gönderildi. Bu okulda genç ve parlak bir öğretmen ve eğitim reformcusu olan Johann Heinrich Alsted ile dostluk kurdu. Alsted'in önerileri ile Alman eğitimci Wolfgang Ratke'nin eserlerini ve düşüncelerini inceledi. Ayrıca Çekçe-Latince sözlük hazırlamak üzere geniş boyutlu bir çalışmaya girdi. İki yıl sonra Heildelberg Üniversitesi'ne kaydoldu. 1614'te Prerov'a döndü ve yetiştiği okulda Latince öğretmenliğine başladı.

Comenius, Moravia'nın Fulnek kentinde görev yaparken Otuz Yıl Savaşları patlak verdi. 1620'de İspanyol ordularının istilası ile evi, kitaplığı ve çalışmaları yandı. Karısı ve iki çocuğu iki yıl içinde öldü. Bir süre hayatını kaçarak ve saklanarak sürdüren Comenius, 1627'de Polonya'nın Leszno kentine sığındı. Burada önce Jimnazyum müdürlüğüne getirildi. 1632'de rahip seçilerek görev alanı genişletildi. Reformcu görüşleri zamanla Avrupa'ya yayılan Comenius, okul reformu yapmak isteyen bir grup adına Samuel Hartlib tarafından İngiltere'ye davet edildi. Ancak bu arada çıkan İrlanda isyanı ve iç savaş, İngiliz hükümetinin dikkatini okul reformundan uzaklaştırdı. 1642'de İngiltere'den ayrılan Comenius, Fransa'da Kardinal Richelieu de dahil olmak üzere çeşitli kişi ve kurumlardan danışmanlık teklifi aldı. İsveç Kralı Gustavus Adolphus adına yapılan öneriyi kabul ederek İsveç ulusal okul sistemini kurmak üzere bu ülkeye gitti. 6 yıl bu görevi sürdürdükten sonra Leszno'ya döndü. Burada önemli eğitsel ve dinsel görevlerde bulundu ve bu arada birçok eser verdi. Ancak mezhep savaşları, 1656'da yaşadığı kentin istilasına yol açtı ve geliştirdiği kitaplıklar yeniden tahrip oldu. Bunun üzerine zengin bir Fransız ailenin yardımı ile Amsterdam'a göç etti ve yaşamının sonuna kadar bu kentte kaldı.

Comenius'un yaşadığı çağın, görüş ve felsefesini şekillendiren iki öğesinden biri, Orta Çağ'ın henüz kaybolmamış baskıcı, ürkütücü, ussallığa kapalı ve nitelikçe de yetersiz eğitsel yapısıdır. Diğer öğe ise, sosyal, dinsel ve bilimsel parçalanmışlık ile, bunların getirdiği savaş ve yok etme ortamıdır. Birinci öğe, Comenius'u eğitimde gerçekçiliğe ve eğitimi sistemleştirmeye, diğeri de bilginin toplanması, özleştirilmesi ve evrenselleştirilmesi yolunda çalışmaya yöneltmiştir. Comenius bu nedenle eğitim alanında "realism", bilim alanında "pansophism" akımı içinde yer alır.

Comenius'a göre gerçek bir dindar, kendisi de dahil olmak üzere doğadaki her şeyin niçin yaratıldığını anlayarak, bunların kaynağı olan Tanrı ile bağlantısını kurabilmelidir. Anlamak ise bunları her yönü ile öğrenmekle olabilir. Öte yandan, istenilen biçimde öğrenim kendiliğinden gerçekleşmez; öğrenmek için okul sistemi ve öğretim yöntemi gereklidir. Bir din adamı olmakla ve en yüce olgunluğu tanrıya ulaşmada sağlamanın yolunu kendini, doğayı, eşyayı bilmek ve anlamakta aramıştır. Bu şekilde bilimi ve öğretimi, yaşanılan dünyanın somut öğelerine indirgemiştir.

Comenius, eğitsel görüşlerinin büyük bir bölümünü *Didaktika Magna* adlı eserinde yazmıştır. "Herkes, her şeyi, her yönüyle bilmelidir" şeklinde özetlenebilecek Pansophism felsefesini bu eserde ortaya koymuştur.

Comenius'un dil alanında da yoğun çalışmaları vardır. 1631'de yayımlanan *Janua Linguarum Reserata* ("Dillerin Açık Kapısı") adlı eseri büyük ün yapmış ve kısa süre içinde Almanca, Fransızca, İtalyanca, İsveççe, İspanyolca, Macarca gibi Avrupa dilleri yanında Türkçe ve Moğolca gibi Asya dillerine de çevrilmiştir. Comenius Latince'yi bilimin evrensel dili olarak kabul etmekle birlikte çocukların ilk öğrenimlerini kendi dilleri ile yapmalarını savunmuştur.

Görüşlerinde Ratke'den etkilendiği ileri sürülen Comenius, çağımızda kabul gören ve izlenen pek çok eğitsel ilkelerin adeta bir "kâhin"i idi. İnsanın yalnızca belirli bir okul döneminde değil, doğumundan ölümüne dek eğitilmesi gerektiğini sistematik biçimde ortaya koyan öncülerdendir. Eğitim dönemlerini okul öncesi, çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık gibi aşamalara ayırması bugünkü anlayışa çok yakındır. Herkesin okuma hakkına sahip olduğunu, okumada zengin yoksul ayırımının kaldırılması gerektiğini harareetle savunarak, toplumsal okul anlayışının temelini atmıştır. Yine aynı gerekçe ile kadınların da eğitilmesi gerektiğini savunmuştur. Comenius'un *Orbis Pictus* adlı eseri, eğitim dünyasının ilk görsel araçlarından sayılabilir. Ama tüm bu "ilk"lerle Comenius; Basedow hariç, hemen hemen hiç bir eğitimciyi doğrudan etkilemiş değildir. Ne var ki, çağdaş eğitim anlayışına sahip her eğitimcide, Comenius'un kendi çağına göre çok ilerici eğitim görüşleri dolaylı olarak az ya da çok kendini göstermektedir. Bir kısım eserleri yangınlarda tahribata uğrayan Comenius, öldüğünde 150 büyük, 50 daha küçük ve tamamlanmamış eser bırakmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Janua Linguarum Reserata*, 1631, ("Dillerin Açık Kapısı"); *Opera Didactica Omnia*, 1657; *Didactica Magna*, 1657; *Orbus Pictus Sensualium*, 1657.

• **KAYNAKLAR:** C. Boyer, *History of Education*, 1919; J.S. Brubacher, *A History of the Problems of Education*, 1966; F.R. Butts, *A Cultural History of Education*, 1947; E.P. Cubberley, *The History of Education*, 1920; E.P. Cubberley, *Readings in the History of Education*, 1920; F.P. Graves, *A History of Education in Modern Times*, 1930.

COMMANECI, Nadia
(1961)

Romen, jimnastikçi. Olimpiyat oyunları tarihinde hakemlerden tam numara alan ilk jimnastikçidir.

12 Kasım 1961'de Bükreş'te doğdu. Sekiz yaşında jimnastiğe başladı. 1973'te milli takıma girdi. Ankara'da yapılan Balkan Gençler Jimnastik Şampiyonası'nda ilk kez Romen milli formasını giydi. 1976 Montreal Olimpiyat Oyunları'nda gösterdiği başarıyla tüm dünyaya adını duyurdu. Bayanlar jimnastik yarışmalarında o güne kadar hiçbir jimnastikçinin ulaşamadığı bir başarı gösterip hakemlerden tam puan (10) aldı. Bunu tam 7 kez tekrarlaması olağanüstü bir başarı olarak kabul edildi. Commaneci, Montreal Olimpiyat Oyunları jimnastik yarışmalarında dengede 19,950 puanla, paralel barda 20.00 puanla, genel ferdi klasmanda 79,275 puanla üç altın; bayanlar takım sıralamasıyla bir gümüş; yer hareketlerinde ise 19,750 puanla bir bronz madalya kazanmak başarısını gösterdi. 1977 ve 1978 yıllarında yapılan Avrupa ve dünya jimnastik şampiyonaları yarışmalarında da başarılı olmasına rağmen 1976'daki başarılarını tekrarlayamadı. 1980 Moskova Olimpiyat Oyunları'nda dengede 19,800 puanla; yer hareketlerinde de 19,875 puanla iki altın ve genel takım sıralamasıyla da bir gümüş madalya kazandı.

COMMINES, Phillipe de
(1447-1511)

Fransız tarihçi ve devlet adamı. Çağdaş tarihçiliğin öncülerindendir.

1447'de Renescure'de doğdu, 18 Ekim 1511'de Argenton'da öldü. Soylu bir Flemenk ailenin oğludur. Küçük yaşta yetim kaldı ve sınırlı bir öğrenim gördü. 1463'te Burgonya sarayına girdi. 1464'te İyi Phillipe'in oğlu Korkusuz Charles'ın yardımcılığına getirildi. 1467'de İyi Phillipe ölünce dük olan Korkusuz Charles'ın danışmanı ve elçisi oldu. Burgonya Düklüğü ile Kral XI. Louis arasındaki anlaşmazlıklar, Charles'ın dük olmasından sonra daha da arttı. Charles, XI. Louis'yi 1468'de Péronne'da toplanan bir konferansta tutuklattı. Commines iki tarafı uzlaştırmaya çalıştı. XI. Louis diplomasi yeteneğini beğendiği Commines'in Charles'dan ayrılarak kendisine hizmet etmesini önerdi ve Commines ölümüne dek Louis'nin en güvendiği danışmanı ve yardımcısı oldu. Bu hizmetleri karşılığında büyük maddi olanaklara kavuştu. 1483'te Louis ölünce, VIII. Charles reşit oluncaya kadar bu ülkeyi yönetecek olan naipler kuruluna üye seçildi. Anne de Beaujeau'nun danışmanı oldu. Hükümete karşı Orléans Dükü ile birleşerek entrikaya kalkışınca tutuklandı. Aylarca sürgünde kaldıktan sonra 1489'da VIII. Charles'ın güvenini kazandı. Charles onu önce danışman, sonra Venedik elçisi yaptı. 1494'te İtalya seferine katıldı.

15. yy'ın siyasi olaylarını anlatan *Mémoires* ("Anılar") adını taşıyan 8 ciltlik kitabı en önemli yapıtıdır. 1464-1498 arasında yazdığı bu anılarında, çağdaş tarih yazımının ilk örneğini verdi. İlk bölümü XI. Louis'nin iktidarını ve bu dönemin olaylarını, ikinci bölümü ise VIII. Charles'ın İtalya Seferi'ni anlatan kitap, önemli bir tarihi kaynak niteliğindedir. Siyasi yaşamda kralların rolünü övdüğü, siyaseti kralların gücünü artırmak için bir araç olarak gördüğü için çağdaşı N. Machiavelli'ye benzetilir.

COMMONS, John Rogers
(1862-1945)

ABD'li iktisatçı ve tarihçi. ABD'de işçi hareketleri konusunda çalışmalar yapmıştır.

13 Ekim 1862'de Ohio Eyaleti'nin Hollansburg kentinde doğdu. 11 Mayıs 1945'te Florida Eyaleti'nin Fort Lauderdale kentinde öldü. Johns Hopkins Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Sırasıyla Wesleyan, Indiana, Syracuse ve Wisconsin üniversitelerinde ders verdi.

Akademik yaşamının ilk evresinde daha çok tarihle, iki savaş arası dönemde ise iktisatla ilgilendi. 1894'te yayımlanan ilk kitabı *Distribution of Wealth*'de ("Servetin Dağılımı") F.J. Turner'ın tarih yaklaşımı çerçevesinde 19. yy sonunda ABD'nin iktisadi durumunu irdeledi ve kolay elde edilen toprakların tükenmesiyle bir dönüm noktasına gelindiğini söyledi.

Wisconsin Üniversitesi'nde çalışırken işçi hareketleri konusuna ağırlık verdi ve *Trade Unionism and Labor Problems* ("Sendikacılık ve İşçi Sorunları") ve *A Documentary History of American Industrial Society* ("Amerikan Sanayi Toplumunun Belgesel Tarihi") adlı iki kitap yazdı ve *History of Labor in the United States* ("ABD'de Emeğin Tarihi") adlı kitabın yazımına katıldı. Amerikan işçi hareketinin evrimini, piyasa koşullarındaki değişmelere bağlayan Commons, sendikaların tekelleşmeye tepki olarak ortaya çıktığını söyledi. Amerikan sendikacılığının sınıfsal yaklaşımdan yoksun olduğunu, istihdam politikasında bireyci Amerikan değer yargılarının savunuculuğunu yaptığını öne sürdü. ABD'de, bu doğrultudaki öncü çalışmaları nedeniyle, Commons, döneminin en önemli işçi sınıfı tarihçisi olarak anıldı.

Commons, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist üretim biçimini ve Neo-Klasik iktisat düşüncesini belirli açılardan eleştiren Amerikan Kurumsalcı Okulu'ndandır. İktisadi sistemin işleyişini yasal kurumlar boyutunda ele alarak inceledi. Commons, bu konudaki görüşlerini *Legal Foundations of Capitalism* ("Kapitalizmin Yasal Temelleri") ve *Institutional Economics* ("Kurumsal İktisat") adlı kitaplarında ele aldı. Marjinal fayda kuramının kişisel beğeni ve yararı ön plana alan yaklaşımına, marjinal verimlilik kuramından ahlaki çıkarsamalar yapılmasına ve iktisadın statik olarak ele alınmasına karşı çıktı. Neo-Klasik denge koşullarını eleştirerek, eksik rekabet kuramının ve dinamik çözümleme yönteminin geliştirilmesine katkıda bulundu. "Ölçülü kapitalizm"den yana olan Commons, kapitalizmin en kötü yanının işsizlik olduğunu, ama ortak çalışmayla bu sorunun aşılabileceğini savundu. Bireysel davranışların düzenlenebilmesi için grup denetiminin önemine dikkati çekti.

Commons, akademik çalışmalarının yanı sıra Wisconsin Eyaleti'nde sosyal adaletçi bazı yasaların hazırlanması çalışmalarına da katıldı. Devlet memurluğu ve kamu hizmetleri konusundaki düzenlemelerin ve iş kazası tazminatı ile işsizlik sigortasının yasalaşmasına katkıda bulundu.

- YAPITLAR (başlıca): *Distribution of Wealth*, 1894, ("Servetin Dağılımı"); *Trade Unionism and Labor Problems*, 1905, ("Sendikacılık ve İşçi Sorunları"); *A Documentary History of American Industrial Society*, 10 cilt, 1910-1911, ("Amerikan Sanayi Toplumunun Belgesel Tarihi"); *Principles of Labor Legislation* (J.B.Andrews ile), 1916, ("İş Yasalarının İlkeleri"); *History of Labor in the United States*, 1918, ("ABD'de Emeğin Tarihi"); *The Legal Foundations of Capitalizm*, 1924, ("Kapitalizmin Yasal Temelleri") *Institutional Economics*, 1934, ("Kurumsal İktisat"); *Myself: An Autobiography*, 1934, ("Kendim: Bir Otobiyografi").

- BAKINIZ: F.J. TURNER, VEBLEN.

COMPTON, Arthur Holly
(1892-1962)

ABD'li fizikçi. X ışınlarının elektronlardan saçılırken parçacık özelliği gösterdiğini kanıtlayan Compton Olayı'nı bulmuştur. 1927'de Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

10 Eylül 1892'de Ohio Eyaleti'nin Wooster kentinde doğdu. 15 Mart 1962'de California Eyaleti'nin Berkeley kentinde öldü. Presbiteryen rahibi olan babasının felsefe profesörlüğü yaptığı Wooster Koleji'nden 1913'te mezun olan Compton, 1916'da Princeton Üniversitesi fizik bölümünden doktora aldı. Daha sonra bu bölümün başkanlığını ve Massachusetts Institute of Technology'nin rektörlüğünü yapacak olan ağabeyi Karl Compton da (1887-1954) aynı kurumda fizik doktorasını tamamlamıştı. Bir yıl Minnesota Üniversitesi'nde fizik öğreten Compton, 1917-1919 arasında Westinghouse şirketinin araştırma-geliştirme bölümünde çalıştı. 1919'da İngiltere'ye giderek Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda J.J. Thompson ve E. Rutherford'un anında bir yıl araştırma yaptı. ABD'ye döndüğünde, Missouri Eyaleti'nin St.Louis kentindeki Washington Üniversitesi'nde Wayman Crow fizik profesörlüğüne ve fizik bölümü başkanlığına getirildi. Compton Olayı diye anılan buluşunu 1922'de burada yaptı. 1923'te R.A. Millikan'ın ayrılması üzerine Chicago Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi. 22 yıl kaldığı bu üniversitede, 1929'da Charles H. Swift Mümtaz Hizmet profesörlüğüne getirildi. 1927'de C.T.R. Wilson ile Nobel Fizik Ödülü'nü paylaştı. 1941-1945 arasında, ABD'nin atom bombasını geliştirmeye yönelik Manhattan Projesi'nde metalürji

laboratuvarını yönetti, Chicago Üniversitesi'nde, Plütonyum üretimi amacıyla ilk kontrollü çekirdek (nükleer) reaktörünün Enrico Fermi ve diğer fizikçiler tarafından kurulmasını sağladı. 1945'te araştırma yaşamını bırakarak, Washington Üniversitesi'ne rektör oldu. 1954'te emekli olduktan sonra, konferanslar vermeyi sürdürdü.

X-ışını kırınımıyla kristallerdeki elektron yoğunluklarının dağılımını ölçmeyi amaçlayan doktora tezi, Compton'un yıllarca uğraşacağı X-ışınları üzerindeki araştırmalarının başlangıcı oldu. Minnesota'da X-ışınlarının manyetik kristallerden saçılmasını incelerken, ferromanyetizmanın elektronların yörünge hareketlerinden çok, kendilerine özgü bir iç mıknatıslıktan kaynaklanması gerektiğini öne sürdü. (Bunun deneysel olarak kesin kanıtını 1930'da geliştireceği iki kristalli X-ışını spektrometresiyle gösterecekti.) Elektronun bu iç mıknatıslığının, fiziğin bugünkü gelişmesinde "spin" adıyla çok önemli bir yeri vardır.

Compton'un Westinghouse'dayken metal buharlı lambalar üzerinde yaptığı çalışmalar daha sonra geliştirilen flüorışıl aydınlatmanın temelini oluşturdu. Burada X-ışınları üzerine araştırmalarını da sürdürdü. Gözlemlediği soğurma ve saçılma sonuçlarının, J.J. Thompson'ın klasik saçılma kuramıyla bağdaşmasını sağlamak için elektronun sonlu bir yarıçapı olması gerektiğini önerdi.

Compton bu konularda araştırma yapmak üzere gittiği Cavendish Laboratuvarı'nda Thompson, Rutherford ve birçok genç fizikçi ile birlikte çalıştı; bu laboratuvarda yeterince şiddetli X-ışını kaynağı bulunmadığından, radyoaktif elementlerin saldığı tek enerjili gamma ışınlarının saçılmalarını inceledi. Daha sonra St. Louis'de, Cavendish'deki gamma ışını deneylerinden esinlendiği şekilde, bir kristalden "Bragg Yansımaları" ile elde ettiği tek enerjili X-ışınlarının, karbon gibi hafif elementlerden saçılmalarını incelemeye başladı. Saçılan X-ışınlarının dalgaboylarında görülen artışın yalnızca saçılma açısına bağlı oluşu, yani, kullanılan X ışınlarının dalgaboyundan ve saçılmaya yol açan elementin cinsinden bağımsız oluşu nedeniyle hiç beklenmedik sonuçlar veren bu deneylerle Compton Olayı ortaya çıkmaktaydı. Compton, kristalden Bragg yansıması biçiminde kırınıma uğrayarak gelmesi ve elektromanyetik dalga olması gereken X-ışınlarının parçacık nitelikli davranışlarını ancak Planck-Einstein kuvantal kuramı yardımıyla açıklayabildi. Bu amaçla özel görelilik kuramına da önemli bir biçimde yer vermesi gerektiğinden, o sıralarda ikisi de tartışma konusu olan bu kuramlara dayandığı gerekçesiyle açıklamasını kabul ettirmesi vakit aldı. Özellikle W. Duane, Harvard Üniversitesi'nde, Compton'un deneylerini yinelediğinde aynı sonuçları alamadığı için Compton'un açıklamasına karşı gel-

Compton Olayı

Bugün için, yapısında başka parçacıkların bulunmadığına inanılan en temel madde birimlerinin başında elektron gelir. Temel birimler arasındaki etkileşmeyi sağlayan aracı maddelerin de en iyi bileneni foton yani elektromanyetik dalga kuvantumudur. Compton Olayı, elektronla fotonun çarpışmaları sonucu nasıl etkileştiklerini gösteren ilk örnek olması bakımından fizikte önemli bir yere sahiptir. Bu olayın iki bilardo topunun çarpışması şeklinde yapılan ilk açıklanması deneysel sonuçlara uymakla birlikte, oluşumun mekanizmasında görülen "esrarlı" boşluk için belirsizlik ilkesi kullanılmak gerekir. Compton Olayı'nda, enerjisi oldukça yüksek (yani dalgaboyu oldukça kısa) bir X-ışını fotonu, enerjisi buna göre epeyce az olduğu için durduğu varsayılan bir elektrona çarpar. Çarpışmadan sonra foton, geliş yönüne göre sapmışsa gözlenen dalgaboyunda, salt sapma açısına ve elektronun kütlesine bağlı bir artış görülür. Dalga boyundaki artış fotonun enerjisinde azalma demektir. Compton $e=hc/\lambda$ biçimindeki Einstein-Planck* enerji-dalgaboyu bağıntısından, Maxwell* kuramının gerektirdiği $p=e/c=h/\lambda$ momentum-dalgaboyu bağıntısını ilk kez aktararak, fotonun momentumunun (p) artan dalgaboyu (λ) ile azalacağını gösterdi (burada e enerji, c ışık hızı, h ise Planck eylem sabitidir). Dolayısıyla fotonun enerjisinde ve momentumundaki azalmanın, elektronun kazanacağı enerji ve momentumla dengelenebileceği anlaşılır. Bu enerji ve momentumun elektrona, ışığınkine yaklaşık büyüklüklerde hızlar verebileceği ölçülebilir. Ancak, bir fotonun bir elektronla çarpışması, bunun tarafından soğurulma ve dalgaboyu artırılarak yeniden salınması süreci yakından incelendiğinde, bütün bu aşamalar sırasında, yani fotonun elektrona yaklaşmasıyla ondan ayrılması arasında enerjinin ve momentumun bir süre korunmaması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu süre ve bu süre içinde fotonla elektronun aldıkları yol gözönünde bulundurulursa, bu korunmama miktarlarının, Heisenberg'in "enerji-zaman ve momentum-yer aralığı" üzerine belirsizlik ilkelerinin öngördüğü kadar olduğu ortaya çıkar. Heisenberg* ilkeleri iki değişik biçimde yorumlanabilmektedir.*

Bir yoruma göre, enerjisinde $\triangle E$ kadar belirsizlik olan bir sistem, yaklaşık $\triangle t$'den ($\triangle t \approx h/\triangle E$) fazla yaşayamaz; radyoaktifliğin temelinde bu yatar. Diğer bir yoruma göre de herhangi bir fiziksel sistem durduğu yerde $\triangle E$ kadar bir enerjiyi "hiç yoktan" yaratıp bunu $\triangle t \approx h/\triangle E$ kadar bir süre kullanabilir; bu süre içerisinde, bu enerji olmadığı takdirde yapamayacağı şeyleri, sürenin sonunda $\triangle E$'yi geri vermek koşuluyla yapabilir. Compton Olayı'nın doğada karşılaşılan bir örneği alfa parçacıklarının, enerji bakımından karşılaştıkları engelin epeyce yüksek olmasına karşın radyoaktif çekirdeklerin içinden çıkabilmeleridir.

mekteydi. 1924'te Toronto'da yapılan bir konferansın özel bir oturumunda, Compton'un olayı çok açık ve anlaşılır bir biçimde sunması, hemen hemen herkesi ikna etti. Duane'in konferansın hemen ardından yinelediği deneylerde Compton'unkine benzer sonuçlar elde etmesiyle bu tartışma sona erdi.Compton' un olayı açıklamak için yaptığı hesaplar, X-ışınının çarptığı elektronun da çarpışmadan sonra belli bir açı ve hızla fırlaması gerektiğini gösteriyordu. Bunu da C.T.R. Wilson kendi buluşu olan "sis odası" içinde, fırlayan elektronu gözleyerek doğruladı. Compton Olayı'nın asıl ayrıntılı açıklaması, 1928'den sonra Dirac'ın kuvantum elektrodinamiği üzerine çalışmalarıyla mümkün oldu.

Compton'un Chicago'daki X-ışını araştırmaları, daha çok X-ışınlarının dalga özelliklerini vurgulayan çalışmalardı. X-ışınlarının çok küçük açılarla üzerine düştüğü cilalı yüzeylerden, ışığın kırılma yasası gereğince yüzeyin içine geçmeden tümüyle yansıdığını ve gene ışık gibi, çizgili kırımın şebekelerinden, ancak yeterince küçük açıyla geldiklerinde kırınıma uğradığını gözledi. Özellikle ikinci bulgu, X-ışınlarının dalgaboylarının duyarlı bir şekilde ve daha önce kullanılan bağıl yöntemlerdeki gibi bağıl değil, mutlak olarak ölçülmesini sağladı. Bu biçimde ölçülen dalgaboyu, Bragg yasasında tersine kullanılarak kristalin boyutsal özelliklerinin, bundan kalkarak da Avogadro sayısının (bir molekül-gram maddedeki molekül sayısı) ve elektron yükünün bulunmasına temel oluşturdu.

Compton daha sonra araştırmalarını kozmik ışınlara yöneltti. Bunda yüksek enerjili gamma ışınlarının elektronlorla çarpışmalarını incelemek amacı etkendi. Bu araştırmaları için gerekli verileri toplamak üzere dünyanın çeşitli yörelerine ölçüm gezileri düzenledi. Bulguları, birincil kozmik ışınların, genel beklentilerin ve Millikan'ın öne sürdüğü savın aksine gamma ışınları değil, yüklü parçacıklar, özellikle protonlar içerdiğini gösteriyordu. Yerin manyetik alanı etkisine girdiklerinde bu yüklü parçacıkların dağılımlarının, Doğu-Batı bakışımsızlığı gösterdiği ve kutuplara doğru yoğunluğunun arttığı, Compton'un öğrencisi L.W. Alvarez'in ölçümleriyle saptandı. Ayrıca Compton, şiddet dağılımlarının atmosferdeki sıcaklık ve basınç değişmeleriyle önemli farklılıklar gösterdiğini de buldu.

Compton, II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin atom bombası geliştirme projesine önemli katkıda bulundu. Atom bombası üretmenin olanaklarını araştıran önde gelen bilim adamlarından biri olarak, ABD'nin bu konuda öncülük etmesi gerektiğini savundu. Bombayı üretme kararıyla birlikte de dört yıl süreyle Plütonyum Araştırma Projesi'ni yöneterek üretime fiilen katıldı. Savaşın sonlarına doğru, bombanın kullanılmasına ilişkin karar sürecinde kişisel görüşü alındığında, Japonya ile savaşın erken biteceği gerekçesiyle Hiroşima'ya atom bombası atılmasını destekledi.

Compton Olayı, bir X-ışını fotonunun, bir elektrondan saçılarak yön ve dalgaboyu değiştirmesi olarak bile, Einstein-Planck kuramıyla özel görelilik kuramının geçerlilikleri açısından çok önemlidir. Ancak asıl önemi, 1925-1928 arasında Heisenberg-Schrödinger-Born-Dirac tarafından temelleri atılan modern kuvantum fiziğinin en temel ilkelerinden birisi olan ve fizikte yeni bir çığır açan Heisenberg'in ünlü belirsizlik ilkesinin belirlediği bir "elementer etkileşme" olmasıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *X-Rays and Electrons,* 1926, ("X-Işınları ve Elektronlar"); *X-Rays in Theory and Experiment* (S.K. Allison ile birlikte), 1935, ("Kuramsal ve Deneysel Yönleriyle X-ışınları").

• KAYNAKLAR: M. Johnston (der.), *The Cosmos of Arthur Holly Compton,* 1967.

• BAKINIZ: L.W. ALVAREZ, BARKLA, BRAGG, BOHR, BORN, BOTHE, DIRAC, EINSTEIN, FERMI, HEISENBERG, MILLIKAN, RUTHERFORD, SCHRÖDINGER, C.T.R. WILSON.

Auguste Comte

COMTE, Auguste
(1798-1857)

Fransız, felsefeci ve sosyolog. Sosyoloji biliminin kurucusudur.

19 Ocak 1798'de Montpellier'de doğdu, 5 Eylül 1857'de öldü. Babası bir vergi memuruydu. 1814-1816 arasında, devlet hizmetine en seçkin kişileri ayırmak amacıyla kurulan yüksekokulların birinde okudu. Ancak, 1816'da okulu bitirmek üzereyken öncülük ettiği bir öğrenci hareketi nedeniyle okulla ilişkisi kesildi. Okulun programında matematiğe ve fiziğe verilen önemin yetişmesinde büyük bir rolü oldu. Temel bilimlerdeki ilerlemelerin insanlara yeni olanaklar sağlayacağı genel bir sav olarak kabul edilmeye başlanmıştı.

Comte 1817'den sonra Saint-Simon'un özel sekreteri olarak çalışmaya başladı. 1824'te Saint-Simon'dan ayrıldı. 1832-1842 arasında École Polytechnique sınavlarına girecek olanlara hazırlama kursları verdi. Daha sonra da sınav kurulu üyeliğine atandı. Fakat bir görüş ayrılığı nedeniyle bu işi bıraktı.

Yapıtları

İlk yapıtlarını, Saint-Simon'un sekreteri olduğu yıllarda Saint-Simon'la birlikte hazırladı. Birlikte çıkardıkları yapıtların birincisi süreli yayın niteliğinde broşürlerden oluşan *L'industrie littéraire et scientifique liguée avec l'industrie commerciale et manufactu-*

rière ("Ticaret ve İmalat Sanayiinin Edebi ve Bilimsel Sanayi ile İttifakı") idi. Bu yayınlar Fransız sanayi ve banka çevrelerinin yardımıyla çıkıyordu ve yayınlarda "Yararlı eşyanın üretiminin, siyasetin tek mantıki ve olumlu amacı" olduğu belirtilmekteydi. Comte derginin 3. cildini ve 4. cildinin bir bölümünü tek başına hazırlamıştı. Daha sonra yine Saint-Simon'un bir yazısının devamı olan *Plan de travaux nécessaires pour réorganiser la société*'yi ("Toplumu Yeniden Örgütlemek için Gerekli Çalışmalar Planı") 1822'de çıkardı. 1826'da Saint-Simon'un aynı konuda çıkardığı bir kitaptan bir yıl sonra yayımlanan *Consideration sur le pouvoir spriruel*'de ("Manevi İktidar Üstüne Düşünceler") dine daha sonra vereceği önemi ilk defa vurguladı.Bundan sonra *Cours de philosophie positive* ("Pozitif Felsefe Dersleri") üzerinde çalışmaya başladı. Bu kitapta toplumun gelişmesini anlamaya yarayacak bir çerçeve çiziyordu. Comte'un ikinci büyük yapıtı, *Système de politique positive*'de ("Pozitif Yönetim Sistemi") daha önceki bulgularının, toplumun "doğru" yönetilmesi için nasıl kullanılacağını anlatıyordu. Kitabın altbaşlığı "İnsanlık Dinini Kuran Sosyoloji Üzerine"dir.

Düşüncelerinin kaynakları

Saint-Simon'un düşüncelerinin yanı sıra Comte'un düşüncelerinin önemli bir kaynağı da Batı Avrupa'nın Aydınlanma dönemi düşüncelerinde görünen Ampirizm'dir. Ancak, Comte'un toplumun bütünü konusundaki görüşleri kendisini bu kaynağa karşıt yönlere de götürmektedir. Düşüncelerinin bu iki zıt ekseni Comte'u yorumlayanların onun katkılarını iki ayrı vurguyla aktarmalarına yol açmıştır.

Ampirizm'in en önemli savı insan bilgilerinin doğruluğunun ancak deneyin eleğinden geçirilerek saptanabileceğidir.|Bunun arkasında yatan düşünce de insanlarda dünya hakkında doğuştan (a priori) bir bilgi olmadığıdır. Ansiklopedistler adı verilen ve Fransız Devrimi'nin hazırlanmasına düşünsel katkıları olan düşünürler grubu Ampirizm'e özel bir anlam vermişlerdir. Onlara göre, kişinin yeryüzündeki mutluluğu böyle bir deney ortamıdır. Bu mutluluğu sağlayan siyasal rejim, deney ile sınanmış demektir. İnsanların günlük yaşamlarında sağladıkları fayda, toplum sisteminin iyi ya da kötü olmasının bir ölçütüdür. Ampirizm'in düşünce tarihine önemli katkılarından biri insanların deneylerinin eklemlenmesinden "bilim" adı verilen bilgi türünün ortaya çıktığıdır. Bu düşünceyi oluşturmakta Fransız filozof ve matematikçisi Condorcet, Comte'a öncülük yapmıştır. Daha 1783'te Condorcet, uzaydan gelecek olan bir kimsenin —bu dünyanın önyargılarını taşımayan bir kimsenin— fiziksel bilimlerde kullanılan yöntemleri toplum sistemlerini incelemek için kullanabileceğini belirtmişti. Yazdığı en son yapıt olan *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*'de (İnsan Zekâsının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı) insanlık tarihinin gelişmesine bakarak geleceğin önceden kestirilebileceğini ve bu bilgilerin insan topluluklarını yöneltmek için kullanılabileceğini anlatmıştı. Fransız Devrimi'nin Fransa'da eğitim sisteminde temel bilimlere ağırlık vermesi bu genel tartışma ortamının bir sonucu sayılmalıdır. Auguste Comte'un yaşamında uzun süre yer alan

Pozitivizm

Gerek Comte* ve Spencer'in* Sistematik Pozitivizm'ini, gerek Huxley* ve Mach'ın* Kritik Pozitivizm'inin farklı yönelimlerini kapsayacak en önemli özellik, metafiziğin reddidir. Bu reddin nedeni, metafiziğin ilgelendiği sorunların, gözlemden veya gözlemlerle ilgili genellemelerden doğrudan doğruya çıkarılabilecek açıklama veya yorum ilkelerinden daha üst düzeyde ilkelere varılabileceği yolunda bir önyargıya dayanmasından doğar. Yöntembilim açısından "pozitif" kavramı, geleneksel felsefede "metafizik soyutlamalar"ın polemik karşıtı olarak düşünülebilir. Hemen algılanabilir olgular ve şeyler, daha önceki deneylere dayanmaksızın düşünceyle bulunan bağıntılar ve tam benzerlikler "pozitif" olarak nitelendirilebilir.

Metafiziğin reddi, pozitivizmi nitelendirmekte yetersiz kalır. Pozitivistler'i, salt deney felsefesini benimseyenlerden, veya Kant*, ya da Hume'ın* görüngücülüğünün (phenomenalizm) belli bir biçimini benimseyen diğerlerinden ayıran ikinci bir tez Bilginin yeterliğinin, bilgi, en ileri bilimlerin başardığı açıklama biçimlerine yaklaştıkça arttığıdır. Bir başka deyişle bilim, bilginin ideal biçimini oluşturur. Pozitivizm'i nitelendiren üçüncü teze göre, bilim kendini deney yoluyla güvenilir korelasyonlar bulmakla sınırlamalıdır; bu da doğanın özel bir yorumunu ve bilimsel açıklamanın sınırlarını birlikte getirmektedir.

Comte'un Sistematik Pozitivizm'i daha önce hiç bir akımda görülmeyen bir özelliğe, felsefeyi bilimlerin sentezine dönüştürme çabasına yönelikti. Comte, Spencer ve bu okuldan diğerleri için felsefenin görevi "bilimlerin bütün en üst düzeyde genellemelerini uyumlu bir öğreti haline getirmek"ti. Bunu başarmanın yöntemi, bütün bilimlerce varolan ampirik sonuçları incelemek, herbirinde en genel yasaları aramak, bunları tek tek hiçbir bilimce varılamayacak kadar genel bilgi kalıbı içinde bütünleştirmekti.

Pek çok felsefeci, Sistematik Pozitivizm'in temel yargılarını paylaşmalarına rağmen, bu öğretiyi eleştirmekten de geri kalmadılar. Bu eleştirilerin en önemlisi, bilimlerin sonuçlarını yasalar biçiminde toplama çabasına yönelikti. Fizikte, kimyada, deneysel biyoloji ve psikofizikte yeni buluşlar göz önüne alınınca Sistematik Pozitivistler'in, bütün ampirik buluşların birlikte yer alacağı tek bir sistem bulma çabası gitgide daha az olası hale geliyordu. Bununla birlikte, bu eleştiri, Sistematik Pozitivizm'in yayılmasını

→

École Polytechnique, bu düşüncenin egemen olduğu bir eğitim kurumuydu.

Auguste Comte'un iki önemli tezi olan bilimlerin gelişme şeması ve toplumun "pozitif" yöntemle elde edilen "yasa"larla anlaşılabileceği savı bu ampirik geleneğe dayanır. "Fiziksel" ve "pozitif" kavramları bir yöntemle ilgilidir. Condorcet ve Comte, toplumsal mekanizmaların "maddi" bir ortama oturduğunu ileri sürmezler. Bunu en açık şekilde Auguste Comte'un Üç Hal Yasası adı verilen bilim şemasında görmek mümkündür. Comte'un ifadesiyle "dünyayı idare eden veya onu kaosa iten düşüncelerdir, bütün toplumsal mekanizmalar, yargılar üzerine kuruluyor". Burada "yargı", insanların tek tek düşünceleri değil, içinde yaşadıkları dünyayı simgeleyen genel düşünce biçimidir. Bu genel bakış açısı da zamanla bir evrim göstermiştir. Önceleri, metafizik evrede insanlar doğa ve toplum olaylarını bir ilahın gücüne bağlamışlardır. İkinci bir evrede insanlar "doğa" gibi imgeleri, görüşlerinin temel taşı olarak kullanmışlardır. Son olarak "pozitif" evrede insanlar fiziksel dünyada ve toplumsal olaylarda "yasa" aramaya başlamışlardır. Bu evre son evredir. Bütün bilimler, ayrı ayrı bu basamaklardan geçmiş fakat aynı hızla ilerlememişlerdir. Örneğin matematik daha önce son evreye varmıştır. Sosyoloji onu ilerde izleyecektir. Bu son evrede bilgi gözleme dayanır ve deneylerin sonuçları "yasalar" biçiminde ortaya çıkar.

Comte'un düşüncelerinin bir ikinci yönü, Fransız Devrimi'nin, Avrupa sistemini temelinden sarstığı ve yıkıcı etkilerine oranla yapıcı önerilerinin yetersiz kaldığı noktasında toplanır. Saint-Simon'un düşüncelerinin etkisi en çok bu noktada görülür. Comte'un düşünce şemasında 'Ampirizm'in rolü *Cours de philosophie positive*'de görülür. İkinci etki ise "Pozitif Yönetim Sistemi"nde ortaya çıkmaktadır. Comte'un Fransız Devrimi ve bu dönem düşünürleri hakkındaki görüşleri olumsuzdur. Örneğin Aydınlanma dönemi filozoflarının tezlerini "vahşi bir anarşi" olarak nitelendirmiştir. Onun için önemli olan "özgürlük" düşüncesinin dayanıksız bir biçimde ortaya atılışı değil, toplumun örgütlenmesi birincil amaç olarak kabul edildiğinde "özgürlük"ün nelerden oluşacağıdır. Kendi cevabı açıktır: Fizik yasaları nasıl özgürlüğü değil de, aksine bir zorunluluğu ifade ediyorsa, toplum yasaları da bir zorunluluğu ifade eder. Özgürlük onlara uymaktır. Toplumun yeniden örgütlenmesinde dinsel bağlar birinci derecede önemli olduğu için toplumun dinsel bir çerçeveye oturtulması zorunludur. Bu çerçeve Katolik Kilisesi'nin çerçevesi olmayacak, bilimin önerdiği "insanlık dini" | Katoliklik'in yerine geçecektir.

Auguste Comte'un —bilim felsefesine getirdiği yeni sorunların dışında— en kalıcı etkisi "Tarihselcilik" (Historisme) ve "Organisizm" adı verilebilecek iki noktada toplanır.

Tarihselcilik

Comte, Condorcet'yi "tarihsel gelişimi" anlamamış olmakla suçlamıştır. Comte'a göre, Aydınlanma dönemi düşünürleri kendilerinden önce gelen bütün tarihsel dönemlere "kötü" damgasını basmakla bu dönemlerin tarihsel bir gelişim olduklarını anlama fırsatı kaçırmışlardır. Ancak her tarihsel döneme

önlemedi. Ne var ki, bu akım, bazı felsefeci ve felsefe eğilimli bilim adamları arasında, Kritik Pozitivizm diye nitelendirilen önemli bir felsefe akımına dönüştü. Kritik Pozitivizm'in amaçları şu iki noktada toplanabilir: 1) bilimsel bilginin dayanaklarını çözümlemek, 2) ister konuyla yüzeysel bir ilişkisi olan biri tarafından, isterse bir bilim adamı tarafından kullanılsın, eleştirisiz kullanılma eğilimindeki bütün kavramların gerçek kaynaklarını ve anlamlarını araştırmak. Kritik Pozitivizm'in gelişmesinde üç önemli etken dikkati çekmektedir: 1) bilim adamları arasında, araştırmalarının metafizik nitelikte önyargılardan kurtarılması gerektiği yolunda bir eğilimin ortaya çıkması; 2) psikofizik'in gelişmesi. Psikofizik, Pozitivizm'in şu veya bu biçiminin benimsenmesini gerektirmemekle birlikte, o sırada, psikofiziğin, beşeri bilginin sınırları, hatta bilimin yorumu ile yakından ilişkisi olduğuna yaygın şekilde inanılıyordu. Bunda Helmholtz'un büyük rolü vardır; 3) 19. yy sonlarında Kritik Pozitivizm ile birlikte gelişen ve insan aklının pragmatik yönüne öncelik veren yeni bir bilim yorumu. Bu görüşe göre, deneyi gereksinmelere, ilgilere ve beklentilere en uygun bir biçimde düzenleme eğilimi vardır.

19.yy'ın sonuna kadar, pozitivist felsefeci ve bilim adamları, bilimsel kuramın bütün biçimlerini, tekrarlanmış gözlemlerden doğrudan doğruya elde edilmiş genellemelere göre yorumlama eğilimindeydiler. Bununla birlikte 19. yy'ın ortalarından başlayarak geometri ve fizikteki gelişmeler, gözlem üzerindeki vurguyu anlamsızlaştırıyor ve Pozitivizm gözden düşmeye başlıyordu. 19. yy sonunda pozivitizm, bilimin özeleştirisi biçimine dönüşmüştür.

Mantıksal Pozitivizm ise 1920'lerin Viyana çevresi felsefecilerinin (Schlick, Carnap*, Neurath*) geliştirdiği bir akımdır. Mantıksal Pozitivizm kavramı yerine Tutarlı Deneycilik (Consistent Empiricism), ya da Mantıksal Deneycilik kavramları da kullanılmaktadır. Mantıksal sözcüğü, kısmen, araştırma konusunun "anlam" olduğunu, kısmen de bu öğretiye mantıksal olarak doğru gözle bakıldığını belirtmektedir. Bu felsefeciler "anlam" sorunu üzerinde yoğunlaştılar "doğrulama" ve "doğrulanabilirlik" ilkesini geliştirdiler. Buna göre, bir şey ancak ve ancak deneyle, bir başka deyişle, duyularla gözlem yoluyla doğrulanabiliyorsa anlamlıdır; aksi halde, mantık ya da matematik olarak eşsözdür (tautology). Doğrulama Kuramı, anlamı, doğrulama yöntemi ile özdeşleştirmektedir.*

kendi değeri verilirse, insanlığın gelişme çizgisini anlamak mümkün olabilirdi. Bu yöntemi kullanmayan, örneğin, Üç Hal Yasası'nı bulamazdı. Comte kendi yöntemini uygularken, Batı'nın gelişmesiyle insanlığın geçirdiği evreleri bir tutmuştur. Comte uygarlık aşamalarından bahsettiği zaman belirli toplumlardan söz etmemekte, "Büyük Varlık İnsanlık" tan bahsetmektedir. Amacı tarihin bir Genel Plan'ını bulmaktır.

Organisizm Aydınlanma dönemi filozofları, insanın birim olarak özelliklerini arayarak bundan topluluğun özelliklerini çıkarmaya çalışmışlardı. Comte'un yaklaşımı, bunun aksinedir: İnsanları anlamak için toplumsal çevreyi ve zorunlukları anlamak gerekir. Comte'a göre, toplum içinde yaşam bir eklemleme sonucu ortaya çıkmıştır, tarih içinde bir devamlılık vardır. Bu sürekliliğin beraberinde getirdiği özelliklerden biri, zaman geçtikçe ortaya çıkan toplum türlerinde toplum parçalarının birbiriyle daha çapraşık bir biçimde ilişkili olmalarıydı. Bu nedenle ileri topluluklarda "uyum" sorunu önceki evrelere göre daha çok önem kazanıyordu. Fakat, her toplum biçimi bu düşüncenin düşündürdüğü gibi "birimlerden oluşan" bir bütün ise, o zaman bütünün çalışması, parçaların tek tek niteliklerinin göstermediği özellikler gösterir. Bütünün bilimi, parçaların biliminden farklıdır. Başka bir deyişle sosyoloji, psikolojiye indirgenemez. Sosyoloji kendi kuralları olan ayrı bir bilim dalıdır.

Etkisi Comte'un düşünceleri Fransız düşünce tarihinde kısa bir süre egemen olmuştur. Bu egemenliği de Türkiye için özel bir önem taşımıştır. Pozitivizm Türkiye'ye bazı Fransız düşünürlerinin etkisiyle girmiştir. Bunların arasında edebiyatı "pozitivist" yöntemlerle incelemeye çalışan Hypollite Taine (1828-1893) sayılabilir.

Kendi başına yeterli bir düşün hareketi olarak Pozitivizm 1880'lerden sonra gücünü gittikçe yitirmiştir. Buna rağmen, Jön Türkler'in Paris'te önderliğini yapan Ahmet Rıza Bey Pozitivizm'i düşüncelerinin çıkış noktası olarak almıştır. Daha sonra Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinin temel toplum felsefesini oluşturacak olan Dayanışmacılık, Durkheim yoluyla bazı pozitivist savları Türkiye'ye ikinci defa getirmiştir. Diğer yandan, Dayanışmacılık Güney Amerika'da da Türkiye'dekine benzer bir etki göstermiştir.

Comte'un 1850'lerden başlayarak İngiltere'de etkisi John Stuart Mill'in kendisine verdiği önemle pekişmiştir. Mill'in *A System of Logic* ("Mantık Sistemi") adlı yapıtı, Comte'un bilim konusundaki önerilerinin daha ayrıntılı bir biçimi sayılabilir. 19. yy'ın sonunda filozof ve matematikçi Erns Mach, Comte'un sorunsalını felsefe konusundaki düşünceleri açısından devam ettirmiştir. Mach'a göre felsefenin görevi bilimin mantıksal temellerini açıklamaktır. Bu tutum Comte'un sorunsalının, 20. yy'ın başında Viyana çevresi adı verilen ve Carnap, Scheick gibi düşünürleri bir noktada birleştiren grup tarafından tekrar incelenmesine yol açmıştır.

Comte'un düşüncelerinin soyutluğu, bunların ilk bakışta mantıksal, fakat temelde ve anlatımda çelişik olması, ondan sonra gelen ve etkisinde kalan sosyologların bu etkileri zaman zaman inkar etmeleriyle sonuçlanmıştır. Buna rağmen İngiliz sosyologu Spencer Comte'un izinde yürümüştür. Gene aynı etkiyi Durkheim sosyolojisinin iki ana özelliğinde bulmak mümkündür: Toplum incelemelerinin kendi başına bir alan oluşturdukları, toplum içindeki olayların "şey"ler için kullanılan yöntemlerle incelenmesi gerektiği.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Introduction aux travaux scientifiques du XIXe siècle*, 1806-1807, ("19. Yüzyılın Bilimsel Çalışmalarına Giriş"); *Séparation générale entre les opinions et les désires*, 1819, ("Fikirler ve Arzular Arasındaki Genel Ayrılma"); *Sommaire appréciation de l'ensemble du passé moderne*, 1820, ("Bugünkü Devrin Geçmişinin Bütünü Hakkında Toptan Değerlendirme"); *Plan de travaux nécessaires pour réorganiser la société*, 1822, ("Toplumu Yeniden Örgütlemek İçin Gerekli Çalışmalar Planı"); *Considérations philosophiques sur les sciences et les savants*, 1825, ("Bilimler ve Bilim Adamları Hakkında Felsefi Düşünceler"); *Considérations sur le pouvoir spirituel*, 1826, ("Manevi İktidar Üstüne Düşünceler"); *Cours de philosophie positive*, 1830-1842, ("Pozitif Felsefe Dersleri") *Système de politique positive*, 4 cilt, 1851-1854, ("Pozitif Yönetim Sistemi"); *L'industrie littéraire et scientifique liguée avec l'industrie commerciale et manufacturière* (St. Simon ile), (ty.), ("Ticari ve İmalat Sanayiinin Edebi ve Bilimsel Sanayi ile İttifakı"); *Catéchisme positiviste ou sommaire exposition de la religion universelle*, 3. baskı, 1890, (Pozitivizm İlmihali, 1952).

- **KAYNAKLAR:** P. Arbousse-Bastide, *La doctrine de l'éducation universelle dans la philosophie de Comte*, 2 cilt, 1954; P. Arnaud, *Auguste Comte*, 1969; R. Fleteher, *Auguste Comte and the Making of Sociology*, 1966; H. Gouhier, *La jeunesse d'Auguste Comte et la formation du positivisme*, 3 cilt, 1933-1941 L. Kolakowski, *Positivist Philosophy*, 1972; J. Lacroix, *La sociologie d'Auguste Comte*, 1956; C. Rutten, *Essai sur la morale d'Auguste Comte*, 1973.

- **BAKINIZ:** CARNAP, DURKHEIM, H.F. HELMHOLTZ, T.H. HUXLEY, E.MACH, J.S. MILL, NEURATH, SAINT-SIMON, SCHLICK, SPENCER.

CONDÉ, Louis Bourbon
(1621-1686)

Fransız, komutan. XIV. Louis'nin fetih savaşlarında büyük rol oynamıştır.

8 Eylül 1621'de Paris'te doğdu, 11 Aralık 1686'da Fontainebleu'de öldü. Bourbon sülalesinden gelen Condé prenslerinin üçüncüsü II. Henri de Bourbon'un Charlotte de Montmorency'den olan en büyük oğludur. Babasının ölümüne dek Enghien Dükü olarak anılan II. Louis de Bourbon, diğer adıyla Büyük Condé, çok yönlü ve köklü bir öğrenim gördü. 1630'dan 1636'ya kadar devam ettiği Bourges' daki Cizvit okulunda, Latin klasiklerini, Aristoteles felsefesini, Jüstinyen hukukunu, siyasal tarihi, Paris' teki Kraliyet Askeri Okulu'nda matematiği ve biniciliği öğrendi. Eğitimini tamamladıktan sonra, 19 Ocak 1636'da Kral XIII. Louis'ye takdim edildi. Aynı yılın 19 Eylülü'nde Burgunde Düklüğü'nde babası ile birlikte kralı ağırladı. 9 Şubat 1641'de babasının isteği üzerine, Kardinal Richelieu'nün yeğeni Claire-Clémence de Maillé Brizé ile evlendi. Aslında Paris sosyetesinden genç bir kız olan Marthe du Vigean'a âşıktı ve karısı ile kısa süreler için ve seyrek olarak

birlikte oldu. Bu evlilikten 1643'te bir oğlu, 1656'da da bir kızı oldu.

1640-1642 arasında katıldığı ilk üç seferde askeri yeteneklerini kanıtlayan Enghien Dükü, 1643 ilkbaharında Picardie'deki Fransız ordusunun başına getirildi. 18-19 Mayıs 1643'te Sedan'ın Kuzeybatısı'ndaki Rocroi'da İspanyollar'la yapılan savaşta Fransız Kraliyet ordularına komuta etti ve büyük bir zafer kazandı. Bu savaşta yandan çevirdiği Flandre ordularının seyrek saflarını dağıtıp kendi piyadelerini yeniden saflara sokarak, deneyimli İspanyol piyadesinin ateşli silahlarla desteklenmiş gücünü kırmayı başardı. Son bir yüzyıllık Fransız tarihinin kaydettiği bu en büyük askeri zaferi, Enghien Dükü'nün diğer zaferleri izledi. 1644'te kuzeni Mareşal Turenne ile birlikte, Rhine Nehri'nin Batı kıyılarındaki Thionville ve Sierck kasabalarını ele geçirdi. 1645'te Freibourg, Phillipsbourg, Mayens ve Nordlingen'de Bavyera ordularını bozguna uğrattı. Ertesi yıl Dunkerque'i ve bazı Kuzey bölgelerini zapteden dük, aynı yıl Flanderler'e karşı açılan seferi parlak bir biçimde yönetti.

Babasının 26 Aralık 1646'da ölümüyle Condé Prensi unvanını kazanan II. Louis de Bourbon aynı zamanda büyük bir mirasa da kondu. Kardinal Mazarin pek fazla güvenmediği ve nüfuzundan rahatsız olduğu Condé'yi ülkeden uzaklaştırmak amacıyla, 1647'de İspanya'nın Katalonya bölgesine yolladı. Buradaki Fransız güçlerinin komutanı olan Condé 18 Haziran 1647'de İspanyollar'la yaptığı Lerida Savaşı'nda bozguna uğradı. 1648'de yeniden Kuzey'deki Flander bölgesine çağrıldı ve Hainaut'daki Loraine atlılarını buradan söküp attı. Ardından, 19-20 Ağustos 1648'de Lens'de İspanyol piyadelerini yendi ve bu zaferi ile İspanyollar'ı Münster Antlaşması'nın koşullarını kabul etmek zorunda bıraktı.

Mazarin'e karşı başlayan Fronde ayaklanmaları, Condé'nin yaşamını önemli ölçüde değiştiren olaylar oldu. Fransa'da arada sırada başgösteren bu ayaklanmaların ilkinde Condé, Ocak-Mart 1649'da isyancı Paris'in çevresine barikatlar kurarak kral naibine ve Kardinal Mazarin'e yardımcı oldu. Ancak hükümetin kurtarıcısı havasına girince Mazarin, üvey kardeşi ve erkek kardeşi ile birlikte Condé'yi 18 Ocak 1650'de tutuklattı. Condé ve kardeşleri 13 ay hapiste kaldıktan sonra, 13 Şubat 1651'de Condé'nin yandaşlarının başlattıkları ikinci Fronde ayaklanması nedeni ile serbest bırakıldılar. Bu olay, Mazarin'e hapisteki prenslerin dışarda olduklarından daha tehlikeli olduklarını öğretmiş, ayrıca Condé'nin Mazarin'e olan düşmanlığının büyümesine neden olmuştu.

Condé, hapisten çıktıktan yedi ay kadar sonra, Eylül 1651'de Güneybatı'daki Bordeaux kentine giderek burada Krallığa karşı bir isyan başlattı. Ardından, İspanyollar'la birleşerek Paris'i ele geçirmek için yola koyuldu. Yolda Turenne'in komuta ettiği Kraliyet ordusunu yenilgiye uğrattı. Turenne, savaş alanlarında yenemediği Condé'yi köşeye sıkıştırmak amacıyla bir oyun düzenledi. Condé ve ordularının 2 Haziran 1652'de Paris'in içine girmesine izin verdi. Ancak Condé'nin güçleri savaşma fırsatı bulamadan Bastille'den üzerlerine açılan top ateşiyle dağıldı ve yenildi. Bundan sonra Condé, 1652'de Paris'i terkederek Kuzey'e doğru yola çıktı. İspanyollar'ın hizmetine girip ordularına başkomutan oldu ve Mart 1653'te Brüksel'e bir sefer düzenledi. Fransa Krallığı bu isyancıyı işlediği suçlardan dolayı, 25 Kasım 1654'te gıyabında idama mahkûm etti.

Condé, bundan sonra dört yıl boyunca, Turenne yönetimindeki Kraliyet ordularına karşı direndi ve Hollanda'ya seferler düzenledi. Condé'nin elçilerinden biri İngiltere'deki Oliver Cromwell ile dostane ilişkiler kurma girişiminde bulunduysa da, Cromwell, Condé'ye karşı kral ile birleşti ve bağlaşık güçler, 14 Haziran 1658'de Dunes Savaşı ile Condé'yi bozguna uğrattılar. 1659'da imzalanan Pyrenees Barışı ile affedilen Condé'nin yeniden Paris'e dönmesine izin verildi. 1660'da güvenini kazandığı Kral XIV. Louis tarafından Aix-en-Provence'da karşılandı. Bundan sonra kralın alçakgönüllü ve yasalara sadık bir hizmetkârı oldu ise de uzunca bir süre kendisine hiçbir askeri komuta görevi verilmedi.

XIV. Louis'nin Condé'ye karşı duyduğu kuşkular 1667'de tamamen silindi ve Condé yeniden Fransız ordularının başkomutanlığına getirildi. Şubat 1668'de İspanyollar'ın işgali altında bulunan Franche-Comté bölgesini ele geçirmek üzere düzenlediği harekât ile, on beş gün içinde Artois, Becançon, Dôle ve Gray kasabalarını aldı. Bölge üç ay sonra İspanyollar'a geri verildi. 1672'de kral tarafından Hollanda'yı işgal etmekle görevlendirildi. 12 Haziran 1672'de Arnhem yakınlarında yaralandı ise de savaşmayı bırakmadı ve Alsace bölgesini işgalden kurtarmak için yoluna devam etti. Alsace'a varmadan genç Flemenk Genel Valisi III. William d'Orange ile savaşmak zorunda kaldı. İngiliz ve Alman taçlarını elinde bulunduran III. William, İspanyol ve Alman ordularını Condé'ye karşı kullanmaya kalkışınca, taraflar 11 Ağustos 1674'te Brüksel'in güneyindeki Seneffe yakınlarında kapıştılar. Bütün bir gün süren çarpışmada, her iki taraf da büyük zarar gördü ve savaştan galip çıkan olmadı. Ertesi yıl yarım bıraktığı Alsace seferini tamamlamak ve orada bir başka rakiple, Avusturya'nın en iyi komutanlarından olan Raimondo Montecuccoli ile savaşmak zorunda kaldı. Bu en son seferini de zaferle sonuçlandırdı ve düşmanını Rhine Nehri'nin gerisine püskürttü.

Döneminin en büyük kişiliklerinden biri olan Condé'nin sınırsız bir heyecanı ve gururu vardı. Sınır tanımazlığı nedeniyle çevresindeki insanlar kendisine hiçbir zaman tam olarak güvenmediler. Condé düşün sorunlarıyla ilgili uğraşları ve kuraldışı alışkanlıkları olan bir kişiydi. Kendisini yetiştiren Cizvitler'e sadık kalmakla birlikte bütün dinsel kuralları ve Tanrı'yı inkâr etti. Kültürlü bir kişi olarak güzel sanatlara büyük ilgi gösterdi. Taşrada oyunlar segileyen bir tiyatro topluluğunu destekledi, La Fontaine, Boileau, Molière ve La Bruyère'in çalışmalarını teşvik etti. Askeri seferleri sırasında bile, Corneille'in trajedilerini, Livy'nin öykülerini, Gautier de Costes La Calprenede'in romanlarını okurdu.

1675'ten sonra Chantilly'deki sarayına çekilen Condé burada, çevresinde yazarlar, sanatçılar, dostları ve ailesiyle birlikte sakin bir yaşam sürmeye başladı. 1685'te, ölümünden bir yıl önce, bütün yaşamı boyunca reddettiği Katolik dinini kabul etti.

• **KAYNAKLAR:** H.D'Aumale, *Histoire des princes de Condé pendant les XVe et XVIIe siècles*, 1863; H. Malo, *Le Grand Condé*,- 1937; G. Mongredien, *Le Grand*

Condé, 1959; N.H. Williams, *The Love Affairs of the Condés, 1530-1740*, 1912.

• **BAKINIZ:** LOUIS XIII, LOUIS XIV, MAZARIN.

Etienne Bonnot de Condillac

Bilginin kaynağı ve deney türleri

CONDILLAC, Etienne Bonnot de (1715-1780)

Fransız, filozof. Locke deneyciliğini daha köktenci bir tutumla geliştirerek Duyumculuk kuramını kurmuştur.

Grenoble'da doğdu, Beaugency'de öldü. Hukukcu bir ailedendir. Rahip olmak için Saint-Sulpice'e gönderildi. 1740'ta burayı bitirdi ama papazlık görevi almadı. Akrabası olan bilim adamı ve Diderot'nun yakın arkadaşı d'Alembert kendisini Fransa'nın o çağdaki en büyük düşünürleriyle tanıştırdı. Diderot, Helvétius, Fontenelle ve Rousseau gibi filozoflarla sık sık görüştüğü Paris'e yerleşerek kendini bilim ve felsefeye verdi. 1746'da ilk önemli yapıtı olan *Essai sur l'origine des connaissances humaines*'i (İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme) yayımladı. 1754'te basılan *Traité des sensations* (Duyumlar Üzerine İnceleme) ise, felsefe dizgesinin olgunlaştığı dönemin ürünüdür. 1758'de Parma Dükü'nün oğlunu eğitmek üzere İtalya'ya gitti. 1767'de Paris'e döndüğünde artık tanınmış ve saygı gören bir filozof olan Condillac, ertesi yıl, Fransız Akademisi üyeliğine seçildi. 1772'de Beaugency yakınındaki Flux şatosuna çekildi. Burada ölümüne dek çalıştı, yeni ürünler vermeyi sürdürdü.

Dil ve felsefe

18. yy'ın ilk yarısında Fransa'da aydınlar arasında İngiliz düşünürlerine ilgi ve hayranlık artmaktaydı. 1687'de Latince yayımlanmış olan Newton'un *Principia*'sı ve 1700'de Fransızca'ya çevrilen Locke Fransız düşünce yaşamını önemli ölçüde etkilemişti. 1734'te Voltaire *Lettres Philosophiques* ("Felsefi Mektuplar") adlı yapıtında İngiliz felsefi yaklaşımını benimsiyor ve Locke ile Newton'u övüyordu. Condillac felsefe çalışmalarına bu etkiler altında başladığında, Descartes ve Malebranche usçuluğunun çıkış noktalarını oluşturan "us", "yargı", "usavurma" gibi kavramların yeterince çözümlenmediğini düşündü. Ona göre, çözümleme ile usçuluğun, ayrıntıdan kaçınarak "doğal ışık" ya da "us" gibi kavramlar olarak, karanlıkta ve kaypaklık içinde bıraktıklarının temelleri açığa çıkarılabilirdi. Sonuçta, bilginin kökeninin Locke'un ileri sürdüğü gibi deneysel olduğu ortaya konmalıydı.

Condillac üzerindeki en büyük felsefi etki kaynağı olan Locke'un deneyciliğinde, ondan sonra gelen öbür büyük İngiliz deneycilerinin de benimsedikleri kimi temel savlar şunlardır: Bilginin tek kaynağı deneydir. Ancak deney iki türlüdür: dışdeney, ya da duyum ve içdeney, ya da düşünme (reflexion). Ayrıca, zihnin deney içerikleri üzerinde çeşitli işlemler yapabilmesine olanak veren, bellek, imgelem, usavurma gibi "yetiler"i (facultés) vardır. Bu anlamdaki deneyciliğin, zihnin kendi eylem ve durumlarını algıladığı söylenen içdeney gibi bilgi kaynakları ve zihinsel "yetiler" varsaymakla usçuluğa ödün verdiğini düşünenler olmuştur. Böyle düşünenlere göre tutarlı bir tutum, içdeneyi de zihinsel yetileri de duyuma bağlamalı, bunu bilginin tek kaynağı olarak gösteren bir çözümleme verebilmelidir. Duyumculuk adı verilen bu kuram ilk olarak Peter Browne tarafından 1728'de yayımlanan *The Procedure, Extent and Limits of the Understanding* ("Anlağın Süreç, Yayılım ve Sınırları") başlıklı kitabında ortaya atılmıştır. Ancak duyumculuğu geliştirip ayrıntılı bir kuram durumuna getiren Condillac olmuştur.

Condillac'a göre felsefe sorunlarını çözmek için günlük dil araç olmalıdır. Bu araç kullanılarak uygulanması gereken yöntem ise çözümlemedir. Günlük dilin sıradan ve kendiliğinden kullanımı felsefi çözümlemeye en iyi uyan ve açık seçik sonuçlara en sağlam yoldan götüren bir düşünsel araçtır. Felsefeciler teknik dile ne zaman başvurmuşlarsa karışıklık getirmişlerdir: "Onlardan önce" der Condillac," 'töz' demenin 'altındaki' demekten, 'düşünmek' demenin 'tartmak', 'değerlendirmek', 'karşılaştırmak' demekten ayrı bir şey olduğu savı akla gelmemişti bile". Öte yandan, geometriden örnek alınan ve tanımlarla tümdengelimin uygulanmasına dayanan bireşimsel (sentetik) yöntem, eldekilerin en kötüsüdür. Tanımlar çözümlemeleri yapılmadığı sürece geçersiz ve keyfidir. Çözümlendiklerinde ise, varılan, Locke anlamındaki yalın idelerdir. Yalın ideler ise tanımlanamaz, ancak gösterilebilirler. Çözümleme, karmaşık bir bütünün ayrıntılarını, ayrı ayrı ve önem dizilişine göre gözönüne sermek, bileşik idelerin yalınlardan nasıl kurulduğunu göstermektir. Yapının nasıl kurulduğunu tam bir düzen içinde hem bütünsel olarak hem de ayrıntıda kavrayabilmektir. Bir başka deyişle, çözümleme, konuyu parçalarına ayırıp yeniden kurmaktır. Nasıl, bir makineyi anlamanın en iyi yolu onu parçalarına ayırıp yeniden bir araya getirmekse,felsefe sorunları da bu yolla çözüme götürülmelidir. Condillac, bu çözümlemede anlam özdeşliklerinden yararlanılması gerektiğini düşünür.Örneğin herhangi bir şeyi "özellikle duyumlamak", anlamca, bu nesne üzerinde "yoğunlaşmak" (dikkati ona çevirmek) ile özdeştir.

Bu özdeşlikler ile çözümleme bir arada kullanılarak bilginin kaynağı ve kökeni, yalın ve açık bir biçimde ortaya çıkarılabilir.

Condillac'ın felsefi amaçlarından birincisi bütün bilginin ve özellikle zihinsel işlevlerin tümünün duyuma dayandığını ve ona indirgendiğini göstermektedir. Locke'un "iç-deney" olarak adlandırdığının nereden geldiği, Condillac'a göre bütünüyle temelsiz ve açıklamasız bırakılmıştı. Benzer bir anlamda, zihin yetileri olan usavurma, bellek, yargı gibi eylemlerin de bir açıklaması yoktu. Bu ise, hem usçuluğun bu noktalar üzerine çevireceği eleştirilerine açık bir kapı bırakıyordu, hem de bilginin temellerinin anlaşılabilirliğini usçununkiler ölçüsünde karanlık ve kaypak kimi kavramların varsayımına bağlıyordu. Condillac 1746'da yayımladığı *Essai*'sinde Locke felsefesini ortaya koymasının yanı sıra, bu birinci amacı doğrultusunda bir duyumcu çözümleme de yaptı. Üç yıl sonra Diderot, *Lettres sur les aveugles* (Körler Üzerine Mektup) adlı kitabında Condillac'ın duyumculuk yoluyla verdiği felsefi noktanın, Berkeley'in savunduğu öznel idealizme çok yaklaştığını öne sürdü. Condillac, ikici (düalist) bir ontoloji benimseyen başka düşünürler gibi, fiziksel ya da özdeksel anlamda bir dış dünyanın varolduğu inancında Locke'a katılıyordu. Bu nedenle, kurmaya çalıştığı duyumculuğun kendisini Berkeley'in sonuçlarına götürmeyeceğini göstermesi gerekti. İşte, 1754 yılının ürünü olan *Traité*'si, Condillac'ın birinci felsefi amacının yanı sıra, ikinci amacı olan, duyumculuğun bir dış dünyanın varolduğu sonucunu gerektirdiğini göstermeye de yöneliktir.

Condillac bir mermer yontunun tıpkı yaşayan bir insanın yapısı gibi olduğunu varsayar. Varsayılan bu insan, mermer kabuğu nedeniyle çevresinden hiçbir duyum alamadığından zihninde de henüz hiçbir ide yoktur. Bu yontu-insan mermer kabuğunun bir yerini açarak, seçeceği bir duyuma işlerlik kazandırılabilir. Condillac, bu yontu-insanın zihinsel işlevlerini izleyebilmek için ise en yalın duyu içeriklerini veren koku alma duyumuyla başlar. Ona göre, yalnızca bu en alt düzey duyuyla sınırlı olan bir insan bile, her beş duyusu da düzgün çalışan insanlar ölçüsünde, zihinsel işlevler çeşitliliğine sahip olacaktır. Bu açıdan hiçbir duyumun öbürlerine üstünlüğü yoktur. Herbiri bütün zihinsel yetilere işlerlik verebilir.

Şimdi koku alabilen bu yontuya örneğin bir gül koklatıldığında neler olacaktır? İlk duyumda, yontunun bütün bilinci gül kokusuyla dolacak, bilincinin içeriğinde yalnız bu koku varolacaktır. Bir başka deyişle, bilinç içeriği bu koku olacaktır. Yontuya bundan sonra ne koklatılırsa koklatılsın, kokladığı koku, tüm bilincine yayılacaktır. Bu anlamda, herhangi tek bir kokunun duyumlanması, yoğunlaşmadan başka bir şey değildir. Yontu onu kokladıktan

Duyum ve zihin

İçduyum

Deneycilik bütün bilginin deneyle temellendiğini ileri sürerken, bundan, iki kaynak anlar: dışduyum ve içduyum. Dışduyum, algıya veri olan duyu girdilerini kapsar. Nedeni anlığın dışındadır. Bu, kimine göre fiziksel bir dışdünya (Locke), kimine göre Tanrı (Berkeley*), kimine göre ise bilinemez bir ortamdır (Hume*, Kant*). İç deney ise, deneye veri olmasına karşın, bu dışnedenden kaynaklanmayan girdileri kapsar. Locke bunu adlandırırken "reflection" kavramını kullanmıştır. Bundan anladığı, düşüncenin kendi üzerine dönmesi, anlığın (zihnin) içeriğinin düşüncede yansıtılmasıdır. İç deney Locke'a göre "anlığımızın işlemlerinin (operations) algılanmasıdır". Bu işlemler anlıktaki tüm eylem ve işlevleri kapsar. Anlığın kendi işlemlerini ele alması sonucunda doğan içerikler ise içduyumun ürettiği verilerdir.Locke, dışduyum nasıl dışarıdaki nesneler üzerine duyu verileri sağlıyorsa, bu da, anlığın içeriklerini konu alır demektedir. Bu nedenle "içduyum" (internal sensation) olarak adlandırılabilir. Sonraları "introspection" (içe bakış) olarak da adlandırılan bu kaynak iç dünya üstüne bilişi sağlayan tek yoldur. İçduyum düşünmek, inanmak, istemek, kuşku duymak vb. işlemler yanı sıra duygular, eğilimler, hazlar ve acılar gibi anlıksal durumları da kapsar. Dışduyumun tersine, içduyumda kullanılan bir duyu organı söz konusu değildir. Yine de, içduyumla elde edilen deney içeriklerini dile getiren önermeler yapılabilir ve bunların doğruluk ya da yanlışlıkları, deneysel anlamda söz konusu olur. "Seni seviyorum", "gözüm ağrıyor", "çok heyecanlıyım", "çocukluğumu düşünüyorum" gibi önermeler bu türdendirler. İçduyum önermeleri özel bir alana ilişkindir. Düşünce ve duygular yalnızca kişiye özel olduklarından, onların doğruluk veya yanlışlıkları birden çok gözlemcinin değerlendirmesiyle saptanamaz. Bir başka deyişle iç deneyin konusu, algının konusu gibi herkesçe gözlemlenebilir değildir. Bu nedenle de içdeney önermelerinin doğruluğunu ancak bu önermeleri kendi hakkında söyleyen kişi saptayabilir. Kalbinin ağrıdığını söyleyen kişinin gerçekten bu deneyi yaşayıp yaşamadığı önermenin doğruluğu için gereken zorunlu ve yeterli koşuldur. Bunun ötesinde bir sınamaya olanak yoktur. Sınanabilirlik açısından, dış deney önermelerine göre, bu kısıtlılığı içermelerine karşın, iç deney önermeleri de deneyseldir. Yalnız, vurgulanması gereken, iç deneyle dış dünyaya özgü bir durum ya da olayın bilinemeyeceğidir.*

Condillac, iç deneyi, bir anlamda usçuluğa ödün vermek olarak gördüğünden, bunu dış deneye indirgemeye çalıştı. İç deney olgularını dış deneyle çözümlemeye, dış deneysel veriler yoluyla açıklamaya çalıştı. Bunu iç deney içeriklerinin dış deney yoluyla nasıl elde edebileceğini göstererek yaptı.

Duyular ve algı

sonra, gül uzağa götürülse bile, kokunun duyumu bir biçimde sürecektir. İşte bu da bellek, yani kokunun anısıdır. Kendisine gülden sonra yasemin koklatılacak olursa, yontu bilincini, hem o an kokladığı kokuya, hem de önce koklayıp da izi, anısı, kalan kokuya yoğunlaştırdığında, bir karşılaştırma yaptığı söylenecektir. Bu karşılaştırmada kimi benzerlik ve ayrılıklar kavrıyorsa, bu kez bir yargı yapıyor olacaktır. Karşılaştırma ve yargının birçok kez yinelenmesi, düşünmek, kimi duyumları daha büyük bir güçle anımsamak ise imgelemektir. Anlak ise, böylece işlerlik kazanabilen yetilerin ve işlevlerin tümüdür. Her duyum zorunlu olarak ya hoş ya da iticidir. Ne hoş ne de itici olamayan bir duyum söz konusu olamaz. Bu nitelik anlağın yetileriyle bir araya geldiğinde istekler ve istenç doğar. Geçici istekler kalıcı tutkulara yol açar. Sevgi, kin, beklenti ve korku da benzer biçimlerde ortaya çıkar. Bu tek duyu ile sınırlandırılmış yontuda soyutlama yetisi de aynı düzenekler sonucunda doğar. Yontu çok sayıdaki duyumda ortak bulduğu, örneğin hoşlanma gibi bir niteliği, bu duyumlardan ayrı olarak düşündüğü an soyutlamayı başarmış olacaktır. Soyutlamayı başarmasıyla, sayı, olanaklılık, süre, ardışıklık (succession) gibi kavramları da artık oluşturabilecektir. Böylece ortaya çıkan, koku duyumuyla sınırlanan bir yontunun bile tüm zihinsel işlev ve yetilerle donanmış olacağına göre, aynı durumun herhangi bir duyu organı işleyen herkes için geçerli olduğudur.

Condillac'ın bu betimlemelerle ortaya koymaya çalıştığı, duyumlara indirgenemeyen hiçbir bilgi içeriğinin ve zihinsel işlevin ya da yetinin bulunmadığıdır. Böylece, birinci felsefi amacını yerine getirmektedir. Ancak, aynı duyumlar ikinci amacı nasıl sağlayacaktır? Duyumlar veri alınarak, duyumlarla nedensel olarak bağlantılı bir dış dünyanın varolduğu nasıl çıkarsanabilir? Condillac, duyumların dıştan geldiği ve duyumlarla tanınan nesnelerin kişinin dışında bulunduğu, düşüncelerinin duyum içinde bir kökeni bulunabilirse, bu duyumlara neden olan zihinden bağımsız ve onun dışındaki bir dünyanın varlığının kanıtlanmış olacağını düşündü. Duyuların nedeninin kişinin dışında olduğuna inanmak, ya da böyle bir inancın nasıl doğduğunu açıklamak, bir dış dünyanın varlığını kanıtlamak olmayacağına göre, Condillac bu çözümlemesiyle nesnelerin anlığın dışında bulunduğu inancının bir duyumsal açıklamasını vermiştir. O, bu açıklamayı dokunum duyusunu ele alarak geliştirir. Yontuya dokunum duyusunu verdikten sonra ona kendi kendine devinme olanağı da tanır. Bu olanakları kullanıp örneğin elini göğsüne değdiren yontu, bir çifte deney yaşayacaktır. Bir başka deyişle, biri parmak ucunda öbürü de göğsünde olmak üzere aynı anda iki katılık ya da direnç duygusu ile karşılaşacaktır. Bu aynı anda duyulan iki "dışarıda bırakma duygusu" aynı zamanda aynı bilincin içeriğinde yer alacaktır. Condillac bu durumu, kendi gövdesi dışındaki bir nesneye dokunmak durumuyla karşılaştırır. Bu durumda yontu yalnızca tek bir direnç duygusu yaşayacaktır. Condillac'a göre ikili ve tekli direnç durumlarını karşılaştırdığında, yontu, dışnesne kavramını oluşturacak, "dışlığı" bulacaktır. Dışlık (extériorité), ya da dış dünya, içten duyumlanmayıp yalnızca dıştan direnç koyan, dışarıda bırakandır.

Dışevren

Usavurma, yargı gibi yeteneklerle, yontu, bu kavramdan uzay ve zaman düşüncelerini çıkarsayıp geliştirecektir. Bunun yanı sıra dokunum duyusunun yol göstericiliğinde öbür dört duyumun eşgüdümünü gerçekleştirecek, örneğin hangi kokularla hangi biçimlerin bir arada bulunduklarını saptayacaktır. Dili kullanabildikten sonra ise yontu için artık en üst düzeydeki zihinsel yetiler de olanaklıdır. Condillac böylece, zihin olarak adlandırılan tüm yeti, işlev ve içeriklerin duyumlara çözümlenebildiğini savunur. Bu köktenci çabası nedeniyle yaşadığı dönemde büyük saygı görmesi yanı sıra eleştirilmiştir de. Onu eleştirenler, uyguladığı yöntemin öbür felsefelerinkinden değişik olmadığını, onunkinin de tümdengelimsel ve varsayımsal bir yaklaşım olduğunu belirttiler. Dahası, bilinç kavramını o denli önemle kullanıyor olmasına karşın açıklamasını vermekten kaçındığını vurguladılar.

Condillac, düşüncesinin öznel idealizme götürmediğini belirginleştirmeye özen göstermişti. Ancak, bunun yanı sıra, o, özdekçiliği de benimsemiş değildi. Özdeğe bir varlık türü, bir töz, olarak yer vermesine karşın özdeksel olmayan bir varlık türü de kabul ediyordu. Duyum, bilinç gibi olgulara özdeğin neden olduğunu düşünse bile, bunların kendilerinin özdeksel olduklarını söylemek noktasına gelmemişti. Descartes ve Locke gibi bir varlık ikiliği (dualité) benimsemişti. İnsan ruhunun "düşüş" olayından beri bilgisini gövdesi yoluyla, bu gövdenin dış dünya ile ilişkileri aracılığıyla edindiğini ileri sürdü.

Duyumculuğun etkisi, 18. yy sonu Fransası'nda büyük olmuş, devrimden sonraki dönemde bir süre okullarda Condillac'ın ruhbilimi okutulmuştur. İngiltere'ye de yayılan bu etki altında kalan düşünürler arasında Hartley, Priestley, James Mill, Bentham, Helvétius, Condorcet, Volney ve özdekçiler sayılabilir. Charles de Bonnet, Condillac'tan bağımsız olarak, benzer bir duyumcu öğretiyi aynı dönemlerde geliştirmiştir. Büyük bilim adamlarından Lavoisier, Laplace ve Lamarck da Condillac'ın görüşlerini izlediklerini söylemişlerdir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur l'origine des connaissances humaines,* 1746, (İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine Deneme, 1954); *Traité des systèmes,* 1749, ("Düşünce Dizgeleri Üzerine İnceleme"); *Traité des sensations,* 1754, (Duyumlar Üzerine İnceleme, 1954); *Traité des animaux,* 1755, ("Hayvanlar Üzerine İnceleme"); *Du commerce et du gouvernement considérés relativement l'un à l'autre,* 1776, ("Biri Diğerine Göreli Olarak, Ticaret ve Hükümet Üzerine"); *Logique,* 1780, ("Mantık"); *La langue des calculs,* (ö.s.), 1798, ("Hesapların Dili").

• **KAYNAKLAR:** E. Brehier, *Histoire de la philosophie, 17e-18e Siècles,* 1932; G. Leroy, *La psychologie de Condillac,* 1937.

• **BAKINIZ:** BERKELEY, DIDEROT, LOCKE.

CONDON, Edward Uhler
(1902-1974)

ABD'li fizikçi. Kuvantum mekaniğinin uygulanması konusundaki çalışmalarıyla atom ve çekirdek fiziğinin anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

2 Mart 1902'de New Mexico Eyaleti'nin Alamogordo kentinde doğdu. 26 Mart 1974'te Colorado Eyaleti'nin Boulder kentinde öldü. Babası, Amerika'nın batısındaki demiryolu inşaatlarında çalıştığı için gençliğinde sürekli yer değiştirdi. 1918'de San Fransisco'da liseyi bitirip gazete muhabirliği yapmaya başladı, Berkeley'deki California Üniversitesi'nde öğrenciliği sırasında da bu görevini bir müddet sürdürdü. 1924'te fizik lisansı, iki yıl sonra da teorik fizik dalında doktora derecesini aldı. Kuvantum teorisindeki gelişmeleri yerinde incelemek üzere Göttingen ve Münih'te birer yarı yıl geçiren Condon, 1927'de Bell Laboratuvarları'nda kamu ile ilişkiler bölümünde bir görev aldı. Ancak ABD'li fizikçilere kuvantum teorisini tanıtmak tutkusu ağır basınca, 1928'de akademik kariyere girdi. Önce Columbia Üniversitesi'nde öğretim görevliliği, kısa bir süre sonra da Princeton Ünversitesi'nde Prof. Compton'un grubunda yardımcı profesörlük yaptı. Princeton'da atom ve çekirdek problemlerine kuvantum mekaniğinin uygulanması ile ilgili makaleler, P.M. Morse ile birlikte de kuvantum mekaniği üzerine İngilizce dilindeki ilk kitabı yazdı. 1929'da Minnesota Üniversitesi'nde profesör oldu, bir yıl sonra yeniden Princeton'a dönerek 1937 yılına değin burada kaldı. Atom fiziği üzerinde yürüttüğü çalışmaları 1935'te yayımladığı *The Theory of Atomic Spectra* ("Atom Tayflarının Kuramı") adlı, bugün alanında klasik bir yapıt sayılan kitapla sonuçlandı. Condon daha sonra molekül ve çekirdek fiziği problemleri ile ilgilendi. 1937'de Westinghouse Şirketi'nde araştırma müdür yardımcılığına getirildi. Bu görevdeyken genç fizikçilere önemli destek sağladı. 1940'ta Massachusetts Institute of Technology'de Du Bridge tarafından kurulan araştırma grubuna katılarak, radarın geliştirilmesi ile uğraştı. 1943'te atom bombasının hazırlanması amacıyla Los Alamos'da kurulan gizli laboratuvarda Oppenheimer'in yardımcısı olarak görev yaptı, ancak kısa bir süre sonra Westinghouse'a dönerek radar çalışmalarını yönetti. 1943'te Berkeley Radyasyon Laboratuvarı'nda uranyum izotoplarının ayrılması projesi ile uğraştı. 1945'te Ulusal Standartlar Bürosu'nun başına getirildi. Atom Enerjisi Komisyonu'nun kurulma çalışmalarında danışmanlık yaptı. Bu sıralarda atom enerjisinin barışçı amaçla kullanılması ve sivillerce kontrol edilmesi konularını ısrarla savundu. 1946'da Amerikan Fizik Derneği başkanlığına getirildi. 1951'de Corning Glass Works şirketinde araştırma yönetmeni oldu, ancak karşıtlarının çabaları sonucunda bu görevden ayrılarak akademik hayata döndü; 1956'da St. Louis'de Washington Üniversitesi'nde, 1963'ten başlayarak da Colorado Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1966-1969 arasında tanımlanamayan uçan cisimlerle ilgili bir araştırma projesini yönetti. Boulder'da doktora öğrencisi Halis Odabaşı ile atom fiziği çalışmalarını sürdürdü, birlikte yazdıkları *Atomic Structure* ("Atom Yapısı") adlı yapıt ölümünden altı yıl sonra 1980'de yayımlandı.

Condon'ın atom ve molekül fiziğindeki en önemli katkıları arasında, 1925'te Franck-Condon prensibi adı ile bilinen, moleküllerdeki elektronik dönüşümlerin yol açtığı çekirdeksel hareketteki değişikliklerin açıklanması; 1926'da hidrojen molekülünün sürekli tayfının açıklanması; 1929'da da aynı molekülün elektron bombardımanı altında parçalanması yer alır. 1930'dan başlayarak, önce Slater'in kuramsal, daha sonra da Russell, Shenstone ve Moore'un deneysel çalışmalarının etkisi ile atom tayfları üzerinde çalıştı. Princeton'da iken doktora öğrencisi Shortley ile birlikte bir dizi makale yayımladılar. Uzun yıllar sonra Boulder'da yeniden bu konuya dönen Condon molekül fiziği alanında kütle spektroskopisi ve kızılötesi spektroskopisi ile de ilgilendi.

Condon'ın çekirdek fiziğindeki en önemli katkıları arasında, 1928'de Gurney'le birlikte çekirdeklerin alfa bozunması konusundaki çalışması, 1937'de Breit ile birlikte proton-proton saçılma deneylerinin yük bağımsızlığı ile açıklanması konusundaki araştırmaları; uranyum 235'in fisyonu için gerekli en az nötron bombardıman enerjisinin ölçülmesi, foto-fisyon (çekirdeklerin gamma ışını bombardımanı ile fisyonu) olayının keşfi sayılabilir.

Condon, atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanılması ve sivil kontrol altına alınması prensiplerini ön planda tutan Atom Enerjisi Komisyonu'nun kurulmasında etkili olmuştur. Bir süre yöneticiliğini yaptığı Ulusal Standartlar Bürosu'nu, elektronik bilgisayarlar, radyo iletişimi, çok soğuk ısılarda (kriyojenik) tasarım gibi alanlarda önemli bir araştırma merkezine dönüştürmüş, bu kurumda ayrıca bir uygulamalı matematik bölümü kurarak da fizik araştırmalarının desteklenmesi ve yaygınlaşmasını sağlamıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Quantum Mechanics* (P.M. Morse ile birlikte), 1929,("Kuvantum Mekaniği"); *The Theory of Atomic Spectra* (G.H. Shortley ile birlikte), 1935, ("Atom Tayflarının Kuramı"); *Scientific Study of Unidentified Flying Objects*, 1969, ("Tanımlanamayan Uçan Cisimlerin Bilimsel İncelenmesi"); *Atomic Structure* (H. Odabaşı ile birlikte), 1980, ("Atom Yapısı").
- **KAYNAKLAR:** *Current Biography Yearbook*, 1946; *Physics Today*, C. 22, 1974.

- **BAKINIZ:** COMPTON, GAMOW, I.M. FRANK.

Marquis de Condorcet

CONDORCET, Marquis de
(1743-1794)

Fransız, filozof, matematikçi, bilimtarihçisi ve siyaset adamı. Fransız Devrimi'ne düşünce ve eylemde katılmıştır. Ansiklopedistler arasında en ünlülerindendir.

Gerçek adı Marie-Jean-Antoine - Nicolas Caritat'dır. 17 Eylül 1743'te Picardie'deki Ribemont'da doğdu. 8 Nisan 1794'te Bourg-la-Reine'de öldü. Birçok ünlü dinadamı yetiştiren soylu bir ailedendi. Babası o henüz çocukken öldü. 1761'de amcası Lisieux Piskoposu Jacques Marie de Condorcet onun eğitimiyle ilgilendi. Cizvit Koleji'nde okumak üzere Reims'e gönderildi, burada gösterdiği başarı, yine bir Cizvit okulu olan Paris'teki Collège de Navarre'a geçmesini sağladı. 17 yaşında d'Alembert'in yardımıyla hazırladığı bir matematik tezinde parlak bir başarı gösterdi. 1762'de Paris'e yerleşti, burada Dük de la Rochefoucault onu koruması altına aldı. 1765'te *Essai sur le calcul integral*'i ("İntegral Hesabı Üzerine Denemeler"), 1768'de *Essai d'analyse*'i ("Analiz Denemesi") yazdı. 1769'da Bilimler Akademisi'ne seçildi. 1773'te, 1699'dan önce ölen akademi üyelerine övgü-nutuklar (Éloges) yazmaya başladı ve Akademi'nin daimi sekreteri oldu. 1772'de yayımladığı *Recherches de calcul integral* ("İntegral Hesabı Araştırmaları") adlı yapıtı Lagrange tarafından övgüyle karşılandı. Bu yıllarda Voltaire ve Turgot gibi düşünürlerle kurduğu yakın ilişkiler Condorcet'nin felsefe, toplumbilim ve iktisat konularına da ilgi duymasında etkili oldu.

1777'de yaygın tutuklama kararları çıkartan Dük de la Vrillière için bir övgü yazmayı kabul etmeyince Akademi'den çıkarıldı. Aynı yıl gezegenler kuramına ilişkin kitabıyla Berlin Akademisi Ödülü'nü aldı. Turgot'nun desteğiyle maliye alanında önemli görevlerde bulundu. 1782'de d'Alembert'in de desteğiyle yeniden Bilimler Akademisi'ne seçildi. 1786'da *Ansiklopedi*'nin temel bilimler bölümünün sorumluluğunu ve aynı zamanda sanata ve edebiyata ilişkin birçok maddenin yazımını üstlendi. Aynı yıl Sophie de Grouchy adında genç ve kişilikli bir kadınla evlendi. Evleri devrim öncesinin en etkin toplantı yerlerinden biri durumuna geldi.

Condorcet Amerikan Bağımsızlık savaşını destekleyen, köleliğin kaldırılmasını ve cumhuriyetçi yönetim ilkelerini savunan birçok yazı yazdı ve eylemlere katıldı. 1788'den sonra Fransa'da illerin yönetsel reformuna yönelik çalışmalar yaptı ve iki gazete çıkardı. 1789'da Devlet Hazinesi Komiserliği'ne atandı ve aynı yıl Paris'ten milletvekili seçildi.

1791'de Yasama Meclisi üyesi olduktan sonra yeni Fransız eğitim yapısının kurulmasında büyük katkısı olan bir çalışmayı yönetti. Mecliste haksızlık ve şiddete ısrarla karşı çıktı, tutarlı bir biçimde cumhuriyetçi yönetim ilkelerini savundu. XVI. Louis'nin suçlu olduğunu kabul etmekle birlikte idam kararına katılmadı. Bu sırada Rusya imparatoriçesi ve Prusya kralı, Condorcet'nin adını Petersburg ve Berlin akademilerindeki defterlerden sildiler.

1792'de meclisteki tutumu nedeniyle soyluluk unvanları geri alınan Condorcet, aynı yıl anayasa komisyonuna seçildi. Sekiz arkadaşıyla birlikte hazırladığı anayasa taslağı Jacobenler'ce, Girondinler'in görüşlerini içerdiği gerekçesiyle tepkiyle karşılandı. Bunun üzerine Temmuz 1793'te Condorcet bu anayasa taslağını ve savunusunu broşür olarak yayımladı. İktidar Jacobenler'e geçince Konvansiyon yönetimi kendilerine karşı çıkan milletvekillerini Devrim Mahkemesi'ne verdiler. Kamu Esenlik Komitesi Condorcet'nin anayasaya ilişkin broşürü nedeniyle yakalanıp yargılanmasına karar verdi.

Condorcet, Paris'te dostu Madame Vernet'nin evinde saklanmaya başladı. Burada bir yıla yakın bir süre gizlendi. Bu sırada yanında kitapları olmayan Condorcet yalnızca belleğine güvenerek ünlü *Esquisse d'un tableau historique des progrès d l'esprit humain*'i (İnsan Zekâsının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı) yazdı. Mart 1794'te Kamu Esenlik Komitesi, suçluluğu bir kararname ile duyurulup yasadışı ilan edilenleri gizleyenlere ölüm cezası verileceğini açıkladı. Bunu üzerine Condorcet dostu Vernet'nin tüm ısrarlarına karşın bir işçi giysisiyle evden ayrıldı. Montrouge Ovası'ndaki taş ocaklarına sığındı, buradan yalnızca geceleri çıkıyordu. Böylece Meudon ormanına vardı. Yiyecek bulmak için Clamart-sous-meudon kasabasına gitti. Bir lokantada kılık kıyafeti dikkati çekti ve o sırada orada bulunan Clamart devrim komitesinden biri kimliğini sorunca yakalandı. Sorguya çekilmek üzere Bourge le Reine hapishanesine gönderildi. 7 Nisan 1794'te yaralı ve bitkin bir halde bu hapishaneye vardı. Ertesi gün sorguya çekilmek üzere bir bodruma atıldı. Sabah sorgucular geldiğinde Condorcet'nin ölüsüyle karşılaştılar. İşkenceden kurtulmak için uzun zamandan beri üzerinde taşıdığı zehiri içerek ölmüştü.

Condorcet'yi felsefe alanında ünlü yapan, yaşamının son 8 ayında yazdığı *Esquisse*'dir. Bu yapıtında usun gücünü ve ussal değerlendirmenin toplumsal olgu üzerindeki etkisini tarihsel bir bakış açısından ele alır. Kendisinin de "taslak" *(Esquisse)* olarak adlandırdığı bu çalışma, ileride yazmayı tasarladığı bir büyük uygarlık ve bilim tarihine giriş niteliğindedir. Bitmemiş ve Condorcet tarafından yazım sonrasında okunamamış olan bu önemli yapıtın çizdiği tarihsel gelişim çizgisi, ilerleme ve gelişim üzerine getirdiği

Zihinsel gelişme ve uygarlık

görüşler büyük değer taşır.

Condorcet'ye göre yüzyıllar süren uygarlık tarihine bakıldığında, insan yeteneklerinin sürekli geliştiği, yetkinleştiği anlaşılır. İnsan, ortaya çıkışından beri durmadan gerçeğe doğru ilerlemiş, mutluluğa yaklaşmıştır. Bunun nerede duracağı belirsizdir. İnsanın yaşamını belirleyen dış koşullar değişmediği sürece de ilerlemenin durmadan süreceği söylenebilir. Geçmişte de ilerleme ve gelişme hiç durmadan sürmüştür, ancak hızı her zaman aynı olmamıştır. İlerlemeyi yavaşlatan etmenleri belirlemek Condorcet'nin başlıca amaçlarından biridir. Bunun için ise yine gelişimin tarihine bakar. "İnsanın önceden ne olduğu, bugün ne olduğu üzerine yapılan gözlemler, insan doğasını yeni ilerlemeler sağlayarak hızlandıracak araçlara götürecektir." İnsanlık tarihi giderek bağımsızlaşma sürecidir. İnsan önce doğal çevresinin kendi üstündeki boyunduruğunu kırmış, sonra da tarihsel olarak kendi kendine uyguladığı bağımlılık ve tutsaklıkları yıkmak gereğinde kalmıştır. Ona göre ilerleme ve gelişim, insanın kavram, düşünce ve duyumlarını kendi esenlik ve doyumu doğrultusunda yoğurabilmesine, bir araya getirebilmesine bağlıdır.İlerlemenin gerçekleşmiş olduğu her ortamda bu olgu, hem toplumsal hem de bireysel düzeyde yer almıştır. İlerlemenin geçici olarak olsa da önlendiği, yavaşlatıldığı toplumların karşılaştığı başlıca engel ise dogmalar ile baskı yöntemidir. Bu tür düşünce yapısı, bu tür anlayış, tüm yanılgı ve kötülüklerin temelindedir. Condorcet *Esquisse*'de on çağ içinde ilerlemeyi izler. İlk dokuz çağ en geri aşamadan Fransız Devrimi'ne değin süreyi betimler. Onuncu bölüm ise geleceğe yönelik görüşler içerir. Yapıtın gerçek anlamda özgün olan yeri de burasıdır.

Gelecekteki ilerleme neye bağlıdır? Bu Condorcet'ye göre öncelikle geçmişte ilerlemeyi aksatan etmenleri ortadan kaldırmaya bağlıdır. Baskı, yaygın önyargılar, bilgisizlik, siyasal ve toplumsal boyunduruk, hiçbir zaman serpilmelerine izin verilmemesi gereken niteliklerdir. İkinci olarak, duyumcu ruhbilimin ortaya koyduğu bulgulardan kaynaklanan insan hakları öğretisinin, demokrasinin vazgeçilmez bir temeli olarak tam bir etkinlikle uygulanması gereklidir. "İnsan duyuları olan bir varlıktır, usavurma yetisi vardır, ahlak değerleri oluşturabilir; insanların yönetilenler ve yöneticiler olarak bölünemeyeceklerini gösterir". Gelecekteki başlıca ilerleme alanlarının hangileri olacağı konusunda ise, önce aynı ulusun yurttaşları arasında eşitliğin sağlanması gerektiğini öne sürer. Bunun sağlanması, ikinci ilerleme alanı

Duyumcu ruhbilim ve insan hakları

İnsan Anlığının İlerlemesi ve Filozoflar

Ünlü kitabı Esquisse'de, Condorcet, insanlık tarihini şu on döneme ayırır: 1) Ailelerin kabilelere dönüşmesi; 2) Hayvancılık ve tarım; 3) Yazının bulunması; 4) İskender'e değin Yunan kültürünün filizlenmesi; 5) Roma'nın parlaması ve çöküşü dönemlerinde bilginin gelişimi; 6) 476'dan Haçlı Seferleri'ne değin karanlık çağlar; 7) Haçlı Seferleri ile matbaanın bulunması arasında bilimin büyümesi; 8) Gütenberg'den, yetkeyi alaşağı eden Bacon,* Galileo* ve Descartes'a*; 9) Descartes'tan Amerikan ve Fransız cumhuriyetlerinin kuruluşuna; 10) Özgürlüğe kavuşmuş anlığın çağı. Bu yapıtın amacı insan anlığının gelişim ve ilerleyişini çizmek olduğuna göre bilim ve düşünceyi önplana alması doğaldır. Onuncu bölüm geleceğe yönelik düşünceleri içerir. İlk üç bölüm ise Condorcet'nin uygarlığın başlangıç dönemleri üzerine genel değerlendirmeleridir. İnsan yeti ve doğasının, ileriki aşamaları olanaklı kılacak, hangi koşulları yerine getirmiş olması gerektiğini inceler. Beşinci bölümde Roma'nın uygarlığa katkısının başlıca hukuk alanında olduğunu belirtir. Altıncı ve yedinci bölümlerde Orta Çağ kilisesinin Avrupa düşüncesi üzerinde kurduğu bu baskıyı bir gözbağlama olarak değerlendirir. Azizlerle kilisenin, çoktanrıcılığı hortlattığını düşünür. Kilisenin gücünün kırılmasıyla; bilginin ilerlemesiyle Tanrı'ya gerçekten yaklaşmanın olanaklı olacağı kanısındadır. Bununla birlikte ahlak da gelişecektir. Yedinci bölümde bilimin yeniden uyanışını Araplar'ın eski bilgileri Batı'ya yeniden kazandırmasına bağlar. Condorcet'ye göre, uygarlığın ve insan anlığının tarihte ulaştığı en yüksek düzeyler, dördüncü bölümde ele aldığı Yunan kültürü ile sekizinci ve dokuzuncu bölümlerdeki Avrupa ve özellikle Fransız uygarlıklarıdır. Yunan bilgeleri arasında Pitagoras*, Demokritos* ve Sokrates'i* över. Ona göre, Demokritos'ta Descartes'ın sistemi vardır. Evrende meydana gelenleri özdek ve devim ile açıklamak bu iki düşünürün ortak yönüdür. Pitagoras ise Newton* ile benzerlikler gösterir. Doğa yasalarını bir evren dizgesi biçimine ulaştırışları bu benzerliklerin temelindedir. Sokrates, felsefeyi, yeniden doğru yola sokan, aşırı kurgu eğilimleri yerine olguya yönelten düşünürdür. Onun yöntemi yalnızca ahlaka uygulanır gibi görünse de felsefenin her alanında geçerlidir. Platon* bir açıdan kuşkuculuğa düşme eğiliminde öte yandan da boş soyutlamalar peşindedir. Stoacılar'a saygılı, Epikuros'a ise hayrandır. Condorcet'ye göre doğanın sağladığı olanakları, hazları, belirli bir dengelilik içinde değerlendirmek ahlakın baş ilkesi olmalıdır.*

Orta Çağ'ı yermesine karşılık, skolastiğin, sağladığı felsefi ayrımlar ve geliştirdiği uslamlama yöntemleriyle yararlı olduğunu düşünür. Descartes'ı ise yüceltir. Düşüncedeki tutsaklığın gerçek anlamda onunla yıkıldığını söyler. Bilginin ve bilimin belitlerini oluşturan doğruların aranışında da, yine o önder olmuştur. Condorcet'ye göre Locke ve Condillac* ilerlemeyi sürdüren, Voltaire ise anlığı genişleten düşünürlerdir. Rousseau* insanlığa daha hakça bir toplumsal yapı kurmak olanağını sağlamıştır.*

olan uluslararası eşitliğin sağlanmasını olanaklı kılar. Bir ulus içindeki eşitlik o ulusun kendi kaynaklarıyla yetinmesi sonucuna yol açar; savaşın bir cinayet gibi görülebilmesine temel oluşturur. Üçüncü ilerleme alanı da insan doğası, usu ve yetilerinin daha da gelişerek yetkinleşmesi doğrultusundadır. Yurttaşlar arasındaki eşitlik, ticaret ve sanayiyi özgürleştirmek, herkese kredi olanakları tanımak yolundan geçer. Eğitimin yurttaşlara eşit biçimde ulaştırılması gerekir. Kişiler hak ve ödevlerinin bilincine ancak eğitim öğretim yoluyla varabilirler. Eğitimle ahlak düzeyi de yükselecektir. Özel çıkarların kamusal çıkarla uzlaşabilmesi de ancak ahlak düzeyinin yükselmesiyle olanaklıdır. Pek çok kötülük özel çıkar ile kamusal çıkarın karşıtlığından kaynaklanır.

Condorcet, yöntem olarak, her ne kadar geçmişteki ilerleme çizgisini geleceğe doğru uzatmaya başvurursa da bunu kesin bir tarihsel belirlenimci bakış açısından yapmaz. Ona göre, insan eylemi, genel anlamda, nedensel doğa yasalarıyla belirlenmiştir. Ancak insanın bu yasaları kendi çıkarına göre bir ölçüde değiştirme yetisi de vardır. Bu yeti tek tek kişilerde çok zayıf olsa bile, tüm insanlıkça belirli bir süre boyunca uygulandığında doğa üzerinde önemli etkileri olabilmekte, bu etki, doğanın bir parçası durumuna gelebilmektedir. İnsanlık tarihinde gözlemlenen özgürlüğün ilerlemesi, işte bu anlamda, bir doğal oluşum, bir doğa yasası durumuna gelmiştir.

İnsan eylemi ve doğa

Condorcet, siyasal düşüncelerinde oldukça iyimserdir. Fransız Devrimi'nin ilkelerinin yayılmasıyla bütün toplumsal hastalıkların yokolacağına inanmaya varan bir iyimserliktir bu.

Zamanında büyük bir matematikçi olduğuna inanılan Condorcet, toplumdaki siyasal eğilimlere ve bu eğilimlerin seçimlere yansıma biçimlerine istatistiksel bir açıklama getirme amacını güden "toplumsal matematik" adını verdiği alanda çalışmıştır. Fonksiyonların sınıflandırılması, diferansiyel denklemlerin integrallerinin alınabilir hale getirilebilmesi ya da derecesinin düşürülebilmesine ilişkin genel koşulların bulunması ve koşullu olasılık problemlerine yeni hesaplama yöntemlerinin getirilmesi için araştırmalar yapmıştır.

Toplumsal matematik

Condorcet henüz sağlıklı bir düzene kavuşmamış olan ahlak ve siyaset bilimlerini us ilkelerine dayalı bir yönteme kavuşturmak istemiştir. Bunu başarabilmek amacıyla fizik bilimleri ile toplum bilimleri arasındaki gerekli bilgisel bağı kurabilmek için seçtiği temel "olasılık hesabı"dır. O, seçtiği bu ilkeye bağlı olarak, deneyle elde edilen bütün inançların olası olduğuna inanır. Toplum bilimlerinde olguların gözlemlenmesi, doğa bilimlerine göre, daha güçtür. Bu tür olguların düzenleri de hiçbir zaman durağan değildir. Bu yüzden toplum bilimlerinde elde edilen sonuçlar, doğa bilimlerininkinden daha düşük olasılık taşır. Ancak, toplumsal olgu hakkındaki deneysel önermelerin taşıdığı olasılığı, tıpkı deneysel fizik önermelerininki gibi, bir olasılık kuramı içinde matematiksel olarak dile getirmek olanaklıdır. Toplumbilimlerinde, doğabilim önermelerininkine göre daha düşük olan olasılıklar, yine de, matematik açıdan daha az kesin değildirler.

Olasılık hesabı

Condorcet'nin olasılık oranlarının matematik kesinliklerle değerlendirilebileceği konusundaki görüşleri, onun Descartes'çı yöntemi benimsemesinin sonucudur. Bilginin ölçütü olan kesinlik ilkesi matematiği kesin bilginin örneği durumuna getirir. Ona göre matematikçi, olasılık hesabını kullanarak, Descartes'çı anlamda en kuşkulu bilgileri bile güvenilir duruma dönüştürebilir. Olasılık hesabı, konuların kesinliği üzerine, varsayımlar yapabildiği gibi beklentilerin olasılığının geçerliliğini de gene varsayım yoluyla gösterebilir. Bu yolla, matematik kesinlik ile değerlendirilen ahlak ve fizik bilimleri, olasılık ilkesi ile bağdaştırılmış olur.

Condorcet'nin bu bağlamda çözmeye çalıştığı sorunlardan biri liberal düşüncenin bir türlü giderilemeyen ikilemidir: Halkın genel beklenti ve eğilimleriyle ayrıcalıklı bir yönetici katmanın özel yetkiler taşıması nasıl bağdaşacak, nasıl uzlaşacaktır? Bu amaçla yaptığı çalışma teknik matematiksel dili yanı sıra kişilerin kanıları üzerinde, kimi doğrulanması olanaksız varsayımları da içerir. Belki de bu nedenle, yakın dönemlere değin ilgi görmeyen bu çalışma bugün toplumsal matematikçilerin ilgisini çekmekte ve kolektif kararlara nasıl varıldığını aydınlatan bir kuramsal yapı getirdiği düşünülmektedir.

1793'te ahlak ve siyasal bilimlere matematiğin uygulanması konusunda yazdığı bir denemede yeni Fransız Cumhuriyeti'nin yurttaşlarını toplum bilimlerine, siyaseti akılcı bir yöntem ve yaklaşımla ele almaya, yöneltir. Toplumsal matematiği, günlük bir eylem bilimi olarak görür. Bu bilim ona göre demokratik ve akılcı bir politikanın temelini oluşturabilir. Öne sürdüğü düşünceye göre insanlar bir anlamda kumar oynarlar. Her birey ya bilinçli ya da içgüdüsel olarak bir kanının olasılığını başka bir kanının olasılığı ile dengelemeye çalışır. Bu yolla da amaç olarak koyduğu sonuca varmaya ulaşır. Condorcet böylece matematiği insana uygularken toplumsal davranışların nesnel bir betimlemesini vermenin ötesinde, kişisel davranış biçimlerine de bilimsel bir temel oluşturmayı amaçlar. Toplumsal matematik ile felsefi düşünce birleştiğinde insanlar içgüdü ve tutkularından kurtulacaklar, toplumsal ilişkilerinde usa öncelik tanıyacaklardır.

Condorcet'nin ilerleme konusundaki düşüncesi, tam anlamıyla özgün olmasa bile, 19. yy toplum felsefesi üzerinde derin etkiler yapmıştır. Bu açıdan, 18. yy düşünürlerinin geliştirdikleri ilerleme ve onun sürekliliği kavramının, ileriki çağlara Condorcet'nin yapıtı üzerinden aktarılmış olduğu söylenebilir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Recherches de calcul integral*, 1772, ("İntegral Hesabı Araştırmaları"); *Sur la jurisprudence, sur la liberte de la presse, sur l'abolition des corvées*, 1774, ("İçtihad, Basın Özgürlüğü ve Angaryanın Kaldırılması Üzerine); *Réflections sur le commerce des blés*, 1776, ("Buğday Ticareti Üzerine Düşünceler"); *Essai sur l'application de l'analyse aux probabilités des décisions rendues à la pluralité des voix*, 1785, ("Çözümlemenin Oy Çokluğu ile Verilen Kararların Olasılığına Uygulanması Üzerine Deneme"); *Oeuvres complets*, (ö.s.), 21 cilt, 1822, ("Bütün Eserleri"); *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, (ö.s.), 1822, (İnsan Zekâsının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı, 2 cilt, 1944-1945).

• **KAYNAKLAR:** L. Cahen, *Condorcet et la révolution Française*, 1904; Diannyese, *Notice sur la vie et les ouvrages de Condorcet*, 1799; L. Ferraz, *La philosophie de*

la révolution, 1900; E. Madlung, *Die kulturphilosophiesche leistung Condorcet's*, 1912.

• BAKINIZ: BOUTROUX, CABANIS, DESCARTES.

CONGREVE, William
(1670-1729)

İngiliz, oyun yazarı. Yapıtlarıyla Restorasyon Dönemi İngiliz tiyatro dilinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

24 Ocak 1670'te Leeds yakınlarında, Bradsey'de doğdu, 19 Ocak 1729'da Londra'da öldü. Babası askeri bir görevle İrlanda'ya atanınca, ailesi oraya yerleşti. 1681'de Kilkenney School'da öğrenciyken, büyük yergi ustası Swift'le karşılaştı, aralarında yaşam boyu süren bir dostluk kuruldu. Congreve, Swift'in peşinden Dublin'e gitti, öğrenimini Trinity College'da sürdürdü. Bu yıllarda *Smock Alley Tiyatrosu*'nun tüm oyunlarını izledi. 1691'de Londra'ya gitti, Middle Temple'a girdi ve hukuk okumaya başladı. Ertesi yıl ilk yapıtı olan *Incognita* ("Kılık Değiştirme") romanı yayımlandı. Ünlü tiyatro yazarı Dryden'la tanıştı ve onun gözetiminde ürünler verdi. İlk oyunu *The Old Bachelour* ("Müzmin Bekâr") 1693'te sahnelendi, büyük ilgi gördü. 1700'de sahnelenen *The Way of the World* ("Dünyanın Gidişi") beklediği ilgiyi görmedi. Congreve, bundan sonra opera metinleri yazmak dışında tiyatroyla ilişkisini kesti. 1705'te devlet memuru oldu ve buradan aldığı maaşla geçinmeye başladı. 1710'da bütün yapıtlarını üç cilt halinde yayımladı. Yaşamının son yirmi yılını Marlborough Düşesi'yle birlikte geçirdi. Sağlığı kötüleyip, gözleri körlük derecesinde bozulunca, kaplıcalarda tedavi olmak üzere Bath'a gitti. Bu sırada bir kaza geçirdi ve bir daha sağlığına kavuşamadı.

Congreve, Restorasyon döneminin önde gelen oyun yazarı Sir George Etherege'in yolunu izlemiştir. Yazdığı töre komedileriyle *(comedy of manners)* büyük övgü toplamış, konularını parlak ve ince bir alayla ele aldığı yapıtları, İngiliz tiyatrosunun en sevilen oyunları arasına girmiştir. Oyunlarında, dönemin soylularının yaşam biçimlerini, zevklerini, püriten ve tutucu orta sınıf karşısında takındıkları özgürlükçü tutumu yansıtmıştır.

Etherege'in etkisinde kalmış olmakla birlikte, oyunlarında konunun yalınlığı dikkat çeker. Etherege'in ve öteki Restorasyon yazarlarının oyunlarında konuya verilen büyük önemin yerini Congreve'de süslü ve zekice yazılmış diyalogların aldığı, onun asıl önemi dile vermiş olduğu izlenir.

• YAPITLAR (başlıca): **Oyun:** *The Old Bachelour*, 1693, ("Müzmin Bekâr"); *The Double Dealer*, 1694, ("Sahtekâr"); *Love for Love*, 1695, ("Aşk Uğruna Aşk"); *The Mourning Bride*, 1697, ("Yaslı Gelin"); *The Way of The World*, 1700, ("Dünyanın Gidişi"). **Roman:** *Incognita*, 1692, ("Kılık Değiştirme").

• KAYNAKLAR: E.I. Avery, *Congreve's Plays on The Eighteenth Century Stage*, 1951; D. Schmid, *William Congreve*, 1965.

• BAKINIZ: ETHEREGE, WYCHERLY, SWIFT.

CONNOLLY, James
(1868-1916)

İrlandalı siyaset adamı. İrlanda Sosyalist Cumhuriyetçi Partisi'ni kurmuştur.

5 Haziran 1868'de Ulster Eyaleti'nin Clones kasabasında doğdu, 12 Mayıs 1916'da Dublin'de öldü. İngiltere'nin işçi mahallelerinde yaşanan yoksulluktan etkilenerek, genç yaşta sosyalist oldu. Aynı zamanda koyu bir İrlanda milliyetçisi olan Connolly, düşüncelerini yaymak için mücadeleye atıldı. 1896'da, İrlanda'nın toplumsal ve ulusal kurtuluşu amacına yönelik İrlanda Sosyalist Cumhuriyetçi Partisi'ni kurdu. 1898'de partinin yayın organı *Workers' Republic*'in sorumluluğunu üstlendi. 1903'te ABD'ye gitti ve orada kaldığı 7 yıl boyunca Industrial Workers of the World (IWW) adlı kuruluşun örgütlenme çalışmalarına katkıda bulundu.

1910'da İrlanda'ya dönen Connolly, 1912'de James Larkin'le birlikte İrlanda İşçi Partisi'ni kurdu. Partinin kuruluş çalışmaları tamamlanınca İrlanda Ulusal Taşıma İşçileri Sendikası'nı örgütledi. Connolly, 1913'te, Dublinli sanayicilerin sendikalı işçilere lokavt uygulaması nedeniyle başlatılan işçi eylemlerine önderlik etti. Aynı dönemde düzensiz Yurttaş Ordusu'nun sayılı önderlerinden biri oldu.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından, Taşıma İşçileri Sendikası'na başkan olan Connolly, barışın ancak savaşmakta olan kapitalist devletlerin yıkılmasıyla sağlanabileceğini savundu. İrlandalı işçileri ittifak devletlerine karşı mücadeleye çağırdı. 24-29 Nisan 1916 tarihinde gerçekleşen Easter (Paskalya) ayaklanmasını planlayanların başında yer alan Connolly, aynı ayaklanmada yaralandı ve kısa bir süre sonra öldü.

• YAPITLAR (başlıca): *Labour in Irish History*, 1910, ("İrlanda Tarihinde Emek"); *The Reconquest of Ireland*, 1915, ("İrlanda'nın Yeniden Fethi"); *Labour in Ireland*, 1917, ("İrlanda'da Emek").

CONNOLY, Maureen
(1934-1969)

ABD'li tenisçi. Tenis dünyasında "Küçük Mo" adıyla tanınmıştır.

17 Eylül 1934'te doğdu, 22 Haziran 1969'da öldü. Tenise 1950'de başladı. Yeteneğinin yanı sıra tenise olan büyük tutkusu çok çabuk yükselmesine yardımcı oldu. 1952'de, henüz on sekiz yaşındayken dünyanın en büyük tenis turnuvası Wimbledon'da tek bayanlar şampiyonluğunu kazandı. İlk kez bu kadar küçük yaşta bir kız şampiyon oluyordu. Bu nedenle "Little Mo" (Küçük Mo) adıyla anıldı. 1953 ve 1954 yıllarında da Wimbledon'da tek bayanlar şampiyonluğunu elinden bırakmadı. 1954'te attan düşerek ciddi biçimde sakatlandı ve çok sevdiği tenis kortlarından henüz 20 yaşındayken ayrılmak zorunda kaldı.

Joseph Conrad

CONRAD, Joseph
(1857-1924)

Polonya asıllı İngiliz romancı. Ana dili İngilizce olmadığı halde roman anlatı tekniğine önemli yenilikler getirmiştir.

Tam adı Josef Teodor Konrad Korzeniowski olan Joseph Conrad, 3 Aralık 1857'de 1793'teki paylaşmadan sonra Rusya'da kalan Ukrayna'nın Podolya kentinde doğdu, 3 Ağustos 1924'te İngiltere'de öldü. Doğduğu kentin nüfusu büyük ölçüde Ukraynalılar'dan oluşmakla birlikte toprak sahibi soylular Polonyalı'ydılar. Joseph Conrad'ın hem annesi hem de babası Polonyalı soylulardandı. Babası Apollo Korzeniowski hayatını Polonya'yı Rus işgalinden kurtarmaya adamış bir vatanseverdi. Apollo Korzeniowski Ruslar'a karşı giriştiği siyasal eylemlerden ötürü KuzeyRusya'da Vologda'ya sürülünce, Conrad'ın annesi Ewa Bobrowska, oradaki ağır yaşam koşullarına dayanamayarak oğlu daha dört yaşındayken öldü. Conrad, dört yaşından on bir yaşına değin, karısının ölümünden sonra büyük bir karamsarlığa kapılan babasıyla oturdu. On bir yaşında babasını da kaybetti. Korzeniowskiler edebiyata meraklı bir aileydi. Dede Teodor Korzeniowski siyasal özgürlükçü etkinliklerinin yanı sıra oyun yazarlığını da denemişti. Çok küçük yaştan başlayarak iyi Fransızca öğrenen Joseph Conrad da babasının yanında geçen çocukluğu sırasında Fransız klasiklerini okudu.

Conrad babasının ölümünden sonra dayısı Tadeusz Bobrowski'nin yanına gitti. Dayısıyla anlaşmaları kolay olmadı, çünkü babasının milliyetçi idealizmini benimseyen Conrad, her türlü idealizme kuşkuyla bakan, kız kardeşinin de bu yüzünden öldüğünü söyleyen dayısıyla aynı görüşte değildi. Ama sonradan Conrad da romanlarında, pragmatizm kadar, ödünsüz idealizmi de eleştirecektir.

Gerek sağlığı, gerek sinirleri zayıf olan Conrad'ın siyasal suçluların oğullarına uygulanan yirmi beş yıllık askerlik hizmetine gönderilmesi olasılığı nedeniyle, on altı yaşında Polonya'yı terketmesi gerekiyordu. Denizciliğe çok büyük merakı vardı. Doktorlar da denizin sağlığına ve sinirlerine iyi geleceğini söyleyince dayısının karşı koymaları sonuçsuz kaldı ve 1874'te kaptanlık eğitimi görmek üzere Marsilya'ya gitti. Denizcilikten çabuk bıkıp ailesinin yanına döneceğini uman dayısının beklentilerinin tersine on beş yıl Polonya'ya dönmedi.

Marsilya'da denizcilik eğitimi sırasında intihara kalkıştıysa da kurtuldu. Bu bunalımdan sonra, İngilizce bilmediği halde Mavis adlı bir İngiliz ticaret gemisinde görev aldı. 1878-1884 arasında İngiliz gemilerinde çalıştı. Kaptanlık sertifikasını aldığı 1884'te İngiliz vatandışlığına kabul edildi. Bu tarihten sonra romanlarında da değindiği Narcissus, Riversdale gibi gemilerde ikinci kaptan olarak Bangkok ve Singapur'a yolculuklar yaptı. Londra'da romancı John Galsworthy ile dostluk kurdu ve ilk yazarlık denemesini *Tit-Bits* dergisince geri çevrilen "The Black Mate" ("Siyah Denizci") adlı öyküyle yaptı.

Otuz yaşında ve artık denizcilikten vazgeçtiğini sandığı bir sırada Kongo'ya giden bir Belçika ticaret filosunun önerisini, sağlığı açısından sakıncalı olduğu halde geri çevirmedi. Bu yolculukta tanık olduğu Avrupa'nın Afrika'yı acımasız sömürüsü karşısında duyduğu tepkiyi en önemli yapıtlarından *Heart of Darkness*'da (Karanlığın Yüreği) dile getirdi.

1896'da Jessie George adında kendinden on beş yaş genç bir kadınla evlendi. Evlendikten sonra yaşamını yalnızca romancılıkla kazanmaya çalıştı ve para sorunu hiç bitmedi. Gerek konuları, gerekse dili açısından İngiliz roman geleneğinin oldukça dışında kalan ve okurun yadırgadığı kitapları çok satılmadı. Geç yaşta öğrendiği İngilizce'sinde her zaman bir Fransızca kokusu sezildiğinden romanlarının çoğu ancak arkadaşı Ford Madox Ford tarafından gözden geçirildikten sonra basılıyordu. Çağdaşı İngiliz romancıları ise Conrad'ın romanlarını değerlendirmekte anlaşamıyorlardı. Virginia Woolf onun kısa bir süre parlayıp sönen romancılık dehasının melodram yazarlığına takılıp kaldığını söylerken, başka bir yabancı kökenli yazar, Henry James onun sanatını göklere çıkarıyordu.

Conrad'ın en verimli dönemi *Lord Jim*'i bitirdiği 1900 yılıyla *Under Western Eyes*'ı ("Batı'nın Gözleri Altında") yazdığı 1910 yılları arasına rastlar. I. Dünya Savaşı öncesinde yazdığı *Chance* ("Fırsat") ve *Victory* (Zafer) eğer yaratıcılığının zayıflamakta olduğunu gösteriyorsa, bunun nedenini Conrad'ın bu savaşla ilgili endişelerinde aramak gerekir. Savaşa katılan büyük oğlu Boris'in yaşamından duyduğu endişe bir yana, anavatanı Polonya'nın geleceğinin de bu savaşa bağlı olması Conrad'da zayıf sinirlerinin kaldıramayacağı gerilimler yarattı. Bu çetin günlerdePolonya'da olmamanın suçluluğundan ise kendini hiçbir zaman kurtaramadı.

1923'te ABD'ye gitti, büyük bir saygı ve ilgiyle karşılandı. İngiltere'ye döndükten sonra ruh sağlığı daha da bozuldu. Ertesi yıl bir kalp krizi sonucu öldü ve Canterbury'de gömüldü.

Conrad'ın yazarlığının temelini oluşturan felsefi

sistemin birbirini izleyen üç bilinç aşamasında ilerlediği söylenebilir. İlk yapıtlarında toplumdan bağımsız bireysel ahlakı irdeleyen Conrad, *Nostromo*'dan başlayarak toplumda bireyi ve toplumsal idealizmin bireye yüklediği ahlaki çelişkileri, *Chance* ve *Victory*' yi de içine alan son yapıtlarında ise metafizik ahlak kavramını işledi. Bu gelişim çizgisinin değişmeyen öğeleri bireysel sorumluluk, kendini tanıma ve öğrenme, kişinin bilinçaltıyla yüzleşmesi ve bu yüzleşmenin zorunluluğudur. Tüm bu hesaplaşma çaba ve sürecinden çıkarılacak sonuçlar ise okura bırakılır. Conrad çözümlemeyi okura bırakma yöntemini, romanda anlatı tekniğinde önemli bir buluşla gerçekleştirdi: Yazarı, yani kendisini simgeleyen, ama gözlemlerinin ötesinde yargıdan kaçınan,hatta bazen yargıları kasıtlı olarak belirsizleştiren anlatıcıyla. Bu anlatıcı Conrad'ın romanlarında onun maskesi işlevini gören Marlow'dur.

Conrad ve Sürgünün Romanı

3 Ağustos 1924'te öldüğü zaman, vasiyeti üzerine, Conrad'ın mezar taşına İngiliz şiirinin en büyük şairlerinden Spenser'in bir dizesi yazıldı, ama kendi adının yazılışı yanlıştı. Benimsemeye çalıştığı kültürle hiçbir zaman bütünleşemediğini gösteren bu ironik rastlantı Conrad'ın yazarlığının, hem temel gerilimini, hem de bu gerilimden kaynaklanan yaratıcı gücünü oluşturur. Anavatanı olan Polonya'da Mickewicz* ve Slowacki* gibi Romantik yazarlardan, ikinci dili Fransızca'da Flaubert* ve Maupassant* gibi Gerçekçiler'den etkilenen Conrad on dokuz yaşından sonra öğrendiği İngilizce'de roman yazmaya karar vermekle adeta yaşamını sürgünde geçiren bir kişinin trajik yazgısına, iletişim olanaksızlığına ve köksüzlüğüne meydan okuyordu.Conrad'ın bütün romanları deniz yolculuğu romanlarıdır, ama bu yolculuklar gerçekte onun iç yolculuğundaki yalnızlığının öyküleridir. Bu romanların ve Conrad'ın yaşamının anahtarı bir kısa öyküsünde gizlidir. Önce "Amy Foster", sonra "Bir Koca", daha sonra da "Terkedilmiş" adını verdiği bu öyküde Conrad genç bir Polonyalı köylünün İskoçya'da bir deniz kazasından sonra Amy Foster adında iyi ve sade bir kadınla evlenerek orada yerleştiğini anlatır. Bir çocukları da olmasına karşın Amy Foster bir türlü kocasının bazı hallerine alışamamakta ve yadırgamaktadır. Kocası hastalanıp da ateşler içinde Polonyaca "su" diye bağırdığı zaman Amy onun delirdiğini zannederek çocuğunu alır ve kaçar. Genç Polonyalı gene kendi dilinde yalvararak karısının arkasından gitmeye çalışırken ölür. Bu öykü yabancı bir ülkede ve yabancı bir dilde yazarlığını sürdüren Conrad'ın hem en temel korkusunu, hem de en büyük başarısını simgeler. İletişim güçlüğünü bir karabasan gibi yaşayan Conrad bugün İngiliz dilinin en büyük ustalarından sayılmaktadır.

Conrad *Lord Jim*'i yazmaya başladığında henüz Marlow'u anlatıcı olarak kullanmak yöntemini düşünmemişti. Yorumlayan ve yargılayan yazar olarak romanını sürdüremeyeceğini anlayınca *Lord Jim*'i yarım bıraktı ve *Youth* ("Gençlik") ile *Heart of Darkness*'ı yazmaya başladı. Bu iki romanda öykü Marlow adlı bir denizcinin gözünden, gözlemlerinden ve izlenimlerinden izlenir. Bu tür bir anlatım yöntemiyle Conrad konusuna istediği estetik uzaklığı sağlayabileceğini anladıktan sonra, yarım kalmış *Lord Jim*'e döndü ve bitirdi. Conrad'ın bu buluşu çağdaşı ve romanda anlatı tekniğinin köklü bir değişim geçirmesi gerektiğine inanan romancı ve eleştirmen Henry James'in gözünden kaçmadı. Henry James'in Conrad'a duyduğu hayranlık bu buluştan kaynaklanır. Yunan tragedyasındaki koronun ve romanın çıkışındaki "yorumlayıcı yazar"ın yerini alan Marlow, romanda anlatıya bir üçüncü bakış açısı getirerek Joyce ve Virginia Woolf'un gerçekleştirdiği anlatı yeniliğinin yolunu açmıştır.

Bu romanlarda Marlow kişisel hesaplaşma ve ahlaki bilinçlenme temalarının sözcüsü rolünü üstlenir. Bunu gerçekleştirirken ders vermek yerine gözlemlerin sembolizmini, olguların ise derin anlamını vurgular. Conrad'ın bütün romanları, karmaşık bireysel psikolojiyle genel ahlak ilkelerinin çatışmaları üzerine kuruludur. Bireyin karşı koyma gücünün ötesinde etkenlerle belirlenmiş çağdaş toplumda seçenekler kısıtlıdır. En trajik birey, seçeneklerinin kısıtlı olmadığı yanılgısından yola çıkarak, ödünsüz bir idealizmi gerçekleştirmeye çalışan, ama ya kendi bilinçaltının engellemesi, ya da toplumun kısıtlamaları nedeniyle idealizminin, hem kendisi, hem de yakınları için yıkıcı bir güce dönüştüğünü farkederek yenilgiye uğrayan bireydir. Conrad hemen hemen bütün romanlarında bu yenilginin değişik boyutlarını inceleyerek, İngiliz romanında ilk kez, hiçlikle biten varoluşçu temayı işlemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Almayer's Folly*, 1895; *An Outcast of the Islands*, 1896, ("Adalar Sürgünü") *The Nigger of Narcissus*, 1898, (Ölüm Gemisi); *Lord Jim*, 1900, (Lord Jim,2 cilt, 1946,1948); *Youth*,1902, ("Gençlik"); *Heart of Darkness*, 1902, (Karanlığın Yüreği); *Typhoon*, 1902, ("Tayfun"); *Nostromo*, 1904, (Nostromo, 2 cilt, 1946,1948); *The Secret Agent*, 1907, ("Gizli Ajan"); *Under Western Eyes*, 1911, ("Batı'nın Gözleri Altında"); *Chance*, 1914, ("Fırsat"); *Within the Tides*, 1915; *Victory*, 1915; (Zafer); *The Rescue*, 1920.

• KAYNAKLAR: J. Baines, *Joseph Conrad: A Critical Biography*, 1960; M. Bradbrook, *Joseph Conrad: Poland's English Genius*, 1941; A. Guerard, *Conrad, the Novelist*, 1958; H. James, "The New Novel," 1914; J. Palmer, *Joseph Conrad's Fiction*, 1968.

• BAKINIZ: H.JAMES.

CONRAD, Martius Hedwig
(1888-1966)

Alman filozof ve doğa bilgini. Almanya'da Realontologie akımının kurucularındandır.

Berlin'de doğdu, Münih'te öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde gördükten sonra, yükseköğrenimini Berlin ve Münih üniversitelerinde felsefe, fizik, biyoloji, ruhbilim okuyarak bitirdi. Almanya'nın değişik üniversitelerinde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1955'te Münih Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermeye başladı.

Conrad felsefe alanına 20. yy'ın başından beri Almanya'da yaygınlaşan görüngübilim ("Fenomenoloji") akımını incelemekle girmiş, sonraki bütün felsefe çalışmalarında bu akımdan yola çıkmayı ilke edinmiştir. Onun anadüşüncesi, *Realontologie* denen dizgeyi yeniden temellendirmekti. Conrad'a göre, doğa gerçeklerinden kaynaklanan bu akımın yapısı, evrensel bir varlıkbilimin (ontoloji) özünü oluşturacak nitelikte olmalıdır. Doğanın özünde bulunan ve doğaüstü gibi görünen birtakım güç kaynakları vardır. Bu doğaüstü gizilgüçlerin varlığı doğa bilimlerinin ortaya koyduğu başarılarla çelişir gibi görünürse de, burada gerçek temeli bulma gereği vardır. Realontologie'nin ilgilendiği zaman, uzay ve özdek gibi temel ilkeler (kategoriler) zorunlu bir süreklilik gösterir.

Conrad'a göre, nesneler, son biçimleri göz önünde bulundurulursa, belli bir yetkinliğe ulaşmıştır. Bu durum, nesnelerin etkileme olanaklarından anlaşılmaktadır. Gerçekte nesneler yoğun bir güçle donanmış varlık türleridir *(artlogoi)*. Bütün doğal tözlerin (doğal varlıkların) biçimlenmesinde, yapılarının oluşmasındaki temellendirici öğe, bu yoğun güçle donanmış varlık türleridir. Bu varlık türleri kurucu, biçimlendirici öğelerdir. İşte felsefenin konusu da bu öğeleri açıklamak, onlarla ilgili sorunlara çözüm aramaktır.

Conrad, varlık sorunlarını zaman, uzay, özdek ve dirilik sağlayan güç gibi değişik türlere ayırır. *Ursprung und Aufbau des lebendigen Kosmos* ("Canlı Evren'in Yapısı ve Kaynağı") adlı yapıtında özellikle canlı evrenin yapısını ve kaynağını araştırır, canlılığı bir doğal varlık ilkesi olarak görür. *Bios und Pysche* ("Dirilik ve Tin") adlı çalışmasında da yaşamla tin arasındaki bağlantının kökenini doğal gelişimin bir sonucu olarak görür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Realontologie,* 1923, ("Gerçek Varlıkbilim"); *Ursprung und Aufbau des lebendigen Kosmos,* 1938, ("Canlı Evrenin Yapısı ve Kaynağı"); *Naturwissenschaftlich-metaphysische Perspektiven,* 1948, ("Doğa Bilimleri ve Metafizikle Bağlantılı Bakış Açıları"); *Bios und Psyche,* 1949, ("Dirilik ve Tin"); *Die Zeit,* 1954, ("Zaman"); *Utopien der Menschenzüchtung,* 1955, ("İnsan Gelişiminin Ütopyaları"); *Das Sein,* 1957, ("Oluş"); *Der Raum,* 1958, ("Uzay").

• **BAKINIZ:** N. HARTMANN, E. HUSSERL.

CONRING, Hermann
(1606-1681)

Alman bilim adamı. Alman hukuk tarihinin kurucusudur.

9 Kasım 1606'da Almanya'nın Kuzey Denizi sahilinde Norden'de doğdu. 12 Aralık 1681'de Helmstedt kentinde öldü. Helmstedt ve ve Leiden üniversitelerinde öğrenim gördü. 1632'de doğa felsefesi profesörü, 1636'da tıp profesörü, 1659'da da siyaset bilimi profesörü oldu.

Çok yönlü bir bilim adamıydı. Hukuk, siyaset bilimi, tarih ve iktisat alanlarına önemli katkıları oldu. Tıp ve din konusundaki yazılarının yanında tarih üzerine çok sayıda araştırması, hukuk tarihi, kamu hukuku ve kilise hukuku üzerine incelemeleri vardır. Tıp alanında Harvey'in kan dolaşımıyla ilgili buluşunu destekleyerek benimsenmesine çalıştı.

Aristotelesçi felsefenin izleyicilerindendi. İncelemelerinde tümevarım yöntemini kullandı. Karar vermeden önce gerçekliğin ne olduğu konusunda titiz bir arayış içinde olurdu. Çok iyi bir gözlemciydi. Bulgularını eleştirel bir anlayış içinde dile getirdi.

Siyaset bilimi alanındaki en önemli çalışması devletlerin ilk kez sistemli biçimde ele alınışı olan *Notitia rerum publicarum* ("Devlet Üzerine Düşünceler") adlı kitabıdır. Conring bu kitabında devletleri Aristoteles'in sınıflandırmasına göre ele almış, çok sayıda devleti *"causa finalis"* (devletin amaçları), *"materialis"* (nüfus ve ulusal ekonomi), *"formalis"* (devlet biçimi) ve *"efficiens"* (devlet yönetimi) açılarından karşılaştırmalı biçimde incelemiştir.

Conring, döneminin egemen iktisat öğretisi olan Merkantilizm'e karşı çıkmış ve serbest rekabeti savunmuştur. *Examen rerum politicarum potiorum totius orbis* ("Devlet Teorileri Üzerine İnceleme") adlı kitabında, daha sonra Graunt ve Petty'nin geliştireceği "siyasi aritmetik"in temellerini atmıştır. İktisat alanında olduğu gibi nüfus konusunda da ondan çok daha sonra geliştirilen istatistiksel yöntemlerle çözülebilecek sorunlar üstünde çalışmıştır.

Conring, özellikle hukuk tarihi konusundaki çalışmalarıyla ün kazanmıştır. Alman hukuk tarihinin kurucusu sayılır. *De origine juris germanici liber unus* ("Cermen Hukukuna İlişkin Yazıların Kökeni Üzerine") adlı kitabında Roma hukukunun 1135'te III. Lothar Anayasası'yla Almanya'ya girdiği konusundaki yaygın inanca karşı çıkmıştır. Roma hukukunun 15. yy'dan önce Almanya'da uygulanmadığını, ayrıca daha sonra Roma hukukunun benimsenmesinin Almanya'yı ulusal gereksinimlerine uygun bir genel hukuk geliştirmekten alıkoymadığını savunmuştur.

Conring çalışma yöntemiyle ve ortaya koyduğu yapıtlarla döneminin ilerisinde olmuştur. Vardığı sonuçların bir çoğu, döneminde bilimsel kaynakların yetersiz olmasına karşın bugün bile geçerliliğini korumakta ve doğrulukları yeni araştırmalarla kanıtlanmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *De origine, juris germanici liber unus,* 1643, ("Cermen Hukukuna İlişkin Yazıların Kökeni Üzerine"); *De Germanorum imperio Romano,* 1644,

("Roma Cermen İmparatorluğu"); *De finibus Imperii Germanici*, 1654, ("Cermen İmparatorluklarının Sonu"); *Notitia rerum publicarum*, 1660, ("Devlet Üzerine Düşünceler"); *De civili prudentia*, 1662, ("Siyasette Basiret Üzerine"); *Examen rerum publicarum potiorum totius orbis*, 1662, ("Devlet Teorileri Üzerine İnceleme"); *Propolitica*, 1663, ("Siyaset Açısından"); *De aerario*, 1663, ("Devlet Hazinesi Üzerine"); *De vectigalibus*, 1663, ("Devlet Gelirleri Üzerine"); *De contributionibus*, 1669, ("Ödemeler"); *Opera omnia*, J.W. Goebel (der.) 7 cilt, 1730, ("Tüm Eserler").

CONSIDÉRANT, Victor Prosper (1808-1893)

Fransız, iktisatçı ve düşünür. Fourier'nin öğretisini geliştirip, yaygınlaştırdı.

12 Ekim 1808'de Salins'de doğdu, 1893'te Paris'te öldü. Besançon lisesine devam etti. Yükseköğrenimini 1826'da girdiği École Polytechnique'de yaptı. İstihkâm yüzbaşısı olan Considérant, 1836'da ordudan istifa etti. 1832'de *Le Phalanstère* ("Falanster"), 1835'te *La réforme industrielle* ("Sanayi Devrimi"), 1836'da *La Phalange* ("Falanj") dergilerini, 1843'te ise *La Démocratie pacifique* ("Barışçıl Demokrasi") gazetesini yayımladı. 1848'de Loiret milletvekili olarak kurucu meclise, daha sonra da yasama meclisine seçilen Considérant, burada burjuvazi ile işçi sınıfı arasında arabuluculuk yaptı. Luxembourg Komisyonu'nda görev aldı. 13 Temmuz 1849'da bazı Montagnard milletvekillerinin düzenlediği bir ayaklanmaya katıldığı gerekçesiyle mahkûm edildikten sonra Belçika'ya sığındı. 1854-1869 arasında Texas'a yerleşen Considérant, Red River kıyılarında, daha sonra Amerikan İç Savaşı'nda yıkılan bir "Falanster" kurdu. Ancak parasal sorunlar nedeniyle 1869'da Paris'e döndü ve daha sonra I. Enternasyonal'e katıldı.

Besançon lisesine devam ettiği yıllarda Fourier öğretisini savunan bir toplulukla ilişkiye giren Considérant, 1837'de Fourier'nin ölümünden sonra bu akımın önderliğini üstlenmiştir. 1836'da yayımlanan *Nécessité d'une dernière débâcle politique en France* ("Fransa'da Son Bir Siyasal Yıkımın Gerekliliği") adlı yapıtında siyasetten ve siyasal partilerden uzak durmayı öğütlemiş, ancak daha sonra reformları hızlandırmak için demokrasiden yararlanılması gerektiğini ve demokrasinin ilgi alanının siyasetten sosyal hizmetlere kayması gerektiğini savunmuştur. Fourier'ci öğretinin, özerk birlikleri çoğaltarak sermaye ve emeğe karşı adil davranmayı amaçlamasını, bu hareketin diğer benzer hareketlere göre üstünlüğünün bir göstergesi olarak ele almıştır. Fransız sosyalizminin temel öncüllerinden biri olan "çalışma hakkı" kavramını geliştiren ve yaygınlaştıran Considérant, hukuki demokrasi ile gerçek domakrasi ve sosyal adalet ayrımını yapmıştır. Ona göre, küçük bir azınlığın yüksek görev ve mevkileri tekelleri altında bulundurmasının temelinde rekabet koşulları altında biçimlenen toplum anlayışı yatmaktadır Fourier için olduğu kadar onun için de rekabet, yeni bir toplum düzeninin karşı karşıya bulunduğu en büyük tehlikedir. Bu anlayışla, ticareti, "vampir bir kurum" olarak tanımlamıştır.

Considérant, Fransa'da 1830-1840 arasındaki toplumsal örgütlenmenin birey ve ulusun genel çıkarlarına karşı olduğunu ileri sürmüş ve burjuva düzenini eleştirmiştir. Ona göre, Fransa'da hükümet sanayi "kastının" kurallarına bağımlıdır ve yasalar bu "kastın" çıkarlarını korumak amacıyla yapılmıştır; Fransız devrimi tamamlanmamıştır ve devrim süreci yeni bir toplum düzeninin kurulmasına dek sürecektir. Onun devrim anlayışı şiddete başvuruyu dışlamaktaydı. Toplumsal düzenin ani bir biçimde değiştirilemeyeceğini savunan Considérant'a göre, Temmuz Devrimi'nden galip çıkan burjuvazi desteklenmeli, sosyalizmin başarıya ulaşması için ise insanların entelektüel açıdan ikna edilmesi beklenmelidir. O, bu nedenle monarşiye karşı kesin bir tutum içine girmemiş, *La destinée sociale* ("Toplumsal Yazgı") adlı yapıtını da Fransa Kralı Louis-Philippe'e adamıştır. Kralın da bulunduğu bir demokrasiden yana olan Considérant, 1871 Paris Komünü'nü desteklemiş ve gelecekteki toplumsal örgütlemeye örnek oluşturacak bir model olarak savunmuştur.

Seçmeci bir düşünce yapısına sahip olan Considérant, bir yandan işçileri toplumda en çok sömürülen bir sınıf olarak ele almış öte yandan da sınıflar arasında ve özellikle sanayicilerle işçiler arasında bir uzlaşmanın gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Aynı şekilde sanayinin, sermaye, iş ve tekniğin uyum içinde birleşmesiyle rekabet koşulları ve ilkelerinden arındırılarak örgütlenmesini savunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *La destinée sociale*, 1834-1838 ("Toplumsal Yazgı"); *Nécessité d'une dernière débâcle politique en France*, 1836, ("Fransa'da Son Bir Siyasal Yıkımın Gerekliliği"); *Exposition du système de Fourier*, 1845, ("Fourier Sisteminin Açıklanması"); *Principes du socialisme*, 1847, ("Sosyalizmin İlkeleri"); *Le socialisme devant le vieux monde*, 1848, ("Eski Dünya Önünde Sosyalizm").
- **KAYNAKLAR:** C. Coignet, *Victor Considérant, sa vie, son oeuvre*, 1895; H. Bourgin, *Victor Considérant, son oeuvre*, 1909; M. Dommanget, *Victor Considérant, sa vie et son oeuvre*, 1929.
- **BAKINIZ:** F.G.M. FOURIER, LOUIS-PHILIPPE.

CONSTABLE, John (1776-1837)

İngiliz, ressam. 19. yy İngiliz resminin en büyük manzara ustasıdır.

11 Haziran 1776'da Suffolk'ta doğdu, 30 Mayıs 1837'de Londra'da öldü. Bir arkadaşının etkisiyle küçük yaşta resim yapmaya başladı. Koleksiyoncu ve amatör bir ressam olan Sir George Beaumont'un (1753-1827) ve annesinin isteklendirmesiyle 1799'da Londra'ya giderek Kraliyet Akademisi'ne girdi. 1802'de yağlıboyaya başladı. 1815'e değin İngiltere'nin çeşitli bölgelerini gezerek manzara resimleri yaptı. 1816'da babasının ölümüyle büyük bir mirasa

John Constable

kondu. Bunu izleyen yılları Stour Nehri dolaylarında manzara resimleri yaparak geçirdi. 1819'da Kuzey Londra'nın Hempstead bölgesine yerleşti. Yapıtları, Fransız ressam Géricault'un aracılığıyla Fransa'da tanınmaya başladı. 1824'te Fransa'daki Salon sergisinde yer alan *Saman Arabası* ve *Dedham Yakınlarında Stour Nehri Görünümü* adlı resimleri büyük bir hayranlık uyandırdı ve geniş tartışmalara yol açtı. *Saman Arabası* bu sergide altın madalya ile ödüllendirildi.

Constable aynı yıl İngiliz Krallık Akademisi üyeliğine seçildi. 1830'da gravürcü David Lucas'ın yardımıyla *İngiliz Manzaraları* adlı bir dizi metal baskı (mezzotint) yaptı. Eşinin 1829'daki ölümüyle yedi çocuğunun sorumluluğunu yüklenmesi, ölümüne değin bunalım içinde yaşamasına neden oldu.

Constable, John Crome (1768-1821), Thomas Girtin (1775-1802) ve Turner gibi 19. yy'ın ilk yarısında yaşamış İngiliz manzara ressamlarının en büyüğüdür. Özellikle renk kullanımı açısından manzara resminde yaptığı devrimle 19. yy resmini yönlendirmiştir. Böylece İngiliz resminde 18. yy Rokoko'sunu temsil eden Gainsborough'nun hoşa gitmeyi amaçlayan süslemeci anlayışı da son bulmuştur.

Constable'ın sanatı, daha başlangıçta bile, İtalya'daki Antik kalıntıları, Hollanda'nın deniz kıyılarını ve Almanya ormanlarını görüntülemek gibi o günlerde geçerli olan konuların dışındadır. Onun manzaraları hiçbir başka kaynağı çağrıştırmayacak kadar İngiliz'dir. Constable çoğunlukla alçak tepeler, bulutlu gökyüzleri, düz otlaklar, resmi andıran köy evleri, at arabaları vb. gibi İngiltere'nin kırsal kesiminden görüntüleri konu almış ve doğal olmayı amaçlamıştır.

Ancak bu doğallık, olgunlaşma aşamasında Constable'ın resim sanatının büyük ustalarına karşı ilgisiz kalmasına da yol açmamıştır. Bu döneminin güçlü ve canlı renkleri, Rubens'in *Steen Şatosu* adlı resminin incelenmesinden kaynaklanır. Öte yandan bulutlarının biçimlerini ve gölgelenişlerini Ruisdael'e ışığın atmosfer etkisi yapacak biçimde kullanılışını da Claude Lorrain'e borçludur. Klasik manzara resmindeki simetrik kuruluşlara karşı çıkmakla birlikte, kompozisyonunu belirleyen uyum, denge, düzen kaygusu, onun Claude Lorrain ve Poussin gibi sanatçıları özümlediğini gösterir. Doğalcı (naturalist) ayrıntılarındaki şiirsel yorumunun temeli ise Gainsborough'dur.

Constable bu etkileri özümleme aşamasında, genelde ileri sürüldüğünün tersine, *picturesque* kuramının etkisi altında değildir. Bu kurama göre resimsel değerlerin ve kompozisyona ait öteki özelliklerin yüzeysel dokuda ve biçimde birbirinden kesin olarak ayrılması gerekir. Constable ise *picturesque* kuramının gereklerini uygulamak yerine, doğa karşısında Wordsworth'ün doğaya yaklaşımını çağrıştıran bir tutumla hareket eder. Ona göre doğadaki her şey, doğayı biçimlendiren ve yönlendiren ruh ya da gücün özelliklerini taşımaktadır. Bu yüzden en basit bir doğa olayını anlamak, o olaya egemen olan bütüne ait niteliği korumak demektir. Constable'ın "resme şiirsel bir yaklaşım" sözüyle anlatmak istediği şey, bu niteliğin yakalanması ile ilgilidir. Bu bağlam içinde Constable'ın doğalcılığı, gözün gördüğünü saptamanın ötesinde, doğanın bir bütün içinde ya da bütünleştirilmiş bir biçimde sunulmasına dek uzanan, geniş bir boyutu kapsar. Başlangıçta, Yeni-Klasikçiler'le Romantikler arasındaki çekişmede Romantikler'den yana bir tutumla hareket eden Constable, bu nitelikteki doğa anlayışıyla Doğalcılık'ı da aşan bir boyuta ulaşır.

Constable'ın manzaranın bütünlük içindeki çeşitliliğini sağlamak için kullandığı araç, ışıktır. Bu bakımdan konunun, ressamın ilgisini çekecek bir bakış açısının seçilmesi dışında bir başka önemi yoktur. Bir nesnenin ya da görüntünün biçimi ne olursa olsun, ışık ve gölge ile renklerin ve nesnelerin gözden uzaklaştıkça silikleşmesi, onu güzelleştirmeye yetecektir. Constable, ışığı daha iyi ve canlı bir biçimde vermek için sıcak renkler, gölgelere ve biçimlere çeşitlilik ve dirimsellik kazandırmak için de kesik fırça vuruşları kullanır. Bu yöntemle elde ettiği görsel sonuçla İzlenimciler'den (Empresyonistler) önce izlenimci bir dil geliştirmiştir.

Constable'ın doğrudan doğa karşısında yaptığı taslaklarla, atölyesinde bunlardan yaptığı bitmiş resimler arasında belirgin bir fark vardır. Taslakları daha az ayrıntılı, ancak daha canlıdır. Atölye yapıtları ise bu taslakların arındırılıp daha yetkin hale getirilmesine dayandığı için bir ölçüde donuk bir görünüm almışlardır. Taslaklarda, doğa karşısındaki ilk katışıksız izlemini yansıtan heyecanlı bir fırça işçiliği göze çarpar.

Günün geçerli ölçülerine uymak zorunluluğunu duyarak, çoğunlukla Kraliyet Akademisi'ndeki yıllık sergiler için büyük boyutlu resimler yapmıştır. Büyük boyutun yarattığı boşluk duygusunu önlemek için de alt ve son kat tonlarını özellikle saydamlaştırmıştır.

Eşinin ölümünden sonra geçirdiği bunalımlı döneminde, gününün geçerli ölçütlerini bir yana bırakarak manzaralarını alabildiğine özgür bir tutumla işlemeye yönelmiştir. En etkileyici yapıtları da bu dönemin ürünleridir.

Constable 19. yy Fransız Romantikler'i ve Doğalcılar'ını derinden etkilemiş bir sanatçıdır. Delacroix ve Barbizon Okulu ressamları renk kullanımında büyük bir oranda Constable'dan etkilenmişlerdir. Pissarro ve öteki İzlenimciler üzerinde ise dolaylı bir etki yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Luivenhoe Parkı,* 1816, Ulusal Galeri, Washington D.C.; *Stour Nehri Üstünde Flatford,* 1817, Tate Galerisi, Londra; *Beyaz At,* 1819; *Stour Nehri Üzerinde Stratford Değirmeni,* 1820; *Saman Arabası,* 1821, Ulusal Galeri, Londra; *Dedham Yakınlarında Stour Nehri Görünümü,* 1822, Huntington Sanat Galerisi, California; *Sıçrayan At,* 1825, Victoria ve Albert Müzesi, Londra; *Mısır Tarlası,* 1826, Ulusal Galeri, Londra; *Salisbury Katedrali'nin Çayırlıktan Görünüşü,* 1831; *Waterloo Köprüsü'nün Açılışı,* 1832.

• **KAYNAKLAR:** K. Badt, *John Constable's Clouds,* 1950; R.B. Beckett, *John Constable and the Fishers,* 1952; A. Fontainas, *Constable,* 1927; C.J. Holmes, *Constable and His Influence on Landscape Painting,* 1902; E.V. Lucas, *John Constable, the Painter,* 1924; C. Peacock, *John Constable, the Man and His Work,* 1965.

• **BAKINIZ:** BOUCHER, CLAUDE LORRAIN, J.L. DAVID, DELACROIX, GAINSBOROUGH, PISSARRO, POUSSIN, RUBENS, J. TURNER, WORDSWORTH.

CONSTANTINUS I
(? - 337)

Roma imparatoru. Hıristiyanlık'ı resmi din haline getirmiş, İstanbul'u başkent yapmıştır.

Flavius Valeris Constantinus, 274-280 arasında Naissus'da (günümüzde Yugoslavya'da) doğdu. 22 Mayıs 337'de Nicomedia (İzmit) yakınında öldü. Constantinopolis'de (İstanbul) Apostles Kilisesi'ne gömüldü. Constantinus Magnus (Büyük Constantinus) olarak da anılır. Babası Constantius Chlorus, 3. yy sonunda imparatorluğun yönetiminde etkin bir yeri olan orduda subaydı. Annesi Helena ise halktan bir kadındı.

Roma İmparatorluğu 284'te Diocletianus'un getirdiği yeni bir sistemle iki *augustus* tarafından yönetiliyordu ve *augustus*'lar kendilerine birer *caesar* (imparator halefi) seçiyorlardı. Bu tarihten beri Doğu'nun *augustus*'u Diocletianus, Batı'nın *augustus*'u Maximianus'tu. Constantinus'un babası Constantius Chlorus, 293'te Maximianus'un kızıyla evlendi ve *caesar* oldu. Oğlu Constantinus'u da Diocletianus'un sarayına gönderdi. Constantinus burada Latin kültürünün etkisi altında yetişti. Bir yandan da yoğun baskı altında tutulmasına karşın hızla yayılan Hıristiyanlık'ı tanıma olanağı buldu. Doğu Roma ordusunda subay olduktan sonra Aşağı Tuna'ya yapılan bir seferde kendini gösterdi.

Diocletianus ve Maximianus 305'te tahttan çekildiler. Constantius Chlorus Batı'nın *augustus*'u, Galerius ise Doğu'nun *augustus*'u olarak tahta geçti. Yeni imparatorlar Maximinus Daia'yı Doğu'ya, Flavius Valerius Severus'u Batı'ya *caesar* olarak atadılar. Galerius, babası *augustus* olan Constantinus'un imparatorluk konusunda talepleri olabileceği korkusuyla onu Doğu'daki sarayda rehin tuttu. Constantinus, 306'da Galerius'un sarayından kaçarak babasının yanına gitti ve onun Kuzey Britanya'ya yaptığı sefere katıldı. Aynı yılın sonunda babasının ölümü üzerine ordu Constantinus'u *augustus* ilan etti. Constantinus, Galerius'a bir mektup göndererek kendisini tanımasını istedi. Galerius ise, Severus'u Batı'nın *augustus*'luğuna yükseltti. Constantinus'u ise *caesar* yaptı.

Constantinus'un *caesar* olmasıyla birlikte bir dizi iç savaşın yaşandığı bir dönem başladı. Maximianus'un oğlu Maxentius, *caesar* olma konusunda en az Constantinus kadar hak sahibi olduğunu düşünerek İtalya'da ayaklandı. Babasının desteğiyle kendisini *augustus* ilan ettikten sonra Afrika'yı denetimi altına aldı. Maxentius'un üzerine yürüyen Batı'nın *augustus*'u Severus yenildi ve bir süre sonra öldürüldü. Severus'un ölümünden sonra Licinius, *augustus*'luğa yükseldi. Maximianus ise oğlunun durumunu güçlendirmek amacıyla Constantinus'la işbirliği yapma yoluna gitti. 307'de kızı Fausta'yla Constantinus'u evlendirdi. Constantinus'u *augustus* olarak tanıyarak onun da oğlunu tanımasını istedi. Ama bir süre sonra Maximianus ile Maxentius'un arası açıldı ve Maximianus kendini yeniden *augustus* ilan etti.

307-310 arasında *augustus* olduğunu iddia eden altı kişi vardı: Galerius, Licinius, Maximianus,Maxentius, Doğu'nun *caesar*'ı Maximinus Daia ve Constantinus. Maximianus'un 310'da, Galerius'un da 311'de ölümünden sonra iktidarı paylaşmak isteyenlerin sayısı dörde düştü. Constantinus ve Licinius ittifak içine girdiler. Constantinus 312'de İtalya'yı işgal etti. Maxentius Roma yakınında Milvian Köprüsü Savaşı'nda Constantinus karşısında yenildi ve öldü. Licinius ise 313'te Maximinus Daia'ya saldırdı. Yenilen Maximinus Daia, Ağustos 313'te öldü. Bu tarihten sonra imparatorluk Constantinus ve Licinius'a kaldı. Licinius Constantinus'un üvey kızkardeşi ile evlenerek birliklerini pekiştirdi.

Ancak, Constantinus'la Licinius'un ittifakı uzun süreli olmadı. Licinius'un Hıristiyanlık'ı diğer dinlerle eşit tutan Milano Buyruğu'na uymayarak Hıristiyanlar üzerinde baskı uygulaması ve *caesar* seçimi konusunda anlaşamamaları aralarının bozulmasına yol açtı. Constantinus 316'da Licinius'un Balkanlar'daki topraklarına saldırdı. 323'teki ikinci saldırısında Licinius'u Hadrianapolis (Edirne), Chrysopolis (Üsküdar) ve Nicomedia'da (İzmit) art arda yendi. Önce hayatı bağışlanan Licinius, 325'te devlete ihanetle suçlanarak ölüme mahkûm edildi. Constantinus bu tarihten 337'de ölümüne dek imparatorluğu tek başına yönetti.

326'da Constantinus'un *augustus* oluşunun yirminci, oğullarıCrispus ve Constantinus'un *caesar*'lığa yükselişlerinin onuncu yılı törenlerle kutlandı. Batı'da da yinelenecek törenlere katılmak için Roma'ya giden Constantinus'un, burada çok tanrılı dinlerin törenlerine katılmayı reddetmesi, önemli bir siyasi bunalıma yol açtı. Constantinus bir daha dönmemek üzere Roma'dan ayrıldı ve Bizans'ın (İstanbul) Doğu'nun sürekli başkenti haline getirilmesi için çalışmalar başlattı. Yeniden kurulan kent Mayıs 330'da kutsanarak açıldı. Bu, Doğu-Batı arasındaki ayrılığı hızlandıran bir olay oldu. Constantinus, imparatorluğu döneminde Franklar'a, Sarmatianlar'a ve Gotlar'a akınlar düzenledi. Kuzey sınırları, Ren bölgesi ve Tuna boylarında egemenliğini pekiştirerek uzun süreli bir barış sağladı. 337'de Pers kralı II. Şapur beş eyaletin geri verilmesini isteyerek Mezopotamya'ya saldırdı. Constantinus savaşa hazırlanırken hastalandı ve Ni-

comedia (İzmit) yakınlarında öldü.

Constantinus döneminin en önemli özelliği toplumsal ve kültürel alanda sağlanan gelişmelerdir. Constantinus, Diocletianus döneminde başlayan askeri ve idari reformları sürdürdü. Askeri ve sivil yönetimin birbirinden ayrılmasına ve güçlü bir sivil yönetim örgütü kurulmasına önem verdi. Memurları yaptıkları işe göre sınıflandırdı. Sınır birliklerini sayıca artırdı. Büyük, merkezi ve hareketli bir ordu kurdu. Hem bürokrasinin, hem ordunun sayıca artması, bayındırlık çalışmaları, Hıristiyanlık'ın resmi bir din haline dönüşmesi sonucu bağışların kiliseye yönelmesiyle birleşince imparatorluk için ağır bir mali yük ortaya çıktı. Constantinus gelirlerin giderleri karşılayamaması ve sürekli açıklar meydana gelmesi nedeniyle ek vergiler koydu. Tüccar ve zanaatçılara beş yılda bir ödenmesi gereken yeni bir vergi getirdi. Topraktan ve gümrükten alınan vergileri artırdı.

Roma İmparatorluğu'nda Constantinus dönemine dek bölgelere göre farklı paralar kullanılıyordu. 312'de İmparatorluk Constantinus ve Licinius arasında bölündüğünde, Licinius. Diocletianus döneminde kullanılan paraları kullanmayı sürdürmüş, Constantinus ise yeni altın sikkeler bastırmıştı.. 324'te tüm darphanelerin tek tip altın sikke basmasını kararlaştırdı. Böylece para değişimindeki güçlükler ortadan kalktı ve Constantinus döneminde bastırılan altın sikkeler 11. yy'a dek geçerli kaldı.

Constantinus 313'te vergilerin toplanmasıyla yükümlü yerel senatörler görevlendirdi. Bu kurum bir süre sonra babadan oğula geçer duruma geldi. Kentlere yiyecek taşıyan gemi kaptanlarının parasal açıdan tatmin edici bulmayarak görevlerinden ayrılmalarını yasakladı. 332'de ortakçı köylüler bölgelerini değiştirirlerse köle yapılmak tehdidiyle karşı karşıya bırakıldılar. Böylece tarımda çalışanların yavaş yavaş toprağa bağımlı olarak köleleştiği bir süreç başladı. Roma vatandaşları doğuştan yere ve mesleğe bağımlı hale geldiler.

Contantinus döneminde Hıristiyanlık resmi bir din haline geldi. Hıristiyanlık'ın serbest bırakılması doğrultusundaki ilk adım, Galerius'un ölümünden kısa bir süre önce yayımladığı Hıristiyanlar'a serbest ibadet hakkı veren bildiriydi. Hıristiyanlık'ın resmi bir din haline dönüşmesi ise 313 yılı başlarında Constantinus ve Licinius'un Milano'da bir araya geldikten sonra yayımladıkları Milano Buyruğu'nun sonucuydu. Bu buyrukla herkese din seçme özgürlüğü tanınıyor, Hıristiyanlar'ın ve kiliselerin el konulmuş mallarının geri verilmesi öngörülüyordu. Buyruk yalnızca Hıristiyanlık'a yaşama hakkı vermiyor, aynı zamanda bu dini devletin koruyuculuğu altına alıyordu

Milano Buyruğu'nu izleyen dönemde kiliselere bağış yapılması serbest bırakıldı. Piskoposlara kölelerine özgürlüklerini bağışlama izni verildi. Kiliseye Hıristiyanlar arasındaki davalara bakma yetkisi tanındı. Hıristiyanlık'ın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmesi ise Büyük Theodosios döneminde oldu.

Constantinus'un Hıristiyanlık'ı ne zaman kabul ettiği konusunda kesin bilgiler yoktur. Milvian Köprüsü zaferini Hıristiyan tanrısının yardımıyla kazandığı söylenen Constantinus'un, güneş tanrısına da bağlılığını sürdürdüğü, hatta bir süre İsa'yla Güneş'i özdeş tuttuğu bilinmektedir. Ölümünden çok kısa bir süre önce vaftiz edildiği sanılmaktadır. Buna karşın Hıristiyanlık'ın yayılması için elinden geleni yapmış, oğullarının eğitimiyle Hıristiyan öğretmenleri görevlendirmiş, yüksek düzeyli memurluklara Hıristiyanlar'ı yerleştirmiş, ordusu sefere çıkarken ibadete ayrılmış özel bir çadırı da birlikte götürmüştür. Constantinopolis'te, Roma'da, Anadolu'da, Filistin' de birçok kilise yaptırmıştır.

Constantinus, Hıristiyanlık içindeki hizipleşmeyi ortadan kaldırmak için de çaba harcadı. Hizipleşmenin şeytanın yarattığı delice ve anlamsız bir davranış olduğunu savunuyor, bölünmüş bir kilisenin Hıristiyan tanrısını kızdıracağını, Roma İmparatorluğu'ndan ve Constantinus'dan öc almasına yol açacağını düşünüyordu. Hıristiyanlar arasındaki ayrılıkları gidermek için çeşitli hiziplerin sözcülerini 325'te İznik'te toplantıya çağırdı. İznik Konsili olarak bilinen bu toplantı, Hıristiyanlık içinde kilise-devlet

Constantinopolis'in (İstanbul) Kuruluşu

Bizans kenti İÖ 660'da Megaralı göçmenler tarafından kurulmuş, adını Trak kökenli koloni kurucusu Oikist Byzas'dan almıştı. Kent, İS 73'te Roma İmparatoru Vespasianus tarafından Trakya eyaletine katılmış, 193'te ise Septimus Severus'un* buyruğuyla yağmalanmış, surları yıkılmış, önemsiz bir köy durumuna düşmüştü. Constantinus, Licinius'u yendikten sonra yeni bir başkent aramaya başladı. Başkent Roma'nın yeri, özellikle stratejik açıdan genişleyen imparatorluk için yetersiz kalıyordu. Constantinus askeri ve ticari açıdan en uygun yer olarak Bizans'ı seçti. Önemli ticaret ve ulaşım yollarının kesiştiği bir yerde olan Bizans, imparatorluğun düşmanlarına karşı da savunulması kolay bir konumdaydı.*

Kentte, yapım çalışmaları 324'te başladı. Burada yerleşimi özendirmek için, saray yapacak soylulara Anadolu'da toprak verileceği ilan edildi. Büyük bir senato binasıyla imparatorluk sarayı yapıldı. Marmara'dan Haliç'e kadar uzanan kıyı surlarla çevrildi. Kent, hem Hıristiyan kiliseleriyle, hem çok tanrılı dinlerin heykelleriyle süslendi. Yeni başkent 11 Mayıs 330'da kutsandıktan sonra büyük törenlerle açıldı. Eski Bizans'ın dört katı büyüklüğüne ulaşan kentin 4. yy'daki nüfusu yaklaşık 200.000 kişiydi. Kent, Roma'daki belediye örgütüne göre düzenlenmiş, ikisi surların dışında kalan on dört bölgeye ayrılmıştı

Yeni başkente Roma Nova (Yeni Roma) adı verildi. Constantinus'un ölümünden sonra onun anısına Constantinopolis olarak anıldı. Constantinopolis'in kuruluşu Roma kentinin siyasi önemini azalttı. Constantinopolis'in ikinci başkent olması Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünüşünü hızlandıran etmenlerden biri oldu.

işbirliğinin ve dinsel çatışmalarda devletin taraf olmasının ilk örneğiydi. Konsil'de, Constantinus'un da baskısıyla temel olarak İsa'nın hem tanrı hem de tanrının oğlu olamayacağını savunan Ariusçuluk kınandı. Tanrı ile Tanrı-oğul İsa'nın birliğini öngören Omonsios ilkesi benimsendi. Ama, İznik Konsili, Ariusçuluğun ortadan kaldırılmasında etkili olamadı. Bunun üzerine Constantinus, Arius'un yeniden kiliseye kabulünü istediyse de Arius yandaşlarıyla İznik Konsili kararını benimseyenler arasındaki çatışma sürdü.

Constantinus döneminde Hıristiyanlık'ın resmi din haline gelmesi önemli siyasi ve kültürel gelişmelere yol açmış, klasik kültürün yanı sıra Hıristiyan kültürü de yerleşmeye başlamış, ayrıca üst düzeyde yönetici kesimin Hıristiyanlaşması, bu dinin konumunu sağlamlaştırmıştır.

• **KAYNAKLAR:** A. Alföldi, *The Conversion of Constantine and Pagan Rome*, 1948; L.B. Holsapple, *Constantine the Great*, 1942; A.H.M. Jones, *Constantine and the Conversion of Europe*, 1948; J.H. Smith, *Constantine the Great*, 1971.

• **BAKINIZ:** ARIUS, DIOCLETIANUS, THEODOSIUS.

CONTA, Basile
(1845-1882)

Romanyalı maddeci filozof ve devlet adamı. Kendine özgü bir dizge geliştiren ilk Romen düşünürüdür.

Moldavya'da, Ghisdaoani'de doğdu, Bükreş'de öldü. Yaş Üniversitesi'nde medeni hukuk profesörlüğü yaptı. 1879'da milletvekili ve eğitim bakanı olarak görev aldı.

Uzun yıllar süren Osmanlı yönetimi sırasında Romen felsefesi, kendine özgü bir gelişim gösterememiştir. İlk kez Conta, felsefeye insan bilgisinin sınırlarını irdeleyen bir dizge geliştirme ereğiyle yaklaşmıştır.

18. yy'ın sonları ve 19. yy'ın başlarında Lamarck, canlı evrende bir değişimler zincirinin olasılığına dikkat çekmiştir. Ancak tutarlı bir evrim kuramı geliştirememiş, bitki ve yalın yaratıkların farklılaşmasını mekanik öğelere, karmaşık hayvanların farklılaşmasını ise dinbilimsel ve psikolojik öğelere bağlamıştır. Daha sonra 19. yy'ın ikinci yarısında Spencer'ın da etkisiyle İngiliz biyolog Darwin ve onun desteklediği Alman özdekçi filozof E. Haeckel bilim, felsefe ve dinbilim alanlarında devrim yaratan organik evrim kuramını geliştirmişlerdir. Darwin'in "olgularla çakışmadığı sürece bütün düşüncelerimden vazgeçebilirim" sözü ve Haeckel'in uygulamalı bilimlerle felsefe arasındaki çelişkinin çözülmesi gerektiği savından kalkan Conta, maddeci bir bilgi kuramı geliştirmeye çalışmış, bu amaçla 1877'de *Theory of Universal Undulation*'ı ("Evrensel Dalgalanma Kuramı") yazmıştır.

Ona göre doğa, bilinçten önce gelir. Madde, zaman ve uzamda sürekli olarak değişmez kurallarla belirlenir ve değişir. Bu değişimde rastlantıya yer yoktur. İnsan bilgisi ya laboratuvar deneyleriyle ya da bireysel deneyimle elde edilebildiğine göre, gerçekliğin kendisi kadar sınırsızdır.

Tanrıtanımaz olan Conta, dinin insanın korku ve bilgisizliğinden kaynaklandığını öne sürmüştür. Öğretileri, kendisinden sonra Nagulescu ve Marxist Patraşcanu'nun sürdürdüğü maddeci okulun temellerini oluşturmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Theory of Fatalism*, 1875-1876, ("Yazgıcılık Kuramı"); *Theory of Universal Undulation*, 1877, ("Evrensel Dalgalanma Kuramı"); *Essays on Materialistic Metaphysics*, 1879, ("Maddeci Metafizik Üzerine Denemeler").

• **BAKINIZ:** DARWIN, HAECKEL, LAMARCK.

CONTENAU, Georges
(1877-1964)

Fransız, Doğu bilimleri uzmanı. Sus kenti kazılarını yönetmiştir.

9 Nisan 1877'de Fransa'da Laon'da doğdu, 22 Mart 1964'te Paris'de öldü. Doktor olan babasının isteğine uyarak tıp okumak zorunda kaldı. Ancak Doğu bilimlerine tutkusu nedeniyle l'École pratique des Hautes Études ve l'École du Louvre'da Asur ve Doğu bilimleri bölümüne devam ederek doktorasını yaptı. 1914 ve 1920'de Filistin'de Sidon'da araştırmalarda bulundu. 1927'de Louvre Müzesi'nde çalışmaya başladı ve 1937'de Eski Doğu Eserleri Bölümü müdürü oldu. Bu bölümün sergilemesini yeni baştan ele alarak düzenlemeye başladıysa da II. Dünya Savaşı nedeniyle bu girişimini tamamlayamadı. 1931 ve 1932'de İran'da Grirshman'la birlikte kazı yaptı. 1934-1942 arasında L'École du Louvre ve Brüksel Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1940-1946 arasında Sus'daki Fransız kazılarını yönetti. *Revue d'assyriologie* ve *Mercure de France* gibi Doğu bilimleriyle ilgili uluslararası düzeyde süreli yayınların yönetim kadrosunda yer aldı. 1954'te Académie des Inscriptions et Belles Lettres'e (Yazıtlar ve Edebiyat Akademisi) üye seçildi. Yapıtlarında Doğu kültürleri konusundaki getirdiği yorumlar ve çözümlemeler bu alanda çalışan araştırmacılara yol göstermiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *La déesse nue babylonienne*, 1914, ("Çıplak Babil Tanrıçası"); *La glyptique syro-hittite*, 1922, ("Suriye-Hitit Mühürcülüğü"); *Les premières civilisations de l'Asie occidentale*, 1926, ("Batı Asya'nın İlk Uygarlıkları"); *La civilisation phénicienne*, 1926, ("Fenike Uygarlığı"); *L'art de l'Asie occidentale ancienne*, 1928, ("Eski Batı Asya Sanatı"); *Manuel d'archéologie orientale*, 4 cilt, 1927-1947, ("Doğu Arkeolojisinin El Kitabı"); *Les civilisations des Hittites et des Mitanniens*, 1934, ("Hitit ve Mitanni Uygarlıkları"); *La civilisation d'Assur et de Babylone*, 1937, ("Asur ve Babil Uygarlığı"); *La médecine en Assyrie et en Babylonie*, 1937-1951, ("Asur ve Babil Ülkelerinde Tıp"); *La vie quotidienne à Babylon et en Assyrie*, 1950, ("Babil ve Asur Ülkelerinde Gündelik Yaşam").

James Cook

COOK, James
(1728-1779)

İngiliz, denizci, kâşif. Dünya çevresinde iki kez dolaşmış, keşifler yaptığı Pasifik Okyanusu'nun ayrıntılı haritasını hazırlamıştır.

27 Ekim 1728'de Yorkshire'da Marton köyünde doğdu, 14 Şubat 1779'da Hawaii'de Kealakekua'da öldü. İskoçya'dan Yorkshire'a göç etmiş yoksul bir tarım işçisinin oğluydu. Kısa süreli okul öğreniminden sonra babasının yanında çalışmaya başladı ve daha sonra Whitby'ın kuzeyindeki bir kıyı köyünde bir mağazada çıraklık yaptı. 18 yaşında Kuzey Denizi'nde kömür ticareti yapan gemilerde miçoluk yapmaya başladı. Zaman buldukça kendi çabasıyla matematik bilgisini geliştirdi.

1752'de çalıştığı gemilerinden birine ikinci kaptan oldu. 1755'te Kraliyet Donanması'na girdi. Komutanlık yeteneğiyle kısa sürede üstlerinin ilgisini çekti. 1757'de Pembroke adlı geminin kaptanlığına getirildi.

Fransa ile İngiltere arasındaki Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) boyunca Biskay Körfezi'nde ve Fransa'da yapılan savaşlara katıldı. 1759'da Kanada'da Québec'in ele geçirilmesi harekâtında bulundu. Savaşın kızıştığı bir dönemde St. Lawrence nehrinin ağız kesiminin deniz haritasını hazırlayan Cook, savaş bitince Newfounland kıyılarının haritasını çıkarmakla görevlendirildi. 1763-1768 arasında Kanada'da araştırmalarını sürdürerek, çizimlerini ve çalışmalarını tamamladı. Bunlar hükümetçe çok yararlı bulunarak bastırıldı. 1766'da izlediği bir güneş tutulması üzerine hazırladığı raporuyla, Londra'daki Royal Society'nin beğenisini kazandı.

1767'de ülkesine geri döndüğünde, İngiliz Deniz Kuvvetleri ve Royal Society tarafından düzenlenen ve Venüs gezegeninin Güneş önünden geçişini Tahiti Adaları'ndan gözlemeyi amaçlayan Pasifik seferinin komutanlığına getirildi. Endeavour adlı gemi emrine verildi. 26 Ağustos 1768'de Plymouth'tan yola çıkan ekip Horn Burnu'nu dolaşarak, Pasifik Okyanusu üzerinden, 13 Nisan 1769'da Tahiti'ye vardı. 3 Haziran'da Venüs'ün geçişini izleyen grup, 13 Temmuz'da buradan ayrıldı. Batı'ya yönelen Cook, önce Cemiyet Adaları'nı, ardından Tubuai Adaları'nı ve 7 Ekim'de Yeni Zelanda'yı keşfetti.

Altı ay iki adanın kıyı haritalarını çıkarmakla uğraşan Cook, Avustralya'nın doğu kıyılarını dolaşarak gezisini sürdürdü. Bu yöreye New South Wales (Yeni Güney Galler) adını vererek kral adına el koydu. Kuzeye doğru yönelip, dünyanın en tehlikeli geçitlerinden Büyük Set Resifleri'ni başarıyla geçti. Torres Boğazı yoluyla ulaştığı Cava Adası'ndaki Batavia'da (bugün Cakarta) malzeme almak için durduğunda tayfalarından otuzu difteriden öldü.

12 Haziran 1771'de Ümit Burnu'nu geçen Cook İngiltere'ye ulaştığında, binbaşı rütbesine yükseltilerek, yeni bir seferin komutanlığına getirildi. Düşünürlerin güneyde var olduğunu öne sürdükleri Terra Australis adlı kıtanın varlığını araştırmak için 13 Temmuz 1772'de Resolution ve Adventure adlı iki gemiyle Plymouth'tan ayrıldı. 1773'te Güney Kutup Dairesi'ni geçti. Ancak Terra Australis'ten bir iz bulamadı. Kuzeye yönelerek Tonga Takımadaları'nı ve Paskalya Adası'nı buldu, deniz haritalarını çıkardı. Pasifik'te Yeni Kaledonya'yı ve Atlantik'te adını kendisinin verdiği Sandwich Adaları'yla, Güney Georgia Adası'nı keşfetti. Terra Australis'in Avustralya, Yeni Zelanda ve güneyde buz kütlelerinin gerisinde kalan küçük donmuş bir toprak parçasından başka bir şey olmadığını kanıtladı.

Sefer sonunda albaylığa yükseltilen Cook, Royal Society'ye seçildi ve iskorbüt hastalığı üzerine hazırladığı bir raporla bu derneğin en büyük ödülü olan Copley Madalyası'nı aldı.

Bu dönemde bilim adamları, Kuzey Amerika ya da Asya'nın kuzeyinden Atlantik ve Pasifik okyanuslarını birleştiren bir geçit bulunabileceğini sanıyorlardı. 1776'da bu konuda araştırma yapmakla görevlendirilen Cook Resolution ve Discovery adlı gemilerle yola çıktı. Mart 1777'de Yeni Zelanda'ya ulaşarak Tahiti'nin kuzeyinden geçen Cook, Hawaii Adaları'nı keşfetti. Şubat 1778'de Kuzey Amerika kıyılarına ulaştı. Bering Boğazı'ndan geçti, ancak hiçbir geçit bulamadı. Buzların yolculuğu engellemesi üzerine Hawaii'de konaklamak üzere geri döndü. Hawaii'de yerlilerle yapılan bir çatışmada öldürüldü.

Cook yetenekli ve usta bir denizci olduğu kadar, harita yapımındaki ustalığı ve iskorbüte çare bulmasıyla da tanınır. 18. yy deniz yolculuklarında büyük sorun oluşturan ve C vitamini eksikliği, yetersiz beslenme bozuklukları sonucu ortaya çıkan iskorbüt hastalığına karşı Cook, temizlik ve iyi havalandırmanın yanı sıra, tereotu, tuzlanmış lahana ve portakal özünden oluşan bir beslenme yöntemi geliştirmiş ve hastalığı önlemişti. Bu buluşu kısa sürede dünyaya yayıldı. Haritacı yönüyle de, kendisinden sonra gelenlere önemli hizmette bulundu. Yöntemleri ve haritaları, toprak elde edinilmesine yönelik seferler kadar, bilimsel amaçlı geziler için de önemli katkı oldu.

• KAYNAKLAR: G.M. Badger (yay.), *Captain Cook, Navigator and Scientist*, 1969; J. C. Beaglehole (yay.), *The Journals of Captain Cook*, 4 cilt, 1955-1967; J.C. Beaglehole, *The Exploration of the Pacific*, 1966; J. Burney, *A Chronological History of the Discoveries in the South Sea or Pacific Ocean*, 5 cilt, 1803-1817; H. Carrington, *Life of Captain Cook*, 1939; A. Kitson, *Captain James Cook*, 1907; A. J. Villiers *Captain Cook, the Seamen's Seaman*, 1967; J.A. Williamson, *Cook and the Opening of Pacific*, 1946.

• BAKINIZ: BANKS, GEORGE III.

COOLEY, Charles Horton
(1864-1929)

ABD'li düşünür. Toplumsal gelişmenin sosyo-psikolojik açıdan değerlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

17 Ağustos 1864'te Ann Arbor'da doğdu, 8 Mayıs 1929'da aynı yerde öldü. Babası hukuk profesörüydü. 1887'de Michigan Üniversitesi'nden mezun oldu. Daha sonra makine mühendisliği ve iktisat dallarında çalışmalar yaptı. 1889'da devlet hizmetine girdi. Michigan Üniversitesi'nde 1892-1904 arasında siyasal bilim ve iktisat, 1904-1929 arasında ise sosyoloji dersleri verdi.

Cooley bireysel ve toplumsal süreçler arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemiştir. Ona göre toplumsal gerçeklik fiziksel gerçeklikten nitelik olarak farklıdır ve dolayısıyla ölçülmeye daha az yatkındır. Cooley, 1902'de yayımladığı *Human Nature and the Social Order* ("İnsan Doğası ve Toplumsal Düzen") adlı kitabında kişiliğin belirlenmesinde diğer insanlarla olan ilişkilerin oynadığı rolü incelemektedir. Ona göre benlik duygusu, bir kişinin yaşadığı deneyler ve başkalarının kendi hakkında ne düşündüğünü tahayyül etmesi sonucu oluşmaktadır. Toplumsal etkiler, kişinin bireylerarası ilişkilere katılım biçimini etkilemektedir.

1909'da yayımladığı *Social Organisation* ("Toplumsal Örgütlenme") adlı kitabında Cooley psikolojik görüşlerinin nesnel sonuçlarına değinir. Sadakat, adalet ve özgürlük gibi özellikleri içeren toplumun ahlaki birliği düşüncesi, Cooley'e göre aile, yakın komşular ya da çocukların oyun grupları gibi gruplardaki yüzyüze ilişkilerden kaynaklanmaktadır. İlk yakın çevreye ilişkin grupların etkisi o kadar büyüktür ki bireyler daha karmaşık gruplaşmalar içinde bile ilk gruplaşmalardaki düşüncelerine bağlı kalmaktadır. Cooley toplumu sürekli olarak yeni deneylerin yaşandığı ve farklılıkların uyum kazandığı bir alan olarak görmüştür. Cooley resmi kurumları, sosyal sınıfları ve komuoyunu denetleme yöntemlerini incelemiş; sınıf farklılıklarının farklı toplumsal katkıları yansıttığını öne sürmüştür.

Cooley 1918'de yayımladığı *Social Process* ("Toplumsal Süreç") adlı kitabında Darwinci doğal ayıklanma ve uyum görüşlerini, toplumsal varoluş biçimlerine uygulamıştır. Toplumsal örgütlenmenin akılcı olmayan geçici niteliğini ve toplumsal rekabetin önemini vurgulamıştır. Ona göre, çağdaş toplumların içerdiği temel güçlükler, aşk, ihtiras, sadakat gibi ilk grup değerleriyle ilerleme ya da Protestanlık gibi kurumsal değerler arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır. Toplumlar gelişmeleri boyunca bu iki farklı değerler grubunu birbirine uydurmaya çalışmaktadır.

Cooley'e göre, toplumsal düzeni oluşturan düşünceler ve âdetler karşılıklı ilişki içindedir ve değişmektedirler. Bunlar mekanik bir biçimde açıklanamaz. Toplum, bireylerin basit bir toplamından ibaret değildir. Toplum ve birey birbirinden ayrılamaz olgulardır. Birbirlerine karşıt olmak yerine birbirlerini tamamlarlar ve sonsuz bir değişim süreci içinde birbirlerini yeniden oluştururlar.

Cooley'in çalışmaları toplumsal gelişmenin sosyo-psikolojik açıdan anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Human Nature and the Social Order*, 1902, ("İnsan Doğası ve Toplumsal Düzen"); *Social Organisation*, 1909, ("Toplumsal Örgütlenme"); *Social Process*, 1918, ("Toplumsal Süreç").

COOLEY, Denton A.
(1920)

ABD'li cerrah. Kalp, damar cerrahisi ve açık kalp ameliyatlarıyla ünlüdür.

22 Ağustos 1920'de Texas Eyaleti'nin Houston kentinde doğdu. 1941'de Texas Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, 1941-1944 arasında Johns Hopkins Üniversitesi'nde tıp okudu. 1944-1945 arasında çocuklarda doğuştan gelen dolaşım bozukluklarını ameliyatla gideren ünlü cerrah Alfred Blalock ile çalıştı. 1946-1948 arasında askerliğini Avusturya'da yapan Cooley 1950'de Johns Hopkins'den ayrıldı ve Londra'ya giderek ilk açık kalp ameliyatını yaptı. 1951'de Texas'da Baylor Üniversitesi'ne girerek, 1962'den 1969'a değin cerrahi profesörü olarak çalıştı. Halen Texas Kalp Enstitüsü'nde cerrahi şefi, Texas Çocuk Hastanesi ve Houston'daki Texas Tıp Fakültesi'nde de cerrahi profesörlüğü yapmaktadır.

Cooley kalp damar cerrahisine büyük yenilikler getirerek, daha önceleri yapılamayan ameliyatları yeni tekniklerle başardı.1969'da insana yapay kalp takan ilk cerrah oldu. 1955'te açık kalp ameliyatlarında uzmanlaşarak özellikle doğuştan kalp anomalisi olan çocuklar üzerinde çalıştı. Cooley ve grubu günde 25-30 olmak üzere 1983'e değin yaklaşık 50.000'nin üzerinde açık kalp ameliyatı gerçekleştirdiler. Cooley damar tıkanıklıklarını gidermek amacıyla yapılan koroner "by-pass" ameliyatlarında, koroner hastalıklarını ve çocuklarda doğuştan kalp anomalilerini düzeltmek için yapılan ameliyatlarda başarılı oldu.

800'ü aşkın bilimsel makale ve birçok kitap yayımlamış, elliye yakın ödül almış olan Cooley, akademik ve cerrahi çalışmalarının yanı sıra, Texas Tıp Merkezi'ndeki Kalp Enstitüsü'nün dünya çapında bir kurum haline gelmesinde de önemli rol oynamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Surgical Treatment of Congenital Heart Disease*, 1966, (Doğuştan Gelme Kalp Hastalıklarının Cerrahi Tedavisi); *Techniques in Cardiac Surgery*,

1975, ("Kalp Ameliyatları Teknikleri"); *Techniques in Vascular Surgery*, 1979, ("Damar Ameliyatları Teknikleri").

• BAKINIZ: C. BARNARD, DE BAKEY, SHUMWAY.

COOLEY, Thomas Mc Intyre
(1824-1898)

ABD'li hukukçu. Anayasa hukuku üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

6 Ocak 1824'te New York'ta doğdu, 12 Eylül 1898'de Ann Arbor'da öldü. Babası çiftçiydi. 1838-1842 arasında özel okullarda eğitim gördü. 1842'de bir hukuk bürosunda çalışmaya başladı. 1846'da baroya kabul edildi. 1857'de yasama meclisi tarafından Michigan'a ait yasaları derleme işiyle görevlendirildi. 1858'de yüksek devlet mahkemesi kararlarını derleme ve yayımlama görevini yürüttü. 1859'da Michigan Üniversitesi'nde hukuk profesörü oldu. 1864'te Michigan Yüksek Mahkemesi'ne yargıç olarak atandı. 21 yıl sürdürdüğü bu görevi sırasında başyargıç oldu. 1877-1879 arasında Johns Hopkins Üniversitesi'nde anayasa hukuku dersleri verdi. 1887'de Eyaletler Arası Ticaret Komisyonu'nun başkanı oldu ve bu görevi 1891'e kadar sürdürdü.

Cooley'in 1868'de yayımlanan *A Treatise on the Constitutional Limitations Which Rest Upon the Legislative Powers of the States of the American Union* ("Amerikan Birliği Devletlerinin Yasama Güçleri Üzerindeki Anayasal Sınırlamalar Üzerine Bir Çalışma") adlı kitabı Amerikan anayasa tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. Cooley, federe devletlerin yazılı anayasalarında belirtilen ilkelerin yanı sıra, anayasaların yasama güçleri üzerindeki zımni sınırlamaları ile ilgilenmiştir. Ona göre, yazılı anayasalar toplumun geçmiş siyasal deneyimini somutlaştırabilecek yönetim biçimlerini yaratmakta yetersiz kalmaktadır.

Cooley'e göre yasama meclisleri yargısal işleyişe müdahale edemez. Yasalar özel ya da ayırım yapıcı bir niteliğe sahip olamaz. Kazanılmış haklar hiçbir biçimde geri alınamaz. Vergilendirme ancak kamusal amaçlara hizmet ettiği ölçüde meşrudur. Cooley hükümetlerin keyfi müdahalelerine karşı bir önlem olarak bireysel yaşamın, özgürlüğün ve mülkiyetin varolan yasalar çerçevesinde güvence altına alınması gerektiğini savunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *A Treatise on the Constitutional Limitations Which Rest Upon the Legislative Powers of the States of the American Union*, 1868, ("Amerikan Birliği Devletlerinin Yasama Güçleri Üzerindeki Anayasal Sınırlamalar Üzerine Bir Çalışma"); *The Law of Taxation*, 1876, ("Vergi Hukuku").

COOLIDGE, William David
(1873-1975)

ABD'li mühendis. Tungsteni işleme yöntemlerini geliştirerek aydınlanmada elektrik enerjisinden yararlanmanın yolunu açtı.

Coolidge, 23 Ekim 1873'te Boston yakınlarındaki Coolidgeville'de doğdu, 3 Şubat 1975'te New York Eyaleti'nin Schenectady kentinde öldü. Elektrik mühendisliği öğrenimini 1896'da Massachusetts Institute of Technology'de (MIT), doktora çalışmalarını ise 1899'da Leipzig Üniversitesi'nde tamamladı. Bir süre MIT'de A.A. Noyes ile birlikte fiziksel kimya dalında çalışmalar yaptı; 1905 yılında General Electric Araştırma Laboratuvarlarına katıldı. 1932'de bu laboratuvarın müdürlüğüne, 1940'ta General Electric şirketinin genel müdür yardımcılığına getirildi. 1944'te bu görevden emekliye ayrıldı. En önemli iki buluşu bu laboratuvarda geliştirdiği sıcak katotlu röntgen tüpü ile tungstenin ince teller halinde çekilmesi yöntemidir.

1900'lerin başlarında, sert ve kırılgan bir metal olan tungstenin işlenerek elektrik ampullerinde kullanılır duruma getirilmesi için uygun yöntemler bilinmiyordu. Coolidge 1908'de, toz haline getirilmiş tungsteni 1500° C'ye kadar ısıtarak yeniden kristalleştirdikten sonra, giderek incelen kalıplardan çekerek istenilen incelik ve dayanıklılıkta tel elde etmeyi başardı. Böylece bugün aydınlanmada kullanılan ampulün en önemli parçasının üretimi gerçekleştirilebildi.

Coolidge 1916'da da X-ışını tüplerinde katot olarak soğuk alüminyum yerine, ısıtılabilen tungsten kullanarak bugün kendi adıyla anılan X-ışını tüpünü geliştirdi. Bugün kullanılmakta olan X-ışını tüpünün ilk örneği sayılabilecek olan Coolidge tüpünde katodun sıcaklığının değiştirilmesi yoluyla ışıma dozunun denetlenebilir oluşu, bu tüpün daha önce kullanılan tüplerin yerini almasını sağladı.

Coolidge I. Dünya Savaşı sırasında taşınabilir bir röntgen cihazı tasarladı. Daha sonra 1-2 milyon voltluk röntgen tüpleri geliştirerek sanayide kalite kontrolu ve kanser tedavisi gibi alanlarda kullanılmalarını sağladı. Irving Langmuir ile birlikte denizaltıların yerlerini saptamakta kullanılan bir sistem geliştirdi. II. Dünya Savaşı sırasında ise General Electric tarafından yürütülen radar, denizaltı tarama sistemleri ve roketlere ilişkin araştırmalarının yanı sıra, Manhattan projesine de (atom bombası yapımı çalışmaları) katıldı.

• KAYNAKLAR: H. A. Liebhafsky, *William David Coolidge: a Centenarian and his Work*.

• BAKINIZ: RÖNTGEN.

COOPER, Gary
(1901-1961)

ABD'li sinema oyuncusu. Etkileyici bakışları, durgun, düşünceli yüzü ile Amerikan kahramanı tipini canlandırmakta başarı kazanmış oyunculardan biridir.

7 Mayıs 1901'de Montana'da doğdu, 13 Mayıs 1961'de Los Angeles'te öldü. Asıl adı Frank James Cooper'dır. Babası hukukçuydu. Öğrenimini İngiltere ve ABD'de tamamladı. Siyasal nitelikli çizgi roman ressamlığından seyyar satıcılığa kadar birçok işi denedikten sonra, 1925-1926 yıllarında kovboy filmlerinde figüranlık yaptı. 1926'da, *The Winning of Barbara Worth* ("Barbara Worth'un Kazanılması") filminde ikinci derecedeki rolüyle üne kavuştu. Gary Cooper'ın çekingen ve saf tipini başarıyla oynaması kimi güldürü yönetmenlerini onu "şaşkın delikanlı" rollerine çıkartmaya götürdü. *Ball of Fire* ("Ateş Topu"), *Desire* ("Arzu"), *Design for Living*, ileri yaşlarında da *Love in the Afternoon* (Öğleden Sonra Aşk) bu rollerin çeşitlemeleri arasındadır.

Cooper, oyunculuk yeteneklerini yavaş yavaş kabul ettiren bir sinema oyuncusuydu. Özellikle yaşlılık yıllarında görmüş geçirmiş erkek rollerinde başarılı oldu. *Sergeant York* ve *High Noon* filmlerindeki oyunu için iki kez Oscar ile ödüllendirildi.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *The Winning of Barbara Worth*, 1926, ("Barbara Worth'un Kazanılması"); *Morocco*, 1930, ("Fas"); *Design for Living*, 1933; *Desire*, 1936, ("Arzu"); *Mr. Deeds Goes to Town*, 1936, (Bay Deeds Şehre Gidiyor); *Beau Geste*, 1939, (Gönüllü Kahraman); *The Westerner*, 1940, ("Batılı Adam"); *Meet John Doe*, 1941, ("İşte John Doe"); *Sergeant York*, 1941, ("Çavuş York"); *For Whom the Bell Tolls*, 1943, (Çanlar Kimin İçin Çalıyor); *The Fountainhead*, 1949, (Yaratılan Dünya); *High Noon*, 1952, (Kahraman Şerif); *Vera Cruz*, 1954, (Istiklal Kahramanları); *Love in the Afternoon*, 1957, (Öğleden Sonra Aşk).

COOPER, Leon N.
(1930)

ABD'li fizikçi. Üstüniletkenliğin açıklanmasına yaptığı kuramsal katkıyla 1972'de Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

28 Şubat 1930'da New York'ta doğdu. Columbia Üniversitesi'nden 1951'de lisans, 1953'te yüksek lisans ve 1954'te de doktora derecelerini aldı. 1954-1955 arasında Princeton Üniversitesi'ndeki Institute of Advanced Studies'de araştırma yaptı. 1955-1957 arasında Illinois Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak bulundu. 1958'de Ohio Eyalet Üniversitesi'nde öğretim görevliliği yapmaya başladı. 1962'de Brown Üniversitesi'ne geçti. Halen görev yapmakta olduğu bu kurumda, 1966'da "Henry L. Goddard Üniversite Profesörlüğü"ne, 1974'te de "Thomas J. Watson Profesörlüğü"ne atandı. 1968'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin Ödülü'nü, 1972'de de Bardeen ve Schrieffer ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü aldı.

Cooper'ın en önemli çalışması üstüniletkenlik alanına kuramsal katkısıdır. Üstüniletkenlik, elektrik akımı geçiren iletken maddelerin bazılarında direncin çok düşük sıcaklıklarda (mutlak sıfıra yakın sıcaklıklarda) yaklaşık 10^{-14} mertebesinde azalmasına denir. Cooper, elektriklerin bu durumdaki davranışlarına ilişkin olarak geliştirdiği kendi adıyla anılan "Cooper çift"leri kavramıyla, Bardeen ve Scrieffer'in bu alandaki çalışmalarına ışık tuttu. Bu üç kuramcının adlarının baş harflerinden oluşturulan "BCS" kuramı da üstüniletkenliğin başarıyla açıklanmasını sağladı.

Üstüniletkenliğin anlaşılabilmesi, iletken kristallerde elektrik akımının nasıl oluştuğunun başarılı bir biçimde açıklanmasına bağlıdır. Bir elektriksel potansiyel farkı (gerilim) uygulandığında, içindeki yüklerin kolaylıkla harekete geçerek elektrik akımı oluşturduğu maddelerin (genellikle metaller), "iletkenlik" özelliği atomlarının yapısından ileri gelir. Atomlarda, içiçe aralıklarla yerleştirilmiş kabuklar şeklindeki bölgelerde bulundukları düşünülebilen elektronlar, her kabukta en çok belli birer sayıda bulunabilir. Sayı sığasını tamamlayan kabuğa, kapalı kabuk denilir. Kapalı kabuklara Pauli "dışarma ilkesi" yüzünden elektron eklemek olanaksız, kabuktan elektron çıkartmak ise güçtür. Kabuk kapalı olmasa bile çekirdeğe yaklaşıldıkça bu güçlük artar. En dış kabuğun kapalı ya da açık oluşu ile elektronlarının sayısı, atomun kimyasal özelliklerini ve elektriksel davranışını belirler. Eğer bu kabukta alabileceğinin yarısından az elektron bulunuyorsa bu "değerlilik" (valency) elektronlarını koparmak çok kolaydır. Böyle atomlar, metal kristali içinde yan yana dizildiklerinde her atoma ait değerlilik elektronları komşu atomların çekirdeklerine de "kendi" çekirdeklerine olduğu kadar yakındır. Dolayısıyla elektronlar Heisenberg "belirsizlik ilkesi" nedeniyle hangi atoma bağlı olduklarını "şaşırırlar". Böylece tüm değerlilik elektronları kristal içinde serbestçe dolaşır. Serbest dolaşma sırasında elektronların hızlarının değerleri ve yönleri gelişigüzel dağılmış olduğundan, bu hareket net bir elektrik akımı doğurmaz. Eğer bu kristalin iki yanına bir elektriksel potansiyel farkı uygulanırsa, bundan kaynaklanan kuvvetin etkisiyle serbest elektronların tümü aynı yönde yeni bir hız kazanmaya başlar. Buna "sürüklenme hızı" denir. Sürüklenme hızıyla, potansiyel farkı uygulamasından önceki "doğal" hareketleri değişen elektronlar, kristal içinde yerleşmiş bulunan atomlarla çarpışmaya başlar. Bu çarpışmalardaki etkenlerden en önemlisi, atomların, kristalin sıcaklığını yaratan titreşimleri yüzünden yerleşme noktalarından uzaklaşarak elektronların hareketlerine engel oluşturmalarıdır. İletkenlerde direncin nedeni elektronların bu çarpışmalarda enerji yitirmesidir. Sıcaklığın artması,titreşen atomların yerlerinden uzaklaşmalarını (genlik) artırdığından, çarpışma sayısı ve dolayısıyla da direnç artar. Öte yandan, sıcaklık azaltılıp "mutlak sıfır"a yaklaşılırken, hemen her iletkenin direnci sonlu bir en küçük değere yaklaşır. Bu olgu üzerinde araştırma yapan Kamerlingh Onnes 1911'de cıvanın elektriksel direncinin çok düşük sıcaklıklarda birdenbire ortadan kalktığını gözledi. Sonraları üstünilet-

kenlik adıverilenve başka birçok maddede görülen bu olgunun temel nedeni, 1956-1957 yıllarında Cooper'ın elektron çiftleri kavramını ileri sürmesi ve bu kavramın ışığında Bardeen ve Schrieffer'in de katkılarıyla BCS kuramının geliştirilmesiyle anlaşıldı.

Elektronların, enerji ve momentum gibi hareketlerine bağlı fiziksel özelliklerinden bağımsız olarak elektrik yükleri ve kütleleri gibi bir de "iç açısal momentum"ları vardır. "Spin" adıyla anılan ve vektör karakteri gösteren bu büyüklük, kuvantum mekaniği ilkeleri çerçevesinde elektron için ancak iki zıt yönde bulunabilir. Spinle elektriksel yükü bir arada bulunduran elektron bilinen en küçük bir mıknatıs olarak davranır. Bir manyetik alan uygulandığında, spin yönelişinin manyetik alan yönüyle aynı ya da zıt olmasına göre, elektronun enerjisinde küçük bir değişme görülür. Tüm özellikleri aynı fakat spin yönelişleri zıt olan ikişer elektrondan fazlası, dışarma ilkesinin gerektirdiği gibi birlikte bulunamaz. Dolayısıyla kristal içindeki serbest elektronlar ancak çiftler halinde aynı enerji ve momentuma sahip olabilir. Atomlarda Cooper çiftleri olarak bilinen bu tür çiftler, zayıf bir bağla bağlanarak sistemin toplam enerjisini biraz azaltır. Bu azaltma, kristaldeki atomların sıcaklıkla ilgili titreşim enerjilerinden çok daha az olduğundan, serbest elektronların böyle çiftler oluşturacak şekilde "bağlanması" ancak çok düşük sıcaklıklarda olanaklıdır. İşte Cooper'ın 1956 yılında düşündüğü bu olgu, 1957'de üstüniletkenliğin açıklanabilmesini sağlamıştır. Cooper elektron çiftlerinin, birer "bozon" oluşturduklarından, tek başına "fermiyon" olan elektronun aksine dışarma ilkesine uymak zorunlulukları yoktur. Ayrıca bozonların temel bir özelliği her türlü fiziksel büyüklükleri aynı olan bozonların bir araya yığılması olduğundan, bütün Cooper çiftleri hep birlikte aynı biçimde davranmaya başlar. Kristal ortamdaki titreşim enerjisi, üstüniletkenliğin gözlendiği sıcaklıkta kuvantum mekaniğinin gerektirdiği şekilde çiftlerin alıp veremeyeceği büyüklükte olduğundan, Cooper çiftleri atomlarla çarpışamaz (ya da çarpışsalar bile bu enerji ve momentumlarını değiştiremez), dolayısıyla kristaldeki direnç ortadan kalkar.

Sıcaklık azalırken üstüniletkenliğin oluştuğu, ya da yükselirken yokolduğu sıcaklığa "kritik sıcaklık" denilir. Üstüniletkenlik ayrıca manyetik alan etkisiyle de bozulur; manyetik alanın bu değerine, "kritik alan" denir. Alan uygulandığında, çiftteki elektronlardan birisi alanla aynı, diğeri ise zıt yönlü olacağından bir enerji farkı oluşur. Kritik alan değerinde bu fark, çifti bozacak düzeye çıkmış olmaktadır. Üstüniletkenden geçen akım da her elektrik akımı gibi manyetik alan doğurur. Dolayısıyla şiddetli bir akımın yaratacağı manyetik alan da üstüniletkenliği bozabilir. Cooper çiftlerinin oluşmasında kristali oluşturan atomların doğal titreşim frekansları da etkili olduğundan, bu atomların kütleleri üstüniletkenliğin kritik değerlerini de etkiler, böylece değişik element ve alaşımların, değişik kritik değerler göstermesine yol açar. Bu değerlerin yüksek olması da üstüniletkenlerin pratik kullanımını kolaylaştıracağından, kitle taşımacılığından bilgisayar tasarımına değin üstüniletkenliği uygulamaya yönelik araştırmalar bu yönde yoğunlaşmıştır.

L. Cooper, fiziğin hep güncel alanlarında kuramsal araştırmalar yapmış, çekirdek fiziği, zayıf etkileşmeler kuramı, çok cisim kuramı, buna bağlı olarak üstüniletkenlik ve alanlar kuramı üzerinde çalışmıştır. Fiziği, asıl ilgi alanı fen olmayanlara tanıtıcı özgün dersler vermiş ve bu amaçla bir de kitap yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *An Introduction to the Meaning and Structure of Physics*, 1968, ("Fiziğin Anlam ve Yapısına Giriş").

- **BAKINIZ:** BARDEEN, HEISENBERG, KAMERLINGH ONNES, PAULI, SCHRIEFFER.

COPEAU, Jacques
(1879-1949)

Fransız oyun yönetmeni, oyuncu. Tiyatroda Doğalcılık'a (Natüralizm) karşı çıkmış, yalınlık ilkesine dayanan şiirsel bir sahneleme ve oyunculuk tekniği geliştirmiştir.

4 Şubat 1879'da Paris'te doğdu, 20 Ekim 1949'da Beaune'da öldü. Kısa bir süre sanat yapıtı alım satımıyla uğraştıktan sonra 1904-1906 arasında *L'Ermitage* dergisinin tiyatro eleştirmenliğini yaptı. 1907'de yazmaya başladığı *La Grande Revue* dergisinde iki yıl boyunca tiyatro yazıları yayımladı. 1909'da André Gide'le birlikte kurduğu *La Nouvelle Revue Française* dergisinin yayım kurulunda görev aldı. Dostoyevski'den uyarladığı *Karamazov Kardeşler*'i 1911'de sahneledi. 1913'te deneysel bir tiyatro anlayışı çerçevesinde Vieux-Colombier Tiyatrosu'nu kurdu. I.Dünya Savaşı başlayınca toplulukla birlikte New York'a gitti. Burada iki sezon kalarak Shakespeare'den Claudel'e dek birçok klasik ve modern oyun sahneledi. 1919'da Paris'e döndü. Bir tiyatro okulu kurarak Vieux Colombier Tiyatrosu anlayışını canlandırmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. 1924'te öğrenci oyuncularıyla Burgonya'ya gitti, burada oyunculuk ve sahneleme tekniği dersleri verdi.1926'da Basel'e geçen topluluk, Burgonya köylülerinin taktığı Les Copiaux adıyla 1930'a değin oyunlar sahneledi. 1936'da Comédie Française'in yöneticisi olan Copeau, dört yıl boyunca Shakespeare ve klasik Fransız yazarlarının oyunlarını yönetti. Yaşamının son yıllarında Shakespeare'den çeviriler yaptı. 1942'de yayımlanan *Le Théâtre populaire* ("Halk Tiyatrosu") adlı kitabında tiyatro görüşünü anlattı.

Copeau, Stanislavski ve Craig gibi sanatçılardan esinlenerek bir tiyatro anlayışı geliştirmiştir. Ona göre, tiyatronun bir tecim aracı olması, birtakım kaba saba ve ucuz anlatım biçimlerinin oluşmasına yol açmıştır. Tecimsel tiyatronun bu kurumlaşmış anlayışını çeşitli dergilerde çıkan yazılarında irdelemiş olan Copeau, 1911'den başlayarak görüşleri doğrultusunda sahnelediği oyunlarla, tiyatroya birçok yenilik getirmiştir. Bu yeniliklerin en önemli ve kalıcı olanı, sahnelediği çağdaş oyunlarda oyun boyunca değişmeyen sürekli dekorlar kullanmasıdır. Bunun dışında Copeau'nun sahnesi oldukça yalındır. Oyuncu ve

izleyici arasındaki sınırı kaldırabilmek amacıyla, sahnesini Elizabeth Çağı İngiliz tiyatrosundaki (16. yy'ın ikinci yarısı) anlayışla kurmuştur: Oyunu geleneksel sahne çerçevesinin dışına taşırarak oyuncu ve izleyicinin iki ayrı mekânda bulunmalarının yarattığı yanılsamayı kırmaya yönelmiştir. Sahneden yan duvarları da kaldırmış, mekânı belirlemek için yalnızca ışığı kullanmıştır. Buna karşın Copeau yanılsamayı tümüyle kaldırmaktan yana değildi. Yaşamı, sahnede şiirsel bir anlatımla yansılardı. "Saf tiyatro" olarak nitelediği biçimi yakalayabilmek için, tiyatronun tüm yönlerini aynı anlayışla ele alırdı. Örneğin oyunculuk anlayışı, gerçek ve şiirsel bir yanılsamanın yaratılmasında anahtar durumundaydı. Dışavurumcu (ekspresyonist) bir sonuca ulaşacak olan oyuncunun, bu noktaya kendi iç gerçekliğinden yola çıkarak varmasını isterdi.

Oyunu süsleyen öğelerden çok, oyunun kendisini vurgulayan Copeau, bu amaçla oyuncuların eğitimi üzerinde durmuştur. Kurduğu topluluk, Stanislavski'nin Büyük Moskova Sanat Tiyatrosu'yla eşdeğer sayılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Les Frères Karamazov*, 1911, ("Karamazov Kardeşler"); *La Maison natale*, 1923, ("Baba Ocağı"); *Le Petit pauvre*, 1946, ("Küçük Yoksul Adam"). **Kitap:** *Souvenirs du Vieux-Colombier*, 1931, ("Vieux-Colombier Anıları"); *Le Théâtre populaire*, 1942, ("Halk Tiyatrosu").
- **BAKINIZ:** CRAIG, A.GIDE, STANİSLAVSKİ.

COPERNICUS, Nicolaus

Bak. KOPERNİK Nikolas

COPLAND, Aaron
(1900)

ABD'li besteci, piyanist ve orkestra şefi. Müzikte özgün bir Amerikan üslubu oluşturma amacıyla verdiği çok sayıda yapıtla ABD müziğinin önde gelen isimlerinden biri olmuştur.

14 Kasım 1900'de, New York'ta, Brooklyn'de doğdu. Rusya'dan ABD'ye göçen Yahudi kökenli bir aileden gelmekteydi. Müzik eğitimine küçük yaşlarda ablasından aldığı piyano dersleriyle başladı. 1917-1921 arasında Rubin Goldmark'dan armoni dersleri aldı. 1921'de Fransa'ya giderek Fontainebleau Müzik Okulu'na girdi. Üç yıl süreyle Paris'te, çağdaş ABD'li bestecilerin birçoğunun öğretmeni ve Stravinski'nin ateşli savunucularından Nadia Boulanger ile kompozisyon ve orkestrasyon çalıştı. Paris'te Avrupa müziğindeki yeni gelişmelerle, özellikle de Bartók, Stravinski ve Schönberg'in müziğiyle ilgilendi.

1924'te ABD'ye döndü. Nadia Boulanger'nin isteği üzerine bestelediği *Org ve Orkestra İçin Senfoni* ABD çapında tanınmasına yol açtı. 1925'te Guggenheim Bursu'nu alan ilk besteci oldu. 1928-1931 arasında çağdaş ABD'li bestecilerin ürünlerine yaygınlık kazandırmak amacıyla Roger Sessions ile birlikte bir dizi konser verdi. Çağdaş müzik üzerine yazdığı makale ve kitaplar, New School for Social Research ve Harvard Üniversitesi'nde verdiği dersler, kurduğu ve görev aldığı müzik kuruluşlarındaki çalışmalarıyla da ABD'de çağdaş bir müzik geleneğinin oluşturulması için çalıştı. *Appalachian Spring* ("Apalaş Dağlarında Bahar") adlı bale müziğiyle 1945'te Pulitzer Ödülü'nü, *The Heiress* adlı film müziğiyle de Oscar Ödülü'nü aldı.

Copland'ın yapıtları müzikte özgün bir Amerikan üslubunu oluşturma çabasının ürünleridir. Besteci *Tiyatro İçin Müzik* (1925) ve *Piyano Konçertosu* (1926) gibi ilk dönem yapıtlarında cazın bu amaç için uygun bir anlatım biçimi olduğunu düşünmüş, cazın melodik yapısını, doğal, akıcı, enerjik ve kaygısız havasını senfonik müzikle kaynaştırarak çağdaş ve ulusal bir anlatıma ulaşmayı denemiştir. Ancak 1920'lerin sonu ve 1930'larda giderek cazdan uzaklaşmış, Nadia Boulanger'den aldığı eğitimin de etkisiyle, yapıtlarında Stravinski'nin neo - klasik anlatımı ağırlık kazanmıştır. *Piyano Çeşitlemeleri* (1930), *Kısa Senfoni* (1933) ve *Orkestra İçin Anlatımlar* (1933-1935) bu döneminin düzensiz ritmler ve ses uyumsuzluklarıyla gelişen ve armonik zenginliği ikinci plana atan özlü ve soyut anlatımının örnekleridir.

1930'ların ikinci yarısından başlayarak Copland'ın müziğinde önemli değişiklikler gözlenir. Besteci çağdaş müziğin radyo ve sinema gibi araçlarla mümkün olan en yaygın dinleyici kitlesine seslenmesi gerektiğini vurgular. Bu kaygıya koşut olarak da, daha önceki yapıtlarının ancak sınırlı sayıdaki dinleyicilere seslenebilen yoğun anlatımı ve yenilikçi yaklaşımı, tekrarlanan bir melodiyi temel alan, daha basitleşmiş ve popülerleşmiş bir anlatıma dönüştürür. Copland, en üretken dönemi olan bu yıllarda bale müziğinden tiyatro ve film müziğine, lise öğrencilerinin eğitimi amacıyla yazılmış operalara kadar, değişik işlevleri olan müzikler üzerinde çalışmış, ağırlıklı olarak Amerikan halk müziği temalarını kullanmıştır. *El Salón México*'da (1936) Meksika halk müziğinden, *Danzon Cubano*'da Küba dans ritimlerinden, *Billy the Kid* (1938) adlı bale müziğinde ise kovboy ezgilerinden yararlanmıştır. Müziğindeki popülerleşme ve işlevcileşme yönelişine bağlı olarak Schönberg ve öğrencilerinin geliştirdikleri on iki ton tekniğinin uygulanmasının karşısında yer almış, Şostakoviç'i çağın en önemli bestecisi olarak nitelendirmiştir. Nitekim bu yıllar Blitzstein gibi genç ABD'li bestecilerin de Schönberg etkisinden sıyrılarak müziğin kitleselleşmesini savunduğu yıllardır.

Çağdaş ABD müziğindeki bu arayışta, iki Alman bestecinin, Hindemith ve Kurt Weill'ın savunduğu *Gebrauchsmusik* (Kullanım Müziği) anlayışı ile 1930 sonlarında Avrupa ve ABD'de yaygınlaşmaya başlayan toplumcu gerçekçi anlayışın da etkileri vardır. Ancak bu yönelişteki ana etken müzikte bilinçli bir Amerikan anlatımı oluşturmaya çalışan bestecilerin ABD toplumunun taleplerine uyum sağlama kaygıları olmuştur.

Copland, *Piyano ve Yaylılar İçin Dörtlü*'den (1950) başlayarak on iki ton tekniğinden yararlanan besteler yapmakla birlikte, aslında bu tekniğin karşısında yer alan anlayışın ABD'deki savunucusu olarak tanınmıştır. Roy Harris, Roger Sessions ve Virgil Thomson gibi bestecilerle birlikte, orkestra şefi,

besteci ve kuramcı olarak çağdaş ABD müziğinin gelişmesinde etkili olan en önemli sanatçılardan biridir.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Org ve Orkestra İçin Senfoni*, 1924; *Piyano Konçertosu*, 1926; *Piyano Çeşitlemeleri*, 1930; *Kısa Senfoni*, 1933; *Orkestra İçin Anlatımlar*, 1935; *El Salon México*, 1936. **Oda Müziği:** *Yaylılar Dörtlüsü İçin İki Parça*, 1928; *Piyano ve Yaylılar İçin Dörtlü*, 1950. **Bale Müziği:** *Billy the Kid*, 1938; *Rodeo*, 1942; *Appalachian Spring*, 1944, ("Apalaş Dağlarında Bahar"). **Film Müziği:** *Of Mice and Men*, 1939, ("Fareler ve İnsanlar Üzerine"); *Our Town*, 1940, ("Kasabamız"); *The Red Pony*, 1948, ("Kızıl Tay"); *The Heiress*, 1949, ("Mirasçı"). **Kitap:** *Our New Music*, 1941, ("Yeni Müziğimiz"); *Music and Imagination*, 1952, ("Müzik ve İmgelem").

• **BAKINIZ:** SCHÖNBERG, STRAVİNSKİ, V.THOMSON.

COPPI, Fausto
(1919-1960)

İtalyan, bisikletçi. Dünyanın en ünlü bisikletçilerinden biridir.

1940'larda adı duyulmaya başladı. İlk başarısını 1940'ta İtalya Bisiklet Turu'nu kazanmakla gösterdi. 1942'de saate karşı yarışmada 45, 848 km ile dünya rekoruna sahip oldu. Daha sonra 1947, 1949, 1952 ve 1953 yıllarında dört kez daha İtalya Bisiklet Turu'nu kazandı. Bisiklet dünyasının en önemli yarışması olan Fransa Bisiklet Turu'nda da 1949 ve 1952 yıllarının şampiyonluklarını aldı. Ülkesinde "Campionissimo" (küçük şampiyon) adıyla ün yaptı. 1955'de sporu bıraktı, beş yıl sonra öldü.

COPPOLA, Francis Ford
(1939)

ABD'li senaryo yazarı ve film yönetmeni. Yenilikçi Amerikan sinemasının en önemli temsilcilerindendir.

7 Nisan 1939'da, Detroit'te doğdu. Babası NBC senfoni orkestrasında flüt çalıyordu. Yoğun bir kültür ortamında büyüdü, daha ilk gençliğinde sinemaya merak sardı. Tiyatro ve edebiyatla uğraştıktan sonra UCLA'da (University of California in Los Angeles) tekrar sinemayla ilgilendi. Ucuz filmler çevirerek piyasaya girmeye çalıştı, yazdığı senaryolarla küçüklü büyüklü ödüller aldı. Sinemaya girişi "ucuz yapımların kralı" olarak ün yapan yapımcı Roger Corman'la ilişkisi sonucunda oldu. Corman, genç yeteneklere ilk filmlerini çevirme fırsatı sağlayan bir yapımcı ve yönetmendi. Coppola, birçok filmde onun yardımcılığını yaptıktan sonra *Dementia 13* adlı küçük bütçeli bir korku filmiyle ilk yönetmenlik denemesini gerçekleştirdi. Küçük bütçeyle gerçekleştirilen filmlerin ucuz ama yaratıcılıktan uzak olmayan havasını taşıyan bu filmi, sinema öğrenimi sona ererken bir tez filmi olarak hazırladığı *You're a Big Boy Now* ("Artık Büyüdün Oğlum") izledi. Genç kuşağın sorunlarını yarı mizahi bir tarzda inceleyen bu gene küçük bütçeli filmin başarısı Warner Bros. şirketini umutlandırdı ve Coppola, *Finian's Rainbow* ("Finian'ın Gökkuşağı") adlı müzikalin yönetmenliğini üstlendi, ama kendine özgü buluşlarla zenginleştirdiği bu müzikal başarılı olamadı. 1969'daki *The Rain People*'da (Buhranlı Yıllar) daha deneysel bir hava göze çarpar. Genç ve evli bir kadınla akıl dengesi bozuk genç bir erkeğin duygusal yakınlaşmalarını konu edinen film, Coppola'nın ve kuşağının duygusal sorunları ele alışlarındaki çağdaş bakış açısını yansıtır.

Coppola, bu filmlerin uğradığı parasal başarısızlık sonucunda kendi firması American Zoetrope'u da iflasın eşiğine getirmişti. Senaryo yazmaya yöneldi ve 1971'de *Patton* filminin senaryosu ile Oscar Ödülü aldı. 1972'de sinema tarihinin en çok gelir getiren filmleri arasında olan *The Godfather*'ı (Baba) yönetti. Oscar Ödülü'nü de alan film, geleneksel kara film izleklerini alışılmadık bir şiddet ve ayrıntılı bir toplumsal gözlemcilikle bağdaştırıyordu. Coppola 1974'te yapımcılığa ve ilk mesleği olan senaryo yazarlığına yönelerek *The Great Gatsby*'nin (Muhteşem Gatsby) senaryosunu yazdı. Yapımcı ve senaryo yazarı olarak başarı kazandıktan sonra, yönetmenliğini kendisinin yaptığı bir diğer filme, *The Conversation*'a ("Konuşma") yöneldi. Watergate olayıyla güncelliğe kavuşan elektronik aletlerle telefon dinleme olayını konu edinen filmde, kentli bireyin yalnızlığı, kuşkuları konu alınıyor, telefon dinleme işini tutku haline getirmiş bir adamın saplantıları aktarılıyordu. Çok olumlu karşılanan bu filmden sonra, Coppola gene para getiren bir yapıma yöneldi: *The Godfather, Part II* ("Baba, II"). Yedi Oscar ödülü kazanan bu film, ayrıca *The Godfather* filminden daha incelikli, tarihsel ayrıntı açısından daha titiz bir yapım olma özelliğini taşıyordu.

Bunu izleyen yıllarda Coppola San Fransisco'da *City* adlı bir dergi çıkarma girişiminde bulundu. Bir yıl geçmeden kapanan bu dergiden sonra, 1978'de o tarihe kadar gerçekleştirdiği en iddialı film olan *Apocalypse Now*'a (Kıyamet) başladı. 1979'da gösterime giren *Apocalypse Now*, Vietnam Savaşı'na felsefi, entelektüel ve yergici boyutlar getiriyordu. Vietnam Savaşı'nı kültürler arasında bir çatışma, bir bilinç ayrışması, yer yer çığırından çıkmış bir olay olarak gören Coppola, 1970 sonlarının en ilginç filmlerinden birini gerçekleştirmişti. Büyük tartışmalara yol açan *Apocalypse Now*'dan sonra, ondan daha da masraflı, destansı bir müzikal film projesine kalkıştı. *One From The Heart* ("Gönülden Biri") adını taşıyan bu film kimilerince övülmesine rağmen, ticari başarısızlığa uğradı.

Coppola, yapımcı olarak ve genç Amerikan yönetmenlerine esin kaynağı olan yaratıcı-yönetmen kimliğiyle yeni Amerikan sinemasının öncüleri arasında yer alır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Dementia 13*, 1963; *You're a Big Boy Now*, 1967, ("Artık Büyüdün Oğlum"); *Finian's Rainbow*, 1968, ("Finian'ın Gökkuşağı"); *The Rain People*, 1969, (Buhranlı Yıllar); *The Godfather*, 1972, (Baba); *The Conversation*, ("Konuşma"), *The Godfather, Part II*, 1974, ("Baba, II"); *Apocalypse Now*, 1979, (Kıyamet); *One From The Heart*, 1982, ("Gönülden Biri").

COQUELIN, Constant
(1841-1909)

Fransız, komedyen. Canlandırdığı unutulmaz rollerle, komedyenliğin de trajedi oyunculuğu kadar yaratıcılık gerektirdiğini kanıtlamıştır.

Constant-Benoît Coquelin, Bologne-sur-Mer'de doğdu, Paris'te öldü. Sahneye ilk kez 1860'ta Comédie Française'de çıktı. 1886'ya değin burada oynadığı Molière tipleri ve Beaumarchais'nin *Figaro'nun Düğünü*'ndeki Figaro rolüyle ün kazandı. Avrupa'da ve Amerika'da yaptığı turnelerle ünü daha da arttı. Geri döndüğünde, bir süre daha Comédie Française'de oynadıktan sonra Porte-Saint-Martin Tiyatrosu'nun yöneticisi oldu. 1897'de burada sahnelenen Rostand'ın *Cyrano de Bergerac* oyunundaki Cyrano rolüyle büyük başarı kazandı. 1900'de Sarah Bernhardt'la birlikte turneye çıktı. Yaşamının son yıllarını çoğunlukla Londra'da geçirdi. Tiyatro üzerine kitaplar yazdı. Yaşlı oyuncular için Paris yakınlarında bir huzurevi yaptırdı.

Molière'in oyunlarındaki uşak rolleriyle parlayan Coquelin, ününü Cyrano rolüne borçludur. Bu rol onun komedyen zekâsını ve şiirsel yeteneğini ortaya koymuştur. Kardeşi Ernest Alexandre Honoré Coquelin (1848-1909) ile oğlu Jean Coquelin'in de (1865-1944) oyuncu olarak yetişmelerine büyük katkısı olmuştur. Onun Cyrano'yu yorumladığı oyunda, oğlu da Ragueneau'yu oynamıştır. Her kalıba giren yüzü, delici bakışları ve etkileyici sesiyle yetkin bir oyunculuk tekniğine sahip olan Coquelin, Molière'in tiplerinden, romantik ve renkli kişiliklere dek birçok unutulmaz rolü canlandırarak, komedyenliğe saygınlık kazandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *L'Art et le comédien*, 1880, ("Sanat ve Komedyen"); *Les comédiens par un comédien*, 1882, ("Bir Komedyenin Gözüyle Komedyen").

• **BAKINIZ:** ROSTAND.

CORELLI, Arcangelo
(1653-1713)

İtalyan, kemancı ve besteci. Çağdaş keman çalış tekniğinin yanı sıra sonat ve konçerto türlerinin gelişmesinde de etkili olmuştur.

17 Şubat 1653'te İtalya'da Fusignano'da doğdu, 8 Ocak 1713'te Roma'da öldü. Soylu bir aileden gelmekteydi. Müzik eğitimine Faenza'da başladı. İlk keman derslerini on üç yaşındayken Bologna'da San Petronio Kilisesi kemancısı Giovanni Benvenuti'den aldı. Bir süre Simonelli ile kontrpuan çalıştıktan sonra keman eğitimini Leonardo Brugnoli'den aldığı derslerle sürdürdü. Genç yaşta keman virtüözü olarak büyük ün kazandı, Bologna'daki Accademia Filarmonica'ya kabul edildiğinde on yedi yaşındaydı. 1671'de Roma'ya yerleşti, Modena, Napoli, Paris ve Almanya'ya kısa geziler yapmakla birlikte yaşamının sonuna değin orada kaldı. 1675'te Roma'daki San Luigi dei Francesi Kilisesi orkestrasına kemancı olarak girdi, 1682'de aynı orkestrada başkemancılığa yükseldi.

Roma'da bulunduğu yıllarda önce Kardinal Benedetto Panifili'nin, daha sonra İsveç Kraliçesi Christina'nın, 1689'dan ölümüne değin de Kardinal Pietro Ottoboni'nin korumasına girdi. Ottoboni'nin sarayında yönettiği konserler kentin önde gelen kültür etkinliklerindendi. 1687-1690 arasında Palazzo Pamphili'nin müzik yönetmeni olan Corelli keman virtüözlüğünün yanı sıra orkestra şefi olarak da ünlendi. 1690'da Giovanni Lulier'in *Santa Beatrice d'Este* oratoryosunu seslendiren otuz üç keman, on viola ve on yedi çellodan oluşan orkestrayı büyük bir ustalıkla yönetti. 1700'de Palazzo della Cancelleria'daki konserlerde başkemancı ve orkestra şefi olarak sağladığı başarılarla döneminin önde gelen sanatçıları arasına girdi. 1700'de İtalyan bestecileri Bernardo Pasquini ve Alessandro Scarlatti ile birlikte Accademia dell' Arcadia'ya kabul edildi. Daha sonraki yıllarda etkin bir sanat yaşamından giderek uzaklaştı.

Corelli'nin besteleri her biri on iki yapıttan oluşan ve birden altıya kadar opus (yapıt) numaralarıyla adlandırılan altı kitap halinde yayımlanmıştır. *Opus 1* ile *Opus 3 sonata da chiesa* (kilise sonatı), *Opus 2* ile *Opus 4* ise *sonata da camera* (oda sonatı) türünün örneklerini içerir. Bu yapıtların tümü *sonata a tre* (üçlü sonat) adını alan ve üç yaylı çalgı için yazılmış sonatlardır. Bunlardan *sonata da chiesa*, 17. ve 18. yy'larda kilise ayinlerinde çalınmak üzere genellikle dört bölüm olarak bestelenen, orgeşliğinde çalınan ve soyut bir anlatımı olan sonatlardır. *Sonata da camera* ise bir prelüdle başlayan ve dans ritimleriyle belirlenen bölümlerden oluşan sonatlardır. 1700'de yayımlanan *Opus 5* her iki sonat türünün yanı sıra 16. yy başlarına ait bir Portekiz halk ezgisi olan *La Folia*'nın çeşitlemelerinden oluşur. Bestecinin ölümünden sonra 1714'te yayımlanan *Opus 6* ise *da chiesa* ve *da camera* türündeki on iki *concerto grosso*'yu içerir. Yaylılar orkestrasının çaldığı partisyonlar *(ripieno)* ile birden fazla yaylı çalgının solo işlevini üstlendiği partisyonlardan *(concertino)* oluşan *concerto grosso*'lar bu türün ilk bilinen örnekleridir. Böylece Corelli, çağdaşı Torelli ile birlikte, konçerto türünün gelişmesinde temel bir rol oynamıştır.

Üslubundaki ton zenginliği, esnek tekniği ve coşkulu yorumlarıyla Corelli 17. yy'ın en önemli keman virtüözü olarak tanınır. Geminiani, Locatelli ve Castrucci gibi birçok kemancı da yetiştirerek çağdaş keman çalış tekniğinin gelişmesinde etkili olmuştur. Öğrencilerinden Somis, Geç Barok Dönem'in ünlü kemancı ve bestecisi Vivaldi'ye öğretmenlik etmiştir. Ayrıca, vokal müzik anlayışının egemen olduğu bir dönemde sonat ve konçerto türlerini geliştirip yaygınlaştıran Corelli'nin çağdaş çalgı müziğinin gelişim tarihinde önemli bir yeri vardır. Kontrpuan'a dayanan müziği kilise müziğinin üslup özelliklerini taşımakla birlikte, kilise müziğinin çok sesliliğinden farklı olarak çağdaş tonalite kurallarını uygulayarak bunların yerleşmesinde etkili olmuş, melodik tekrarlara, kontrast ve dengeyi sağlayan modülasyonlara yer vermiştir. 17. yy'da gelişmekte olan homofo-

nik müziğe hız kazandıran Corelli oda müziğinde Geç Barok Dönem'in başlatıcısı olarak tanınır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Opus 1*, iki keman, violone ya da arciuliote ve org için on iki sonata da chiesa, üçlü sonat, 1681; *Op.2*, iki keman, violone ya da harpsikord için on iki sonata da camera, üçlü sonat, 1685; *Op.3*, iki keman, violone ya da arciuliote ve org için on sonata da chiesa, üçlü sonat, 1689; *Op. 4*, iki keman, violone ya da harpsikord için on iki sonata da camera, üçlü sonat, 1694; *Op.5*. keman, violone ya da harpsikord için altı sonata da chiesa, beş sonata da camera ve La Folia çeşitlemeleri, 1700; *Op.6*, iki keman, viyolonsel ve yaylı çalgılar orkestrası için on iki concerto grosso, 1714.

• **BAKINIZ:** COUPERIN.

CORI, Carl Ferdinand (1896) Gerty Theresa (1896-1957)

Çek asıllı ABD'li biyokimyacılar. Vücutta glikoz-glikojen dönüşümünü sağlayan tepkime basamaklarının anlaşılmasına katkıda bulunmuşlardır.

Carl Ferdinand Cori 5 Aralık 1896'da, o zaman Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içindeki Prag'da doğdu. Gerty Theresa 15 Ağustos 1896'da Prag'da doğdu, 26 Ekim 1957'de St. Louis kentinde öldü. Carl Ferdinand Prag'da Alman Üniversitesi'nde tıp öğrenimini sürdürürken Gerty Theresa Radnitz ile tanıştı. İki sınıf arkadaşı 1920'de, diplomalarını aldıkları yıl evlendiler ve böylece bilim dünyası ömür boyu birlikte çalışacak yeni bir araştırmacı çifti kazandı. 1922'de ABD'ye göç eden ve altı yıl sonra ABD uyruğuna geçen Cori'ler, 1931'e değin Buffola'daki Ölümcül Hastalıklar Araştırma Enstitüsü'nde biyokimyacı olarak görev yaptılar. O tarihte, Missouri'nin St. Louis kentindeki Washington Üniversitesi Tıp Okulu'nda Carl Cori farmakoloji ve biyokimya profesörlüğüne, karısı da araştırma yardımcılığına getirildi. 1947 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü kazandıkları yıl, Gerty Cori biyokimya profesörü, Carl Cori de bölümün başkanı oldu. 1967'de Boston'daki Harvad Tıp Okulu'nda biyokimya profesörü olarak görev alan C.Cori, ulusal kuruluşların yanı sıra Londra'daki Royal Society üyeliğine seçilmiş, çalışmaları Nobel'den başka birçok madalya ve onur unvanıyla ödüllendirilmiştir.

Ortak çalışmalarında karbonhidrat metabolizmasına ve glikoz - glikojen dönüşümüne ağırlık veren Cori'ler, 1930'ların ilk yıllarında, kandaki glikozu glikojene dönüştüren kimyasal tepkimelerin nasıl gerçekleştiğini ve karaciğer ile kaslarda depolanan bu glikojenin vücutta nasıl parçalanarak yeniden glikoz moleküllerine ayrıldığını araştırmaya başlamışlardı. Bu araştırmaya giriştiklerinde, inorganik fosfatın dokulardaki glikozun altıncı karbon atomuna bağlandığını biliyorlardı. Çalışmalarını derinleştirerek 1936'da, glikoz zincirinin birinci karbonuna bağlanan inorganik fosfatın oluşturduğu yeni bir molekül buldular; kimya terminolojisindeki adı glikoz -1-fosfat olan bu aktif ara ürün bugün daha çok Cori'lerin adıyla, "Cori esteri" diye anılır. Ayrıca, glikojenin glikoza dönüşümünde bu tepkimenin ilk basamak, ters dönüşümde ise son basamak olduğunu açıklayan Cori'ler, altı yıl sonra, glikojen-Cori esteri tepkimesinde katalizör görevi yapan enzimi bulup ayırdılar ve böylece 1943'te laboratuvarda sentez yoluyla glikojen elde etmeyi başardılar.

Cori'lerin araştırmaları sonucu, bugün Cori çevrimi olarak bilinen, karaciğerdeki glikojenin kandaki glikoza, bunun da kasta yeniden glikojene dönüştüğü, glikojenin burada parçalanarak laktik asidi ve kas kasılması için gerekli enerjiyi sağladığı tepkimeler zinciri tümüyle formülleştirilebilmiştir.

Hormonların karbonhidrat metabolizması üzerindeki etkilerini araştırırken adrenalinin bir tür fosforilaz enziminin oluşumuna yol açtığını ve insülünün kandaki şeker miktarını azaltıcı rol oynadığını gösteren Cori'ler, karbonhidrat metabolizmasının ve biyokimyasal enerji süreçlerinin açıklanmasına ışık tutan çalışmaları nedeniyle, 1947 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Houssay ile bölüştüler.

• **BAKINIZ:** Claude BERNARD, HARDEN, B.HOUSSAY, F.LIPMANN, O.F. MEYERHOF.

CORINTH, Lovis (1858-1925)

Alman, ressam ve gravürcü. Alman İzlenimciliği'nin (Empresyonizm) ve Sezession grubunun ileri gelen temsilcilerindendir.

21 Temmuz 1858'de Doğu Prusya'da, Tapiau'da doğdu, 17 Temmuz 1925'te Hollanda'da, Zandvoort'ta öldü. Çeşitli Kuzey Avrupa kentlerinde resim çalıştı. Paris'te William Bouguereaui'nin resim atölyesine devam etti. 1900'de Berlin'e yerleşti ve İzlenimcilik'le birlikte gelişen yeni akımları müzelere kabul ettirmek için uğraş veren Sezession'un öncülerinden biri olarak tanındı.

Geleneksel bir resim öğreniminden geçerek yetişti. Öğrenimi boyunca, Rubens, Jordaens ve Hals gibi 17.yy Hollanda resminin büyük ustalarına ilgi duydu. Bu nedenle de çabuk bir fırça işçiliğine dayanan ve biçimlerin birbiri içinde erimesine öncelik tanıyan bir üslup geliştirdi.

1911'de geçirdiği kısmi bir felç, üslubunda yeni bir yönlenişe yol açtı. Resimlerindeki düzenleme önemsizleşirken, biçimler ve fırça vuruşları, bunalımlı bir ruh durumunun dışavurulmasına dönüştü. Nesneler fiziksel ağırlıklarını yitiren bir görünüm kazandı. Portrelerinde, natürmortlarında ve dinsel konulu resimlerinde de belirgin olan bu anlatımcı *(expressive)* İzlenimcilik, özellikle 1918'den sonra ve Walchen Gölü'nü konu alarak yaptığı büyük boyutlu manzaralarında iyice çarpıcı hale geldi. Ancak metal gravür ve taşbaskı (litografi) tekniğiyle yaptığı resimleri, yağlı boyalarından daha anlatımcıdır.

Corinth aynı zamanda sanat üzerine çeşitli yazı-

lar da yazmıştır. Başlangıçta çağdaş hareketleri savunmuş, giderek bunları aşmış, sonunda da hepsine karşı çıkan bir tutumu benimsemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kendi Portresi,* 1918, Wallraf-Richartz Müzesi, Köln; Walchen Gölü görüntüleri, 1918-1922; *Kendi Portresi,* 1924; *Kırmızı Güller,* 1925; *Ecce Homo,* 1925, Kamu Sanat Koleksiyonu, Basel.

• **BAKINIZ:** KLIMT.

CORIOLIS, Gaspard Gustave de (1792-1843)

Fransız, mekanikçi. Dönen bir referans sistemindeki cisimleri etkileyen kuvvetleri çözümlemiş, kinetik enerji ve iş kavramlarının çağdaş tanımlarını vermiştir.

21 Mayıs 1792'de Paris'te doğdu. 19 Eylül 1843'te aynı yerde öldü. Öğrenimini École Polytechnique'de tamamladı. Bir süre mühendis olarak çalıştı. Daha sonra, sırasıyla École Polytechnique, École Centrale des Arts et Manufactures ve École des Ponts et Chaussées'de analiz ve uygulamalı mekanik dersleri verdi. 1836'da Fransız Bilim Akademisi'nin Navier' den boşalan mekanik bölümü üyeliğine atandı. Son görevi École Polytechnique'in yöneticiliği oldu.

Coriolis, 1829'da Carnot'dan esinlenerek yazdığı ilk kitabı *Du Calcul de l'effet des machines*'de ("Makinelerin Verimlerinin Hesaplanması Üzerine") iş ve kinetik enerji kavramlarının bugün kullanılan anlamda ilk tanımlarını verdi. İş aktarımı ilkesi, bir kuvvet sisteminin yaptığı iş, bu işin sıfır olma koşulları ve içinde bulunulan referans sisteminden bağımsız oluşu gibi konularda yeni kavramlar getirdi. Kendisi hareketsiz, ancak parçaları hareketli olan bir makineye uygulanabilecek bazı bağıntılar geliştirdi. 1831'de Fransız Bilim Akademisi'ne sunduğu "Sur le principe des forces vives dans le mouvements relatifs des machines" ("Makinaların Bağıl Hareketlerinde Yer Alan Kuvvetlere İlişkin İlkeler Üzerine") başlıklı yazıda bileşik hareketlerin ivmesini inceledi. Dönmekte olan bir sistem içindeki hareketlerde bağıl ivme ve sürüklenme ivmesinin yanında tamamlayıcı bir ivmenin de varlığını ortaya koydu. Dünyanın dönmesinden kaynaklanan ve Yer'in yüzeyinden yukarıda hareket etmekte olan cisimlerin hareketlerinde sapmalara neden olan bu ivme "Coriolis ivmesi" olarak adlandırılır. T, Yer'in dönme periyodu olmak üzere L enlemlerindeki herhangi bir yerde

$$a_c = \frac{4\pi}{T} .\sin L$$

eşitliğiyle hesaplanan Coriolis ivmesi (a_c), kuzey yarımkürede sağa, güney yarımkürede ise sola doğru bir sapmaya neden olur. Küçük ölçekli hareketlerde gözönüne alınması gerekmeyen Coriolis ivmesinin, nehirlerin yataklarına etkileri, okyanus ve hava hareketleri, uzun erimli silahlara ilişkin balistik hesaplamalar gibi pek çok konuda gözönüne alınması zorunludur.

Günümüzde daha çok "Coriolis ivmesi" nedeniyle anımsanan Coriolis, mekanik bilimine kazandırdığı kavramlar ve kuram ile uygulamayı kaynaştırmadaki üstün başarısıyla bu bilimin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Du Calcul de l'effet des machines,* 1829, ("Makinelerin Verimlerinin Hesaplanması Üzerine"); "Sur le principe des forces vives dans les mouvements relatifs des machines," *Journal de l'École Polytechnique,* 1831 ("Makinelerin Bağıl Hareketinde Bulunan Kuvvetlere İlişkin İlkeler Üzerine"); *Traité de la Mécanique des corps solides et du calcul de l'effet des machines,* 1844, ("Makinelerin Verimlerinin Hesaplanması ve Katı Cisimlerin Mekaniği Üzerine İnceleme"); *Théorie mathématique des effets du jeu de billard,* 1844, ("Bilardo Oyununun Matematiksel Kuramı").

• **KAYNAKLAR:** N.A. Renard, *Notice historique sur la vie et les travaux de G.Coriolis,* 1861; L.S.Freimann, *Gaspard Gustave Coriolis,* 1961.

• **BAKINIZ:** CARNOT, LAGRANGE.

Pierre Corneille

CORNEILLE, Pierre (1606-1684)

Fransız oyun yazarı. Molière ve Racine'le birlikte Klasik Fransız tiyatrosunun en parlak örneklerini vermiştir.

6 Haziran 1606'da Rouen'da doğdu, 1 Ekim 1684'te Paris'te öldü. Altı kardeşin en büyüğü idi. Kardeşlerinden Thomas Corneille de oyunlar yazmıştır. Corneille öğrenimine bir Cizvit okulunda başladı, daha sonra ailesindeki erkeklerin çoğu gibi hukuk okudu ve 1624'te baroya kabul edildi. Yirmi yılı aşkın bir süre küçük kentlerde savcılık yaptı. İlk oyunu *Mélite, ou les fausses lettres*'i ("Melite ya da Sahte Mektuplar") 1630'da Paris'te sahnelendi. Corneille bundan sonra 1636'ya değin beşi komedi, biri trajikomedi, biri de trajedi olmak üzere yedi oyun yazarak

Kardinal Richelieu'nün dikkatini çekti ve onun koruyuculuğundaki yazarlar arasına katıldı. Ancak Richelieu'nün isteğine göre bu yazarların ortaklaşa yazdığı bir oyunda üstlendiği üçüncü perdede olayları değiştirdiği için Richelieu ile anlaşmazlığa düştü ve bu işten ayrılmak zorunda kaldı. *La comédie des Tuileries* ("Tuileries Komedisi") adlı bu oyun gene de onun adıyla yayımlandı. Bu dönemde İspanyol edebiyatı ile ilgilenen Corneille, Guillén de Castro'nun bir oyundan esinlenerek *Le Cid*'i yazdı. Aşk ve onur çatışması karşısında bir seçim yapmak zorunda kalan iki genç sevgiliyi ele alan bu trajikomedi izleyicilerce büyük bir ilgiyle karşılandı. Bazı çevrelerin Fransız tiyatrosunda bir devrim yaptığını ileri sürdükleri bu oyun, klasik kurallara uymadığı için Corneille'in rakipleri tarafından ağır eleştirilere uğradı. Özellikle Fransız Akademisi'nin oyuna yönelttiği eleştirilerde Richelieu'nün de payı vardı. Kardinal hem Corneille'in daha önce kendisiyle anlaşmazlığa düşmesini unutamamıştı, hem de o yıllarda Fransa ile savaş halinde olan İspanya'nın ve İspanyol şövalyeliğinin yüceltilmesini siyasal bakımdan sakıncalı bulmuştu. Başlangıçta oyununu savunan Corneille, yoğun saldırılar karşısında Rouen'a çekilerek üç yıl süreyle oyun yazmaya ara verdi. 1640'ta yazdığı *Horace* konusunu eski Roma tarihinden alan ve klasik kurallara sıkı sıkıya bağlı bir trajediydi. Corneille bundan sonra yazdığı bütün trajedilerde de bu kurallara bağlı kaldı. *Horace*'ın sahnelendiği yıl Marie de Lampérière'le evlenen Corneille bu olayı izleyen beş yıl içinde en parlak dönemini yaşadı ve *Cinna, Polyeucte, La mort de Pompée* ("Pompeius'un Ölümü"), *Le menteur* ("Yalancı") ve *Rodogune* gibi en önemli oyunlarını yazdı. Aynı dönemde, edebiyat toplantılarının yapıldığı Paris'in önde gelen salonlarından *Hôtel de Rambouillet*'de Mme. de Rambouillet'nin önderliğindeki sanatçılar çevresinde de etkin bir rol oynadı. Onun bu yıllardaki başarısını gölgeleyen tek olay 1644 ve 1646'da Fransız Akademisi'ne girme isteğinin iki kez geri çevrilmesiydi. Ancak 1647'de bu isteği de gerçekleşti.

1645'te yazdığı *Théodore, vierge et martyre* ("Din Kurbanı ve Bakire Théodore") sahnede canlandırdığı şiddet olaylarıyla seyircisini irkiltti. Bundan sonraki trajedileri ilgi gördüyse de daha önceki oyunlarının başarı düzeyine erişemedi. 1651'de yazdığı *Pertharite, roi des Lombards* ("Lombardlar'ın Kralı Pertharites") tam bir başarısızlığa uğrayınca, Corneille yeniden Rouen'a çekilerek yedi yıl boyunca oyun yazarlığından uzak kaldı. Onun 1658'de oyun yazarlığına dönmesine yol açan iki olaydan biri Molière'in topluluğu ile Rouen'da bir temsil vermesiydi. Dönemin Maliye Bakanı Nicolas Fouquet'nin onu yeniden tiyatro dünyasında görme isteği de Corneille'i özendiren ikinci etken oldu. 1659'da *Hôtel de Bourgogne*'da sahnelenen *Oedipe*'i ("Oidipus") seyircileri parlak bir dönüş olarak karşıladı. Bunu izleyen *Toison d'or* ("Altın Post"), *Sertorius, Othon* ve *Attila* gibi oyunlarında Corneille tiyatro sanatındaki üstünlüğünü yeniden kanıtlamak istediyse de 1640 - 1650 arasındaki başarısına erişemedi. O yıllarda ün kazanan rakibi Jean Racine'in başarısı da Corneille'in ününü gölgeliyordu. Bu iki yazar 1670'te Titus ve Berenice arasındaki aşk konusunda yazdıkları trajedilerle karşılıklı bir güç gösterisi yaptılar. Corneille'in *Tite et Bérénice*'i yirmi oyundan sonra sahneden kaldırılırken Racine'in *Bérénice*'i büyük başarı kazandı. Corneille bundan sonra *Pulchérie* ve *Suréna*'dan, bir de Molière ve Quinault'nun işbirliği ile hazırladığı *Psyché*'den başka oyun yazmadı. 1682'de o güne değin yazmış olduğu bütün oyunları bir araya getirerek yayımlamakla yetindi. Son yıllarını yoksulluk içinde ve unutulmuş bir yazar olarak geçirdi.

Fransa'da 17.yy'da yaygınlık kazanan Neo-Klasik (Yeni - Klasik) sanat anlayışının ilk önemli oyun yazarı olan Corneille, trajedi, trajikomedi, komedi ve kahramanlık komedisi gibi türlerde otuz dört oyun yazdı. Bu oyunlar genellikle Corneille'in ünlü çağdaşı Racine'in oyunları ile karşılaştırılır. Oysa olay örgüleri daha karmaşık, koşuk dili dolaysız olan bu oyunlar, İngiltere'de 16.yy'ın ikinci yarısına rastlayan Elizabeth Çağı'nın ve aynı dönemdeki İspanyol oyun yazarlarının yapıtlarıyla daha büyük bir benzerlik gösterirler. Corneille *Discours* ("Konuşmalar") ve *Examens* ("İncelemeler") başlıkları altında derlediği tiyatro kuramıyla ilgili görüşlerinde trajedinin tarihten ya da efsanelerden alınmış önemli, olağanüstü ve ciddi bir konusu olması gerektiğini, başkişilerin krallar, prensler ya da azizler ve ünlü savaşçılar gibi belli bir soyluluğu ve saygınlığı temsil eden kimselerden seçilmesinin uygun olacağını savunuyordu. Bu oyunlarda önemli bir devlet sorununa ya da aşktan daha soylu bir tutkuya yer verilmeliydi. Bu nedenle Corneille'in oyunlarında aşk genellikle Racine'in oyunlarındakinden daha önemsiz bir yer tutar. Buna karşılık trajik çatışma, kişisel tutkularla ödev duygusu arasında belirir. Corneille'in trajedileriyle komedileri arasında çok belirgin bir ayrım yok gibidir. Trajedilerindeki kahramanların daha soylu olmaları, daha büyük tehlikelerle yüz yüze gelmeleri, onları komedilerindeki daha sıradan insanlardan ayıran özellikleridir. Bu yüzden, Corneille'in trajedileri, gerçekte, mutlu sonu olan trajikomediler olarak da tanımlanabilir. Komedilerinde ise Corneille'in kendinden önceki örneklerin fars türüne özgü kabalıklarını bir yana bıraktığı, oyun kişilerinin doğallığından kaynaklanan bir eylem tutarlılığına ve inceliğe eriştiği görülür.

Corneille'in oyunlarında oldukça değişik kişiliklere rastlanır. Bunların çoğu acıya dayanma güçleriyle yazgılarına meydan okuyan yüce ruhlu kişilerdir. Oyunlardaki çatışma zaman zaman bu soylu kişiler arasında olmakla birlikte, çoğu zaman kahramanın ruhundaki tutkuyla aklının yönlendirdiği ödev duygusu arasındadır. Bu özellikleri yüzünden Corneille kahramanlarını aşırı ölçüde yüceltmek ve bir çeşit "üstün insan" tipini savunmakla suçlanmıştır. Oysa başka bir değerlendirmeye göre, bu niteliklerin klasik, Hıristiyan ve şövalyelik dönemlerinin insancıl erdemlerinin bir bireşimi olduğu söylenebilir. Oyunlarda kullanılan koşuk dilinin de bu değişik insanların duygu zenginliğini yansıtan bir esnekliği ve anlatım çeşitliliği olduğu görülür. Özellikle söz sanatlarına dayanan tartışmalarla tiradların başarısı Corneille'in oyun dilinin belirgin özellikleridir.

Entrika komedileri, trajikomedi, kahramanlık komedileri, aşk ve onur trajedileri, trajedi - bale gibi değişik türlerde örnekler veren, bu oyunlarında sık

sık çağdaş temaları işleyen ve kendini klasik kurallardan bağımsız sayabilen bir oyun yazarı olarak Corneille, Fransız tiyatrosunda devrim yapmış bir sanatçıdır.

Yaşadığı yıllarda oyunları çok tutulan Corneille'in özellikle *Le Cid*, *Horace*, *Cinna* ve *Polyeucte* gibi yapıtları bugün bile Fransız sahnesinin vazgeçilmez örnekleridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mélite, ou les fausses lettres*, 1629, ("Melite ya da Sahte Mektuplar"); *La Veuve*, 1631, ("Dul Kadın"); *La Suivante*, 1632-1633, ("Nedime"); *Médée*, 1635; *L'Illusin comique*, 1636, ("Komik Aldanış"); *La comédie des Tuileries*, ("Tuileries Komedisi"); *Le Cid*, 1636; *Horace*, 1640; *Cinna*, 1641; *Polyeucte*, 1642; *La Mort de Pompée*, 1643, ("Pompeius'un Ölümü"); *Rodogune*, 1644; *Théodore, vierge et martyre*, 1645, ("Din Kurbanı ve Bakire Theodore"); *Pertharite, roi des Lombards*, 1651, ("Lombardlar'ın Kralı Partharites"); *Oedipe*, 1659; *La Toison d'or*, 1661, ("Altın Post"); *Sertorius*, 1662; *Othon*, 1664; *Attila*, 1667; *Tite et Bérénice*, 1670, ("Titus ile Berenice"); *Pulchérie*, 1672; *Suréna*, 1674.

• **KAYNAKLAR:** R.Brasillac, *Corneille*, 1939; G.Couton, *Corneille*, 1957; B.Dort, *P.Corneille dramaturge*, 1957.

• **BAKINIZ:** MOLIÈRE, RACINE.

CORNFORTH, John Warcup
(1917)

Avustralyalı kimyacı. Stereokimyaya ve enzimlerle katalizlenen tepkimelere ilişkin çalışmalarıyla 1975 Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

7 Eylül 1917'de Sydney'de doğdu. Sydney Üniversitesi'nden 1937'de lisans, 1938'de de yüksek lisans derecesini alarak İngiltere'ye gitti. 1941'de Oxford Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan ve o tarihten bu yana İngiltere'de yaşayan Cornforth, 1939-1942 arasında araştırmacı olarak Medical Research Council'de, 1942'den 1962'ye değin Londra'daki National Institute for Medical Research'te çalıştı. O tarihte Shell Research Ltd.'in Milstead Laboratuvarı yöneticiliğine getirildi, 1975'te de Royal Society araştırma profesörü olarak Sussex Üniversitesi'ne atandı. 1982'de bu görevinden emekliye ayrılan Cornforth 1953'te Londra'daki Royal Society'ye, 1978'de Amerikan Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Nobel Ödülü dışında 1968'de Royal Society'nin Davy, 1976'da Royal, 1982'de Copley madalyalarıyla ödüllendirildi ve 1977'de "Sir" unvanı aldı.

Araştırmalarını daha çok organik kimya ve biyokimya alanında, özellikle biyolojik etkinliği olan stereoitler ve türevleri üzerinde yoğunlaştıran Cornforth, bu tür bileşiklerde atomların molekül içindeki yerleşme düzeninin önemli olması nedeniyle stereokimyaya ağırlık vermiştir.Bu amaçla özellikle enzim tepkimelerinin stereokimyasıyla ilgilenmiş, kolesterol, sekualin, yağ asitleri, poliizoprenoit, terpenoit gibi pek çok bileşiğin biyosentezini gerçekleştirmiş ve bu tür enzim tepkimelerinin mekanizmasını incelemiştir.

Cornforth'un biyokimyaya temel katkısı, enzim tepkimelerinin incelenmesinde yararlanılan izotoplarla işaretleme yöntemini geliştirmesidir. Bu yönteme başvurarak, biyosentez yoluyla mevalonik asitten sekualini, asetil koenzim A'nın glioksilik asitle yoğunlaşma tepkimesinden malik asiti, oksaloasetik asitle tepkimesinden de sitrik asiti elde etmeyi başaran Cornforth, bu çalışmaları nedeniyle 1975 Nobel Kimya Ödülü'nü Prelog ile paylaşmıştır.

• **BAKINIZ:** D.BARTON, PRELOG.

CORNFORTH, Maurice
(1909)

İngiliz, filozof. Marxist bir bilgi kuramı geliştirmiştir.

Londra'da doğdu. 16 yaşında Londra Üniversitesi'ne girdi ve felsefe bölümünü bitirdi. Daha sonra mantık okuduğu Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da hocası Ludwig Wittgenstein'ın etkisinde kaldı. Bu dönemde Pavlov, Marx ve Lenin'in yapıtlarını inceleyen Cornforth, 1931'de İngiliz Komünist Partisi'ne girdi. 1945'de Londra'ya dönerek yaşamını yayımcılıkla sürdürdü.

Cornforth, *Theory of Knowledge* (Bilgi Teorisi) adlı yapıtında, insan bilincinin doğuşunu ve gelişimini inceledi. Pavlov'un "koşullu tepke" kuramını benimseyerek, beyni dış evrenle olan en karmaşık ilişkilerin organı diye gördü.Ona göre,zihinle gövde birbirinden ayrılamaz. Düşünme, isteme gibi zihinsel etkinlikler, koşullu tepkelerin oluşumu temelinde, canlıları dışevrene uydurur. Dış evrenle karmaşık ve değişken ilişkilerin kurulması bilinci doğurur; bu nedenle özdeksel dünyanın yansımasından başka hiçbir şey bilinçte bulunamaz. İnsanın doğayla girdiği, değiştirme dönüştürme ilişkisi, nesnelerin içbağıntılarını ve ussallıklarını irdelemesine yol açar. Cornforth'a göre, insanların nesneler ve birbirleriyle girdikleri ilişkiden kaynaklanan, ancak hiçbir algılanan nesnenin karşılığı olmayan görüşler "soyut düşünce"yi doğurur.

Cornforth'a göre gerçeklik düşünceyle nesnel gerçek arasındaki uygunluktur. Nesnel gerçek ise içeriği bakımından nesnel dünyaya bağlıdır ve insandan bağımsızdır. Ancak bu gerçeği elde etme araçları insana bağımlı ve görecelidir. Bu nedenle gerçeklikte hem nesnellik, hem öznellik; hem görecelik, hem saltlık vardır. Gerçekliği ararken yalnızca özne gözönünde tutulursa deneycilik, yalnızca nesneye bağlı kalınırsa dogmacılık ortaya çıkar.

Cornforth'a göre bilgi, nesnel gerçeklerin doğru yansıması olarak oluşturulmuş, denenmiş kavram, görüş ve önermelerin toplamıdır. Bu da ancak toplumsal etkinlik sürecinde gerçekleşebilir. İnsanın bilgiyi kazanma aracı duyumlar-algılardır. Algıladığı nesneyi niteliklerine göre dönüştürebilen insan, bilgisini sınamış olur. Bilgi, daha çok öğrenme yoluyla, niceliksel olarak, yeni öğrenilenlerin eskilerine değişik anlamlar kazandırmasıyla niteliksel olarak değişir. Bunun için de kuramla uygulamanın birlikte ilerlemesi gerekir. Bu anlamda, bilginin sınırı yoktur.

Özgürlüğün ancak doğa ve toplumdaki nedensellik yasalarını anlayarak ve zorunluluğun bilincine vararak kazanılacağını söyleyen Cornforth, ayrıca diyalektik özdekçilik ve bilim, idealizme karşı bilim, dil felsefesi ve insan değerleri üzerine yapıtlar vermiştir. *The Open Philosophy and the Open Society* adlı yapıtında Marxist felsefeyi açımlamış, Popper'in bilim felsefesi kuramına karşı çıkmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Open Philosophy and the Open Society*, 1968, ("Açık Felsefe ve Açık Toplum"); *Theory of Knowledge*, 1975, (Bilgi Teorisi).

• BAKINIZ: LENİN, MARX, İ.P. PAVLOV

CORNWALLIS, Charles
(1738-1805)

İngiliz asker ve devlet adamı. Hindistan'da ve İrlanda'da genel valilik yapmıştır.

31 Aralık 1738'de Londra'da doğdu, 5 Ekim 1805'te Hindistan'da Gazipur'da (günümüzde Uttar Pradesh Eyaleti'nde) öldü. Soylu bir aileden gelen Cornwallis, Eton College'da ve Turin Askeri Akademisi'nde eğitim gördü. Fransa, Avusturya, Rusya ile İngiltere ve Prusya arasındaki Yedi Yıl Savaşları'na (1756-1763) katıldı. 1760'ta Eye'dan Avam Kamarası'na seçildi. 1761'de yarbay oldu. 1762'de babasının ölümü üzerine kont olarak Lordlar Kamarası'na girdi. 1766'da albaylığa yükselen Cornwallis,1770'te Londra Kalesi muhafız alayı komutanlığına getirildi, beş yıl sonra tümgeneral oldu.

İngiltere'nin Kuzey Amerika politikasına karşı çıktıysa da Amerikan bağımsızlık hareketini bastırmak amacıyla yapılan çarpışmaları yönetti. 1781'de Yorktown'da George Washington komutasındaki Birleşik Devletler ordusu ve Fransız güçleri tarafından bozguna uğratıldı.

Bu yenilgiye karşın İngiliz yönetiminin desteğini yitirmeyen Cornwallis 1786'da Hindistan genel valiliğine getirildi. Öncelikle Hindistan'da yönetimi elinde bulunduran Doğu Hint Kumpanyası'nda büyük değişiklikler yaptı. Kumpanyanın görevleri, gelir toplamı, yargı ve ticaret olmak üzere üçe ayrıldı; gelir toplayan ya da yargı yetkisine sahip memurların ticaret yapmaları yasaklandı. Daha önce vergi toplama işini de yürüten düzeni sağlamakla görevli "zamindar"ların yerine yeni bir polis örgütü kurdu.

Cornwallis İngiltere'nin Hindistan'dan elde ettiği gelirin dörtte üçünü oluşturan toprak gelirlerinin toplanması işini de yeniden düzenledi. Zamindar'lara bu iş için belirli bir yüzde vererek her yıl düzenli bir gelir elde etmeye çalıştı. Ancak ürün alınamayan çorak topraklar, üreticiler tarafından borçlarına karşılık olarak zamindarlara satılınca yeni bir toprak sahibi sınıf oluştu. Bengal'de başlatılan bu düzenlemeler, Bengal Sistemi ya da Cornwallis Yasası olarak anıldı ve kısa zamanda tüm Kuzey Hindistan'da yaygınlaştı. Cornwallis 1792'de Maysur Sultanı Tipu ile yaptığı Maysur (Mysure) Savaşı'nı kazandı, Tipu'nun topraklarından bir bölümünü ele geçirdi ve Tipu'yu yüksek bir savaş tazminatı ödemek zorunda bıraktı.

1793'te İngiltere'ye dönen Cornwallis, 1793'te marki unvanını aldı. Mayıs 1798'de İrlanda genel valiliğine getirildi. Bu sırada İrlanda'da Fransa'nın da desteğiyle çıkan ayaklanmayı bastırdı. Daha sonra çeşitli reform uygulamalarına yöneldi. İrlanda ve İngiliz meclislerinin birleştirilmesini destekledi, birleşme 1801'de gerçekleşti. İrlanda'da Katolikler'e siyasi haklar tanınmasını savundu, ancak bu görüşü İngiltere Kralı III. George tarafından kabul edilmeyince görevinden ayrıldı.

Cornwallis Napoléon'la yapılan savaşlardan sonra 27 Mart 1802'de imzalanan ve Avrupa'da 14 yıllık bir barış sağlayan Amiens Barış Antlaşması görüşmelerinde İngiltere'nin tam yetkili temsilcisiydi. 1805'te yeniden Hindistan genel valiliğine getirilen Cornwallis, Bengal'e varışından iki ay sonra öldü.

• KAYNAKLAR: W.S.S.Karr, *Rulers of India*, c.IX; *The Marquess Cornwallis and the Consolidation of British Rule*, 1890; C.Ross (haz.), *Correspondance of Charles, First Marquis Cornwallis*, 3 cilt, 1859.

• BAKINIZ: G.WASHINGTON.

COROT, Jean-Baptiste Camille
(1796-1875)

Fransız, ressam. 19.yy başlarındaki klasik kompozisyon geleneği ile yüzyıl ortalarının romantik resim anlayışı arasında bir köprü olmuştur.

16 Temmuz 1796'da Paris'te doğdu, 22 Şubat 1875'te aynı kentte öldü. 1807-1814 arasında Rouen ve Passy'de çeşitli okullara devam etti. Kumaş tüccarı olan babasının isteğine uyarak 1817'den 1822'ye değin tekstil işinde çalıştı. 1822'de resme başladı ve çalışmalarını önce Achille Michallon'un (1796-1822), sonra da Poussin geleneğinde bir ressam olan Victor Bertin'in (1755-1842) yanında sürdürdü. 1825'te İtalya'ya gitti, üç yıl kaldı. Orada tanıştığı ve gerçek hocası saydığı Claude Félix Théodore Caruelle d'Aligny (1798-1871), Corot'yu sürekli olarak yüreklendirdi. Corot, 1833'teki Salon Sergisi'nde gümüş madalya kazandı. 1833-1844 arasında Fransa ve Avrupa'nın çeşitli kentlerini dolaştı.

1848'de Salon Sergileri Seçici Kurulu'na seçildi. 1852'de çağdaşı manzara ressamı Charles-François Daubingy (1817-1897) ile tanıştı, onunla yaşam boyu sürecek bir dostluk kurdu. 1855'te Uluslararası Paris Sergisi'nde altın madalya, 1867'deki Salon Sergisi'nde de gümüş madalya kazandı. İmparator III.Napoléon kendisine Légion d'Honeur nişanını verdi.

Corot'nun sanatı yavaş, ancak sürekli bir gelişim gösterir. İlk dönem yapıtları, yanında çalıştığı ressamların çeşitli etkilerini bütünleştirir. Bu resimler uyumlu renkler, yetkin bir fırça işçiliği ve yoğun bir ışık etkisiyle yoğrulmuştur. Corot doğaya Poussin gibi bakar. Bunun sonucu olarak doğa öğelerini, kütleleri ve yüzeyleri belirgin bir biçimde ve özenle

düzenler. Biçimlerinin gerçekliği ve yüzeylerinin soyut görünümleri arasında bir karşıtlık yaratır.

1828'de İtalya'dan döndükten sonra yaptığı resimlerinde yalın bir biçimcilik ve açık havadaki ışığın parlaklığını yansıtan bir ışık anlayışı geliştirmiştir.

1840'lardan başlayarak üslubunun yeni bir gelişim içinde olduğu görülür. Kaynağında Claude Lorrain'in etkisi duyulan bu değişim, Corot'nun resimlerinde romantik bir duyarlık biçiminde belirir. Daha önceki kütlesel biçimler yerlerini, bir sis perdesi arkasından görünüyormuş gibi buğulu biçimlere bırakır. Boyalar henüz kurumadan resmin üstünde yaptığı çalışmayla Corot, bu etkiye daha da vurucu bir boyut kazandırır.

1870'lerde Corot'nun biçimleri bir yandan kütleselleşirken, kullandığı ışık da izlenimci (empresyonist) bir havaya bürünür. Kompozisyonları resim çerçevesinden bağımsız bir kuruluşta gelişir. Bu dönem resimleri onun Poussin ve Claude Lorrain'i özümsediğini gösterirken, bir yandan da gelecekteki Monet'ye çağrışımlar yaparlar.

Corot'nun manzara dışındaki resimleri daha az tanınmıştır. Raffaello'nunkileri andıran pozlarda ve resmi bir havadaki portrelerden ve çeşitli çıplak çalışmalarından oluşan bu resimler, onun için daha çok bir tür deneme gibidir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Corot Sehpası Başında,* 1825, Louvre, Paris; *Colesseum,* 1826, Louvre, Paris; *Narni Köprüsü,* 1827, Kanada Ulusal Galerisi Ottawa; *Chartres Katedrali,* 1830, Louvre, Paris; *Fontainbleau Ormanı Görüntüsü,* 1831, Ulusal Galeri, Washington D.C, *Küçük Çoban,* 1840, Metz Müzesi; *Madame Carnois,* 1845, Louvre, Paris; *Mantes Katedrali,* 1865-1869, Güzel Sanatlar Müzesi, Rheims; *Marissel Kilisesi,* 1867, Louvre, Paris, *İncili Kadın,* 1868, Louvre, Paris; *Mantes Köprüsü,* 1870, Louvre, Paris; *Sens Katedrali,* 1874, Louvre, Paris; *Mavili Kadın,* 1874, Louvre, Paris.

- **KAYNAKLAR:** F.W.Bayley, *Corot,* 1951; A.Coquis, *Corot et la Critique Contemporaine,* 1960; P.Jamot, *Corot,* 1936; A.Robaut (E. Moreau-Nélaton ile), *L'Oeuvre de Corot,* 1905-1956, 4 cilt.

- **BAKINIZ:** CLAUDE LORRAIN, MONET, POUSSIN.

CORREGGIO, Antonio
(ykş. 1489-1534)

İtalyan, ressam. Yüksek Rönesans biçim anlayışının en yetkin temsilcilerindendir.

Reggio Emilia bölgesindeki Correggio kasabasında doğdu, 5 Mart 1534'te aynı yerde öldü. Yaşamı üstüne çok az şey bilinmektedir. Doğum tarihi de hâlâ tartışılan bir konudur.

Doğduğu kasabada ressam Antonio Bertalotti'nin yanında çalıştı. Mantua ve Parma'ya gitti. Kesin bilgi olmamasına karşın, resimlerinde Mantegna, Leonardo, Michelangelo ve Raffaello gibi Yüksek Rönesans ustalarının etkilerinin görülmesinden ötürü, Roma'da da bir süre kaldığına kesin gözüyle bakılmaktadır. 1514'te Correggio'ya döndükten sonra *San Francesco Madonnası*'nı ve Albinea'daki *Prospero Kilisesi*'nin mihrap resimlerini yaptı. 1520-1524 arasında Parma'daki *San Giovanni Evangelista Kilisesi*'nin kubbe ve yarım kubbelerinin süslemelerini yaptı. Bu kilisenin koro bölümü için yaptığı desenler, Francesco Maria Rondani (1490-ykş.1548) tarafından fresk olarak uygulandı. 1522'de *San Prospero Kilisesi* için yapmayı üstlendiği ve *Gece* adıyla da bilinen ünlü *İsa'nın Doğumu*'nu 1530'da bitirdi. 1522'de başladığı *Parma Katedrali*'nin kubbe ve koro bölümü süslemeleri üstünde 1530'a değin çalıştı. Ancak mihrabın süslenmesini, ölümünden sonra Girolamo Mazzola Bedoli bitirdi.

Correggio'nun ilk yapıtları Mantegna'nın klasik tutumunun etkilerini taşır. Ancak Mantegna'nın biçimlerinde izlenen kaba ve kütlesel işçilik, Correggio'da, daha ilk döneminden başlayarak yumuşak bir niteliktedir. Biçimlerin sınırlarının birbiri içinde eridiği bu *sfumato* etkisi, Leonardo'nun resimsel deneylerinden ve Lorenzo Costa'nın (ykş.1460-1535) üslubundan kaynaklanmaktadır.

Correggio'nun mihrap resimlerinin ilki olan *Madonna ve San Francesco,* Raffaello'nun *Sistine Madonna*'sının etkilerini taşır. Kaybolduğu için yalnızca kopyalarından bilinen 1517 tarihli *Albinea Madonna*'sıysa, yumuşak bir hacimlendirmeyi hareketlerin ritmik kuruluşuyla bütünleştirir.

Correggio'nun kompozisyonları çoğunlukla birbiriyle kesişen köşegenler üstüne kurulmuştur. Bunlarda karmaşık bir resim mekânı birinci derecede rol oynar ve *Gece* gibi resimlerindeki açık-koyu ilişkisi, katışıksız bir ışık etkisi doğurur. Bu etki bazen biçimlerin bütünüyle birbiri içinde erimesine yol açar.

Correggio'nun 1517-1520 arasında gördüğü Michelangelo ve Raffaello'nun resimlerinin etkisiyle gerçekleştirdiği biçimsel yenilenmenin ilk izleri *San Giovanni Evangelista Kilisesi*'nin fresklerinde seçilir. Konudan daha ağır basan figürlerin hareketi ve her türlü biçimi çevreleyen ışığın atmosfer etkisi, geleneksel klasik tutumu aşan barok bir idealizm ile sonlanır. Ayrıca kubbenin, gökyüzüymüş gibi bir yanılsatma uyandıracak biçimde ele alınması, 17. yy'da sürekli yinelenecek olan bu tür uygulamaların ilk örneklerindendir.

Parma Katedrali freskleriyse Correggio'nun üslubunun doruk noktasını oluşturur. Figürlerin, ufuk çizgisinin altındaki bir noktaya göre oluşturulan bir perspektif içinde verilmesi, o güne değin eşi görülmedik bir kısaltım *(rakursi)* etkisi yaratmaktadır.

Correggio'nun 1530'ların başında yaptığı mitolojik konulu yapıtlarında lirik bir hoşluk ve duyarlılık izlenmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bakire Meryem ve Aziz Francesco,* 1514-1515, Resim Galerisi, Dresden; San Giovanni Evangelista Kilisesi freskleri, 1520-1524, Parma; Parma Katedrali freskleri, 1522-1530; *Gece,* 1522-1530, Resim Galerisi, Dresden; *Azize Katerine'nin Mistik Evliliği,* 1525, Louvre, Paris; *Leda ve Kuğu,* 1530, Devlet Müzesi, Berlin; *Jüpiter ve Io,* 1530, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Danae,* 1530-1532, Borghese Galerisi, Roma.

- **KAYNAKLAR:** P.Bianconi, *Tutta la pittura del Correggio,* 1953; S.Bottari, *Correggio,* 1961; G.Gronau, *Correggio: des Meisters Gemälde,* 1907; A.E.Popham, *Correggio's Drawings,* 1957.

• BAKINIZ: LEONARDO DA VINCI, MANTEGNA, MICHELANGELO, POUSSIN, RAFFAELLO SANZIO, RUBENS.

CORTÁZAR, Julio
(1914-1984)

Arjantinli yazar. Çağdaş ve yenilikçi Latin Amerika edebiyatının önde gelen isimlerindendir.

Brüksel'de doğdu, Ocak 1984'te Paris'te öldü. İlk şiirlerini Julio Denis adıyla yayımladı. 1960'larda, Küba'nın Latin Amerikalı aydınların merkezi olduğu yıllarda Havana'da bulundu. Genç romancıların tartıştıkları bir forum niteliğindeki *Casa de las Américas* adlı derginin editörlüğünü yaptı. Daha sonraki yıllarda Fransa'ya gitti.

1960'ta yayımlanan ilk romanı *Los premios* ("Kazananlar"), piyangodan, ödül olarak, sonu bilinmeyen esrarengiz bir yolculuğa çıkmayı kazanan Arjantinliler'in öyküsünü anlatır, alegorik ve yergici bir üslupla yazılmıştır. *Rayuela* ("Seksek Oyunu") ve *Libro de Manuel* adlı daha sonraki romanları ise Cortázar'ın edebi biçim ve kuralları sarsarak, roman türünün sınırlarını zorlayan anlatımını yansıtır. Romanlarının yanı sıra öyküleri de fantastik ve gerçeküstü öğelere yer veren bir anlatıma dayanır ve okur tarafından değişik biçimlerde yeniden kurulmaya yatkın bir yapıya sahiptir. Yazar, kurgu oyunlarıyla ve iki ayrı öyküyü iç içe geçiren tekniklerle anlatı bütünlüğünü bozar, ses ve söz oyunlarından da yararlanarak deneysel bir üslup geliştirir. Cortázar'ın üslubu, Fransa'da Robbe-Grillet gibi yazarlarla gelişen *nouveau roman* (Yeni Roman) tarzına yakınlaşmakla birlikte, roman ve öykülerinin en büyük etki kaynağı Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'tir. Yer yer Doğu felsefesinin etkileri de görülür. *La isle a mediodıa y cuentas* adlı kitabında yayımlanan "Las babas del diablo" adlı öyküsü İtalyan yönetmen Michelangelo Antonioni'nin 1966 yapımı *Blow-Up* (Cinayeti Gördüm) adlı filmine konu olmuştur.

Asturias, Carpentier, Fuentes ve Garcia Márquez gibi yazarlarla birlikte Cortázar, Latin Amerika gerçekliğini irdeleyen, ancak bunu yaparken ülkelerinin sorunlarını ve yerel edebiyatını aşarak çağdaş ve yenilikçi bir Latin Amerika edebiyatı geleneği oluşturan yazarlar arasındadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Bestiario*, 1951; *Final del juego*, 1956, ("Oyunun Sonu"); *Las armas secretas*, 1959, ("Gizli Silahlar"); *Historias de cronopios y famas*, 1962; *Relatos*, 1970; *La isla a mediodıa y otros cuentos*, 1971. **Roman:** *Los premios*, 1960, ("Kazananlar"); *Rayuela*, 1963, ("Seksek Oyunu"); *Libro de Manuel*, 1973, ("Manuel'in Kitabı"). **Şiir:** *Pameos y meopas*, 1971.

• BAKINIZ: J.L.BORGES, A.CARPENTIER.

Hernándo Cortés

CORTÉS, Hernándo
(1485-1547)

İspanyol, kâşif. Meksika'nın İspanyol sömürgesi olmasında büyük rol oynamıştır.

1485'te Estremadura Bölgesi'ndeki Medellin kasabasında doğdu, 1547'de Sevilla kenti yakınlarındaki Castilleja de la Cuesta'da öldü. Küçük toprak sahibi yoksul bir ailenin çocuğu idi. 14 yaşındayken Latince öğrenimi için iki yıl Salamance Üniversitesi'ne devam etti. İspanyol denizcilerle birlikte keşif seferlerine katılmak için okulu bıraktı. Geçirdiği bir kaza sonucunda yaralandığı için Ovando'nun 1502'deki Güney Amerika seferine katılamadı. 1504'te İspanyol kâşiflerin Batı Hint Adaları'na yaptıkları sefere katıldı ve Hispaniola'ya (günümüzde Santo Domingo Adası) ayak bastı. Cortés yerleştiği Hispaniola'da çiftçilik yapmaya başladı. Adada bulunduğu sırada çıkan bir yerli ayaklanmasının bastırılmasında önemli rol oynadı. Hastalandığı için, devam eden Güney Amerika keşif seferlerinin hiçbirine katılamadı. İyileştikten sonra, Diego Velásquez'le birlikte Küba'yı fethetmek için 1511'de yola çıktı. Adanın fethinden sonra, genel vali olan Velásquez tarafından hazine kâtipliğine getirildi ve toprak verilerek ödüllendirildi. Küba'da bulunduğu süre içinde üç kez Santiago kentinin belediye başkanlığını yaptı. Cortés, Kasım 1518'de Velásquez tarafından Meksika'ya yapılacak fetih seferinin komutanlığına getirildi. Fethettiği Meksika'yı da İspanya'nın sömürgeleri arasına katan Cortés, bu tarihten sonra en büyük İspanyol fatihlerinden biri sayılmaya başlandı.

11 gemilik bir donanmayla Küba'dan ayrılan Cortés 19 Şubat 1519'da Tabasco yakınlarında Meksika kıyılarına ayak bastı. Kıyı boyunu izleyerek önce Yucatan'a daha sonra Veracruz'a ulaştı. Nisan

1519'da Veracruz kenti yakınlarında kurduğu Vila Rica de Veracruz adındaki kentte Meksika'nın fethini tamamlamak üzere hazırlıklara başladı. Önce birliklerini eğitip disiplin altına aldı. Ardından, kimi askerlerin kendisini bırakarak Küba'ya dönmelerini engellemek amacıyla gemilerini yaktırdı. Adamlarının bir bölümünü Veracruz'da bırakarak, Ağustos 1519'da Aztek İmparatorluğu'nun ülkenin içlerinde bulunan başkenti Tenochtitlán'a doğru ilerledi. Birçok yerli kabilenin yaşadığı Anahuac yaylasında Tlaxcalalılar'la çarpıştı ve onları yendi. 8 Kasım 1519'da Tenochtitlán'a vardı. Aztek İmparatoru II. Montezuma, Quetzalcoatl (Dürüst Tanrılar) adını verdiği İspanyollar'ı dostça karşıladı ve onları kentte ağırladı. Buna karşın, Cortés İspanya ile Aztek İmparatorluğu arasındaki anlaşmazlıkları gerekçe göstererek Montezuma'yı tutsak aldı.

Bu sırada, Cortés'in başına buyruk hareket etmesinden ve güçlenmesinden rahatsız olan Velasquez, Cortés'i asi ilan etti ve gücünü sınırlamak amacıyla, Narvaez komutasındaki bir orduyu Meksika'ya yolladı. Tenochtitlán'ın yönetimini Pedro de Alvarado'ya bırakan Cortés, askerleriyle birlikte kıyıya indi. Narvaez'le yaptığı savaşı kazandıktan sonra yeniden Tenochtitlán'a döndü. Haziran 1520'de kente ulaştığında Alvarado'nun yerli halka uyguladığı kötü yönetim nedeniyle çıkan büyük bir isyanla karşılaştı. Cortés isyanı bastırmak için yapılan savaşlarda yenik düştü ve 30 Haziran'da kentten geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olaylar sırasında Aztek İmparatoru Montezuma başta olmak üzere çok sayıda Aztekli öldürüldü. Mayıs 1521'de yeniden Tenochtitlán önlerine gelen Cortés ile Aztekler arasında başlayan ve aylarca süren kanlı çatışmaların sonunda, 13 Ağustos 1521'de kent teslim oldu. Yerle bir edilmiş olan kente giren Cortés, son Aztek İmparatoru Cuauhtemoc'u tutsak aldı ve kendisini ülkenin tek egemeni ilan etti. Böylece Aztek İmparatorluğu yıkıldı, Meksika, İspanya'nın sömürgesi durumuna geldi.

Kazandığı zaferler ile İspanya Kralı V. Charles'ın (Charles Quint) yeniden güvenini kazanan Cortés, 15 Kasım 1522'de kral tarafından Yeni İspanya adı verilen Meksika'nın genel valisi ve genel kaptanı ilan edildi. Cortés, bu tarihten sonra, tüm gücü ile ülke içindeki egemenliğini pekiştirmeye ve yeni toprakların sömürgeleştirilmesi için seferler düzenlemeye yöneldi. Savaşların sonunda alt-üst olan Tenochtitlán'ı yeniden yaptırtarak, bugünkü Mexico City'nin temellerini attı. Yerli halkın Hıristiyanlık'ı kabul etmesi için uğraştı, bölgede öteki kabilelerin de egemenliğini kabul etmeleri için adamlarını harekete geçirdi. Yeni fetih seferleri düzenleyen Cortés, Orta ve Güney Amerika'daki birçok bölgeyi kısa bir sürede İspanyol egemenliği altına aldı. 1524-1526 arasındaki Honduras seferi sırasında Cuauhtemoc'u öldürterek Aztekler'i öndersiz bıraktı ve herhangi bir başkaldırı tehlikesini önlemiş oldu.

Cortés'in gücünü sürekli artırmasından ve bağımsız bir devlet kurmasından çekinen Madrid'teki saray çevreleri, Hint Ülkeleri Kurulu'nu toplantıya çağırarak Cortés'in ifadesinin alınmasını istediler. 1527'deki çağrıya uyarak 1528'de İspanya'ya gelen Cortés, kurul tarafından aklandı ve 1530'da Meksika'ya döndü. Kral tarafından marki unvanı verilmesine karşın Cortés'in genel valilik unvanı geri alındı ve gücü azaltıldı. Mexico City yakınlarında bulunan Cuernavaca'daki malikânesine çekilen Cortés Yeni İspanya'nın yönetiminden tamamiyle ayrıldı. Keşif seferlerini sürdürerek 1536'da aşağı California Yarımadası'nı buldu. Büyük Okyanus kıyılarına seferler yaptı. 1540'ta yeni bir genel valinin atanmasının ardından İspanya'ya giden Cortés, V.Charles'ın 1541'deki Cezayir seferine katıldı.

• **KAYNAKLAR:** B.D.Castillo, *The True History of the Conquest of New Spain*, 5 cilt, 1908-1916; B.Diaz, *Historia verdadera de la conquista de la Nueva Espana*, 1632; F.L. de Gomora, *Istoria de la conquista de Mexico*, 1533; F.A. Mac Nutt, *Fernando Cortes and the Conquest of Mexico*, 1942; R.C.Padden, *The Hummingbird and the Blawk: Conquest and Sovereignity in the Valley of Mexico, 1503-1541*, 1967; W.H. Prescott, *History of the Conquest of Mexico*, 1843; H.R. Wagner, *The Rise of Fernando Cortés*, 1944.

• **BAKINIZ:** CHARLES V (CHARLES QUINT), MONTEZUMA II, VELASQUEZ.

CORTI, Alfonso
(1822-1876)

İtalyan anatomi bilgini. Kendi adıyla anılan, iç kulaktaki işitme organını tanımlamıştır.

Alfonso Giacomo Gaspare Corti 22 Haziran 1822'de Pavia yakınlarındaki Gambarana'da doğdu. 2 Ekim 1876'da Casteggio yakınlarındaki Corvino San Quirico'da öldü. Soylu bir ailenin oğluydu. Pavia'da başladığı tıp öğrenimini Viyana'da sürdürdü ve 1847'de doktorasını aldı. 1851'e değin Avrupa'da dolaşıp ünlü hekimlerle tanıştı, Kölliker'in yanında histoloji bilgisini artırdı. Daha sonra, topraklarının yönetimiyle ilgilenmek üzere ülkesine döndü ve anatomi çalışmalarına son vererek ömrünün sonuna değin bağcılık yaptı.

Corti 1850'de Würzburg'ta, Kölliker ile birlikte çalıştığı dönemde, gözün ağtabakasını, sinir hücresiyle görme siniri tellerinin bağlantısını ve kurbağa larvalarında sindirim sistemini çevreleyen kirpikli epitelyum dokusunu inceledi. Çeşitli boyama teknikleri geliştirerek mikroskop kullanımında çok başarılı sonuçlar alan Corti'nin, kısa süren meslek yaşamında en iyi bilinen çalışması, iç kulaktaki Corti organını tanımlamasıdır. Salyangozdaki taban zarı üzerinde yer alan ve kirpikli duyu hücrelerinden oluşan Corti organı, işitme sinirlerinin son bulduğu yerdir. Salyangoz kanalı içindeki sıvının titreşimleri taban zarına, oradan da Corti organının kirpikli hücrelerine yansır ve böylece oluşan sinir impulsları işitme sinirleri aracılığıyla beyne iletilir. Corti'nin, 1851'de "Recherches sur l'organe de l'ouie des mammifères. Premiére partie: Limaçon" ("Memelilerin İşitme Organı Üstüne Araştırmalar. Birinci Bölüm: Salyangoz") adlı uzun bir makaleyle tıp dünyasına duyurduğu bu çalışması, Helmholtz'un geliştireceği işitme kuramına esin kaynağı olmuştur. Corti organının belirli bölümlerinin belirli frekanstaki titreşimlere yanıt verdiğini ve karmaşık bir sesi frekanslarına ayıran bir rezonatör

gibi davrandığını açıklayan Helmholtz'un bu rezonans kuramından sonra, Békésy de salyangozun taban zarının nöromekanik bir çözümleyici rolü oynadığını kanıtlayarak işitme fizyolojisinin anlaşılmasına önemli katkıda bulunmuşlardır.

• BAKINIZ: BÉKÉSY, HELMHOLTZ, KÖLLIKER.

CORTONA, Pietro da
(1596-1669)

İtalyan, ressam ve mimar. Geç Barok'un başta gelen temsilcilerinden biridir.

1 Kasım 1596'da Cortona'da doğdu, 15 Mayıs 1669'da Roma'da öldü. Asıl adı Pietro Berettini'dir. 1609-1611 arasında Cortona'da kalan Floransalı Andrea Commodi'nin yanında resim çalıştı. 1612'de Roma'ya gitti. İki yıl boyunca Antik kalıntılardan desen çalışmaları yaptı. 1614'te Toscanalı Baccio Carpi'nin atölyesinde resim çalıştı. 1620 dolaylarında Marcello Sacchetti'nin korumasına girdi. 1624-1626 arasında *Santa Bibiana Kilisesi*'nin, 1633-1639 arasında da *Barberini Sarayı*'nın fresklerini yaptı. 1637'den sonra üç kez gittiği Floransa'da toplam yedi yıl kaldı. Bu arada Medici Dükü'ne ait *Pitti Sarayı*'nı resimledi. 1647'de Roma'ya döndü. 1651'de Borromini'nin mimarlığını yaptığı *Pamphili Sarayı*'nın süslenmesinde çalışmaya başladı. Son olarak *Quirinale Sarayı*'nın süslenmesini yönetti.

Cortona, ilk büyük boyutlu yapıtı *Santa Bibiana Kilisesi* fresklerinde, klasik süsleme öğeleriyle bezenmiş anıtsal mimarlık öğelerinin önüne yerleştirdiği figürlerinin abartılı pozlarıyla barok figür anlayışının ilk örneklerini vermiştir.

Barberini Sarayı'nın tavan freskleri, gerek konuları, gerekse büyüklüğü ve derinliği birbirinden farklı parçaların oluşturduğu bir mekân bütünü içinde ele alınmış karmaşık kompozisyonlarıyla tipik barok özellikler içerir. Çeşitli figür gruplarının, merkezi gruba oranla farklı perspektif boyutları içinde ele alınması konunun bütününü dirimsel kılan özelliklerin başında gelir.

Cortona'nın en önemli mimarlık yapıtı *San Luke Akademisi Kilisesi*'dir. Yunan haçı plan şemasının uygulandığı yapının ön yüzü tam ortada yuvarlatılmıştır. Bu ön yüz uygulaması *Santa Maria della Pace Kilisesi*'nde daha geliştirilmiştir. 1662'de tamamlanan *Santa Maria in Via Lata Kilisesi*'nin ön yüzünde ise Barok üslup içinde klasik öğelere daha çok yer verildiği izlenir.

• **YAPITLAR (başlıca): Fresk:** Santa Bibiana Kilisesi freskleri, 1624-1626, Roma; *Sabinli Kadınların Kaçırılması*, 1629, Kapitol, Roma; Barberini Sarayı freskleri, 1633-1639, Roma; Pitti Sarayı freskleri, 1640, Floransa; Pamphili Sarayı freskleri, 1654, Roma. **Yapı:** *San Luke Akademisi Kilisesi*, 1634-1650, Roma; *Santa Maria della Pace Kilisesi*, 1655-1667, Roma; *Santa Maria in Via Lata*, 1658-1662, Roma.

• BAKINIZ: BORROMINI, RUBENS.

CORTOT, Alfred-Denis
(1877-1962)

Fransız besteci ve orkestra şefi. Güçlü yorumculuğuyla tanınmış, yaygın bir etki uyandıran müzik etkinlikleri göstermiştir.

26 Eylül 1877'de, İsviçre'nin Nyon kasabasında doğdu, 15 Haziran 1962'de Lausanne'da öldü. Küçük yaşta Paris'e gönderildi ve ilk piyano derslerini orada kızkardeşlerinden aldı. Daha sonra Paris Konservatuvarı'nda öğrenim gördü. Kısa zamanda başarılı bir piyanist olarak tanındı. Özellikle, Colonne ve Lamoureux'de verdiği konserlerde, Beethoven'ın konçertolarını yorumlayışıyla dikkati çekti.

Bir süre, Almanya'da, Bayreuth'ta orkestra şefi yardımcılığı yaptı. 1902'de, Paris'te, La Société de Festival Lyrique'i (Lirik Festival Derneği) kurdu ve Wagner'in *Götterdämmerung* ile *Tristan* adlı operalarının bu kentte ilk kez sahnelenmesini gerçekleştirdi. İzleyen yıllarda da, Société des Concerts'i (Konser Derneği) ve Paris Orchestre Philharmonique'i kurdu ve özellikle çağdaş Fransız bestecilerini tanıtan konserler düzenledi.

1905'te, Jacques Thibaud ve Pau Casals'la oluşturdukları üçlü, uluslararası ün kazandı. 1917'de Paris Konservatuvarı yüksek piyano sınıfında öğretim görevlisiydi. Bir yıl sonra ise École Normale de Musique'i kurdu. 1920'de çok başarılı olduğu öğretmenlik görevinden ayrıldı. Daha sonraki yıllarda ise, piyano tekniği ve Fransız piyano müziği tarihi üzerine önemli kitaplar yazdı. 1950'den sonra yaşamını Lausanne'da geçirdi.

Piyanist olarak büyük bir ün kazanan Cortot, orkestra yönetiminde de aynı ölçü de başarılı olmuştur. Repertuarı, Romantik ve çağdaş dönemlerin yapıtlarını kapsar. Yorumlarında, teknik kusursuzluğun yanı sıra, yoğun bir duyarlılık da gözlenir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La Musique Française de piano*, 2 cilt, 1930 ve 1932, ("Fransız Piyano Müziği"); *Cours d'interprétation*, 1937, ("Yorumlama Üzerine Dersler").

• BAKINIZ: CASALS, THIBAUD.

CORVALAN, Luis
(1916)

Şilili siyaset adamı. Şili Komünist Partisi'nin 1958'den bu yana genel sekreterliğini yapmaktadır.

14 Eylül 1916'da Puerto Montt'da doğdu. Babası ilkokul öğretmeniydi. Öğretmen okulunda öğrenim gördü ve öğretmenliğe başladı. 1932'de Şili Komünist Partisi'ne girdi. 1937'de kurulan Şili Genç Komünistler Derneği'nin merkez komitesine seçildi. 1940'ta Komünist Parti merkez yayın organı *Elsiglo* gazetesinin yazı işleri müdür yardımcısı, 1946'da da sorumlu

yazı işleri müdürü oldu. 1948'de, Gabriel Gonzales Videla'nın devlet başkanlığı sırasında çıkarılan Demokrasiyi Koruma Yasası'na dayanılarak birçok demokratik örgütle birlikte Şili Komünist Partisi de kapatıldı. Corvalan, aynı yıl çalışmalarını yeraltında sürdüren partinin propaganda dairesi başkanı oldu. 1952'de merkez komitesine girdi. 1956'da genel sekreter yardımcısı oldu. Mart 1958'de parti genel sekreteri Galo Gonzales'in ölümü üzerine genel sekreterliğe seçildi.

1930'lardan beri Sosyalist Parti ile ittifak içinde bulunan Şili Komünist Partisi 1956'da Sosyalist Parti ve kimi küçük sol partilerle Halk Eylem Cephesi'ni kurdu. 1958 başkanlık seçimleri için Sosyalist Parti Genel Başkanı Allende cephenin adayı oldu. Muhafazakâr ve Liberaller'in desteklediği Jorge Alessandri seçimleri kazanınca Demokrasiyi Koruma Yasası'nı yürürlükten kaldırdı ve Şili Komünist Partisi yeniden yasal çalışma hakkını elde etti.

Corvalan 1961 genel seçimlerinde senatoya seçildi ve 1973'teki askeri darbeye kadar senatörlük görevini sürdürdü. 1964 başkanlık seçimlerinde Allende yeniden sosyalist-komünist birliğinin adayı olarak seçimlere katıldı, ama seçimleri Hıristiyan Demokrat Parti'nin adayı Frei kazandı. Corvalan Ekim 1965'te partinin 13. kongresinde yaptığı konuşmada tüm ilericileri ve Frei iktidarına karşı olanları birleşmeye çağırdı. Corvalan bu dönemde özellikle tarım reformu konusunda birçok yasa taslağı hazırladı. Komünist Parti'nin 1969'da toplanan 14. kongresinde Halk Birliği cephesinin güçlendirilmesi için yoğun çaba harcanması karara bağlandı. Halk Birliği içinde Sosyalist Parti, Komünist Parti, Radikal Parti, Birleşik Halkçı Eylem Hareketi, Sosyal Demokrat Parti ve Bağımsız Halkçı Parti yer alıyordu. Cephenin başkan adayı Sosyalist Parti başkanı Allende idi. Halk Birliği Eylül 1970'te yapılan başkanlık seçimlerini kazandı. Allende'nin kurduğu hükümette komünistler de yer aldı. Mart 1973'teki genel seçimlerde Halk Birliği oylarını artırdı. Komünist Parti'nin meclisteki üye sayısı 25'e, senatodaki üye sayısı 9'a çıktı. 1972 yılı sonuna doğru darbe hazırlığına giren sağ güçler ile hükümet arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başladı. 11 Eylül 1973 günü General Pinochet başkanlığındaki ordu komutanları bir darbe yaparak iktidarı ele geçirdiler. Corvalan tutuklananlar arasındaydı. Haziran 1974'e değin Ritogue Cezaevi'nde kalan Corvalan daha sonra Tres Alamos toplama kampına gönderildi. Tutuklu olduğu 4 yıl boyunca mahkeme karşısına çıkarılmadı. Serbest bırakılması için yürütülen yoğun uluslararası kampanya sonucunda, 1977'de, ülke dışına çıkarıldı.

• BAKINIZ: ALLENDE GOSSENS, J.ALESSANDRI, FREI, PINOCHET.

COSER, Lewis
(1913)

ABD'li sosyolog. Çağdaş toplumlardaki çelişkiler üstüne yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

27 Kasım 1913'te Berlin'de doğdu. Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk eğitimi gördü. Columbia Üniversitesi'nden doktora derecesini elde etti. BrandeisÜniversitesi'nde veNew YorkEyalet Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri verdi. Çok sayıda dergide makaleleri yayımlanan Coser, Toplumsal Sorunları Araştırma Derneği ve Doğu Sosyoloji Derneği'nin başkanlığını yaptı.

Coser 1956'da yayımlanan *The Functions of Social Conflict* ("Toplumsal Çatışmanın İşlevleri") adlı kitabında, toplumdaki çatışmaların birleştirici ve sarsıcı işlevlerini incelemektedir. Demokratik toplumlarda değişik istemler öne süren bireyler ve gruplar, düzende var olan kanallar aracılığıyla birbiriyle mücadele edebilmektedir. Böyle toplumlardaki hoşgörü eğilimi çatışmanın kurumsallaştırılması, düzenin istikrar kazanmasıyla sonuçlanmakta, küçük tepkilerin patlamalara dönüşebilecek bir biçimde birikmesi önlenmektedir. Bu toplumlarda bireyler, karşılaştıkları çok sayıda sorunun her birini, kendi çerçevesi içinde çözmeye çalışmakta, böylece kişisel etkinlikleri yüzlerce alanın öznel işleyişi içine dağılmaktadır.

Hoşgörünün gelişmemiş olduğu anti-demokratik toplumlarda ise, çatışmaların yüzeye çıkması baskı yoluyla engellenmekte, böylece toplumdaki tepkiler birikmektedir. Bu durum küçük çatışmaların bile çok sert biçimler almasına yol açmaktadır. Çatışmalar doğmalarına yol açan tek tek sorunların çözümüyle sınırlı kalmamakta, birikmiş tepkilerini o güne kadar başka yerlerde ifade edememiş bireyler, kendilerini tümüyle sorunla özdeşleştirerek çatışmanın daha genel bir alana yönelmesine ve düzeni sarsacak biçimler almasına yol açmaktadır.

Coser'in çalışmaları, çağdaş toplumlardaki çelişki ve çatışmaların incelenmesine katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *The Functions of Social Conflict*, 1956, ("Toplumsal Çatışmanın İşlevleri"); *Men of Ideas*, 1970, ("Düşün Adamları").

COSSA, Luigi
(1831-1896)

İtalyan, iktisatçı. İktisat dalındaki çalışmaların yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Pavia Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Daha sonra Viyana'da Lorenz von Stein ve Leipzig'de Wilhelm von Rocher'den ders aldı. 1858'den ölümüne dek Pavia Universitesi'nde ekonomi-politik dersleri verdi.

Cossa çalışmalarını iktisadi düşünce tarihinin incelenmesi konusunda yoğunlaştırdı. 1876'da yayımlanan *Guida allo studio dell'economia politica* ("Ekonomi-Politik Çalışmaları İçin Rehber") adlı kitabında Orta Çağ'dan 1890'a dek iktisat alanında çalışma yapan belli başlı yazarları ve yapıtlarını inceledi. Kuramsal bir bölümü de olan bu kitap iktisat biliminin yöntemi ve içeriği konusunda yeni öneriler getirdi. Bu kitap o dönemde temel bir başvuru kaynağı oldu.

Klasik İktisat Okulu'nun savunucularından olan Cossa iktisat alanındaki Alman Tarihçi Okulu'nun yöntemlerini eleştirmiştir.

Cossa'nın etkisiyle Pavia, İtalya'da iktisat çalışmalarının merkezi oldu. Öğrencilerini kuramsal ve tarihsel çalışmalarda bulunmaları için destekledi, kitaplarında onların çalışmalarından yararlandı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Primi elementi di economia politica*, 1875, ("Ekonomi Politiğin Temel Öğeleri"); *Primi elementi di scienza della finanze*, 1876, ("Maliye Biliminin Temel Öğeleri"); *Guida allo studio dell'economia politica*, 1876, ("Ekonomi-Politik Çalışmaları İçin Rehber"); *Saggi di economia politica*, 1878, ("Ekonomi-Politik Bilgeleri").

COSTA, Lucio
(1902)

Brezilyalı mimar, kent tasarımcısı. Ülkesinde çağdaş mimarlığın öncülüğünü yapmış ve yeni başkent Brasilia'yı tasarlamıştır.

Toulon'da doğdu. Mimarlık eğitimine Rio de Janeiro'daki Escola Nacional de Belas Artes'de (Ulusal Güzel Sanatlar Okulu) başladı ve 1924'te mezun oldu. Bir süre serbest çalıştıktan sonra 1931'de bu okulun yöneticiliğine getirildi. Yapıtları ve öğretmenliğiyle çağdaş mimarlık ilkelerinin ülkesinde yaygınlık kazanmasına çalıştı. 1936'da Rio de Janeiro Üniversitesi yerleşim planını hazırlamak üzere çağdaş Fransız mimarı Le Corbusier'nin Brezilya Eğitim Bakanlığı'na çağrılmasını önerdi. Eğitim ve Sağlık Bakanlığı'nın tasarlanması görevi de Corbusier'ye verilince çağdaş mimarlığın önemli örneklerinden biri olan bu yapının uygulanması için kurulan büronun yöneticiliğini Costa üstlendi. Tek başına ya da ülkesinin önde gelen mimarlarıyla birlikte çeşitli yapılar ve yerleşim planları tasarladı. 1956'da Brezilya'nın yeni başkenti olarak kurulması düşünülen Brasilia'nın tasarımı için açılan uluslararası yarışmayı kazandı.

Costa tarihsel yapıların korunması konusu üstünde de durmuştur. Bu amaçla "Ulusal Sanat Yapıtlarını ve Tarihsel Anıtları Koruma Vakfı" adlı örgütün kurulmasına öncülük etmiş, bunun 1937'de gerçekleşmesinden sonra başmimarlığına getirilmiş, ülkesindeki pek çok tarihsel yapının onarılmasına katkıda bulunmuştur.

Costa'nın en önemli yapıtı Brasilia için hazırladığı düzenleyici plandır. Yarım milyon nüfusa göre tasarlanan kentin planı birbirini dik kesen iki anayoldan oluşmaktadır. Bunlardan birinin üstünde çeşitli yönetim ve ticaret yapıları yer almakta, bir yay çizen ikincinin üstünde ise konutlar ve büyükelçilikler bulunmaktadır. Her iki yolun kesiştiği bölge kültür, eğitim, eğlence ve dinlence merkezi olarak düşünülmüştür. Ana yolların uzantıları kent merkezinin dışındaki cumhurbaşkanlığı sarayı, demiryolu istasyonu, havaalanı, sanayi bölgesi ve konut yerleşmelerine bağlanmaktadır. Brasilia'da yer alan önemli yapılar Costa'nın yakın çalışma arkadaşı O.Niemeyer tarafından tasarlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık ve kent tasarımı:** *Brezilya Eğitim ve Sağlık Bakanlığı* (Le Corbusier'nin danışmanlığında O.Niemeyer, A.E.Reidy ve J.M.Moreira ile), 1937-1943, Rio de Janeiro, bugün Kültür Sarayı; Uluslararası New York sergisinde *Brezilya Pavyonu* (O.Niemeyer ile), 1939, New York; *Guinle Parkı katevleri yerleşmesi*, 1948-1954, Rio de Janeiro; *Brasilia* düzenleyici planı, 1956. **Kitap:** *Arquitectura Brasiliera*, 1952, ("Brezilya Mimarlığı"); *About my Work in Brazil*, 1958, ("Brezilya'daki Çalışmalarım").

• BAKINIZ: LE CORBUSIER, NIEMEYER.

COSTA-GAVRAS
(1933)

Yunan asıllı Fransız film yönetmeni. Siyasal Sinema çalışmalarıyla dünya çapında ün kazanmıştır.

Atina'da doğdu. Asıl adı Konstantinos Gavras'tır. Orta sınıftan bir ailenin çocuğu olarak katı bir Ortodoks eğitimi gördü. On sekiz yaşındayken Paris'e gitti, Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimi gördü. Sorbonne'daki eğitimini tamamladıktan sonra Institut des Hautes Etudes Cinematographiques de (IDHEC) sinema öğrenimine başladı. Yönetmen yardımcısı olarak Yves Allégret, René Clair ve Jacques Demy ile birlikte çalıştı. 1965'te ilk filmi olan *Compartment Tueurs*'ü ("Katiller Kompartmanı") çevirdi. 1969'da çevirdiği *Z* ("Ölümsüz") siyasal-gerilim filmlerinin ilki oldu. Vassilikos'un bir romanından uyarladığı *Z*'yi, Arthur London'un otobiyografik romanı *L'Aveu*'nün (İtiraf) sinema diliyle yorumlanması izledi. 1982'de ABD'de çevirdiği *Missing* ("Kayıp") filmiyle "En İyi Uyarlama Senaryo" için Oscar Ödülü'nü aldı.

Costa-Gavras'ın siyasal-gerilim filmleri, özgül bir sinema anlayışı oluşturmaya yöneliktir. Her filminde bir siyasal olayı çok boyutlu olarak ele alıp bu tek olay çevresinde sinema malzemesini oldukça özgür bir kullanımla örerek "gazetelerde okunanı" sanatlaştırma yoluna gitmiştir. *Z*'de bu olay Yunanistan'da sosyalist milletvekili Lambrakis'in faşistler tarafında öldürülmesi, *L'Aveu*'de ise Çekoslovakya'da bir rejim aleyhtarının yargılanışıdır. Bu iki filminde de oyuncu Yves Montand ile çalışan Costa-Gavras, 1972'de yaptığı *Etat de Siège*'de ("Sıkıyönetim") Montand'ı Uruguay'lı Tupamaro gerillalarının kaçırdığı bir CIA ajanı rolünde oynatarak olumsuz bir tiplemeyi denemiştir. Costa-Gavras'ın bu filmlerinin senaryolarının çoğu yazar Jorge Semprun ile ortak çalışma ürünüdür. 1982'de yaptığı *Missing*'de ("Ka-

yıp") ise oyuncu Jack Lemmon ile çalışmış ve Şili'de 1973'teki askeri darbe sırasında bu darbedeki CIA etkinliği hakkında "çok şey bildiği" için ortadan kaybolan ABD'li bir gencin babası tarafından aranmasını konu olarak almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Compartment Tueurs*, 1965, ("Katiller Kompartmanı"); *Un Homme de Trop*, 1967, ("Fazladan Bir Adam"); *Z*, 1969, ("Ölümsüz"); *L'Aveu*, 1970, (İtiraf); *Etat de Siège*, 1972, ("Sıkıyönetim"); *Section speciale*, 1975, ("Özel Bölüm"); *Clair de Femme*, 1979; *Missing*, 1982, ("Kayıp").

COŞKUN, Gürkan

Bak. KOMET

COUBERTIN, Pierre de
(1863-1937)

Fransız, eğitimci. Çağdaş olimpiyat oyunlarının kurucusudur.

1863'te Paris'te doğdu, 1937'de Cenevre'de öldü. Ortaöğretim kurumlarında sporun ders programlarına alınması için çaba gösterdi. Sporu gençliğe tanıtmak amacıyla birçok dergide makaleler yayımladı, spor dernekleri kurdu. 1894'te, tarihi İÖ 776'ya dek uzanan ve yaklaşık olarak 1500 yıldır yapılmayan olimpiyat oyunlarının yeniden başlatılması amacıyla Paris'te 14 ülkenin temsilcilerinin katıldığı bir kongre topladı. Kongre ilk çağdaş olimpiyat oyunlarının 1896'da Atina'da yapılmasına karar verdi. Bu amaçla 1895'te Perikles stadı kullanıma hazır duruma getirildi. Coubertin 1896'da Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ni kurdu ve 1925'e kadar bu komitenin başkanlığını sürdürdü. 1896'da Atina'da yapılan ilk olimpiyat oyunlarına 13 ülke katıldı.

COULOMB, Charles Augustin de
(1736-1806)

Fransız fizikçi ve uygulamalı mekanikçi. Elektrik yükler arasında kendi adıyla bilinen kuvvet yasasını bulmuş, kayma, sürtünme, burulma ve sıvı mekaniği alanlarında önemli katkılarda bulunmuştur.

Charles Augustin de Coulomb 14 Haziran 1736'da Angoulême'de doğdu. 23 Ağustos 1806'da Paris'te öldü. Ailesinin Paris'e yerleşmesi üzerine Collegè Mazarin ve Collège de France gibi önde gelen okullarda eğitim gördü. 1757'de babasının iflas etmesi üzerine onunla birlikte Montpelier'e gitti. Bu kentteki bilim derneğine üye olarak astronomi ve matematik konularında bir dizi çalışma yaptı.

Charles Augustin de Coulomb

1758'de Paris'e dönerek özel ders aldı. 1760'ta Mézières'de İstihkâm Okulu'na girdi, bir yıl sonra da teğmen rütbesiyle mezun oldu. Bir süre Brest'de görev yaptıktan sonra 1764'te Martinik'te yeni bir kalenin yapımı ile görevlendirildi. 1772'ye değin süren bu çalışma sırasında, daha sonra mekanik alanındaki katkılarına yol açacak deneyimi kazandı. 1774'te mekanikle ilgili ilk çalışması Paris'te Bilimler Akademisi'ne muhabir üye olmasını sağladı. Bu sıralarda Cherbourg'a atanan Coulomb mıknatıslı pusula ile ilgili çalışmalarına başladı. Bu çalışması 1777'de Bilimler Akademisi'nin ödülünü kazandı. 1779'da Rochefort tersanelerinde görevlendirildi, burada sürtünme ile ilgili yapmış olduğu deneyler 1781'de Bilimler Akademisi'nin ödülünü almasını sağladı. Aynı yıl Paris'e atanması hem evlenip bir aile kurmasına hem de zamanının önemli bölümünü fiziğe ayırmasına olanak sağladı. 1781-1806 arasında yirmi beş bilimsel makale yazdı, 310 kadar mühendislik raporuna katkıda bulundu. Bunlar arasında elektrik ve burulma ile ilgili olanları en önemlileridir. 1783-1784 yıllarında kanal ve su sistemleri ile ilgili çalışmalarda bulundu; Paris'in su sistemini düzenledi. 1787'de İngiltere'ye giderek hastanelerde incelemeler yaptı.

Coulomb, 1789 Devrimi'nden kısa bir süre sonra istihkâm subaylığından emekliye ayrılarak bilimsel çalışmalarına daha çok zaman ayırdı. Bir süre ağırlık ve ölçülerin standartlaştırılması ile ilgili bir komitede çalıştı. 1795'te yeni kurulan Institut de France'a üye seçildi, 1801'de de bu kuruluşun başkanlığına getirildi. 1802'de Milli Eğitim Bakanlığı'na getirildi; bu görevdeyken Fransa'daki lise sisteminin kuruluşunda önemli rol oynadı.

Coulomb'un ilk çalışmalarının konusu olan uygulamalı mekanik alanında yapısal mekanik, kirişlerin direnci ve kırılması, duvarcılık, payandalar ve özellikle sürtünme konularını inceledi. Bu çalışmaları, Coulomb'un çağının en büyük mühendislerinden biri sayılması için yeterlidir. Askeri görevlerinin gerektirdiği tüm konularla ilgilendi. Sürtünme ile ilgili incelemeleri dışında kalan çalışmaları, dönemi için çok kuramsal olduğu için ancak daha sonraki kuşaklar tarafından kullanılmış, bu alanda özellikle Thomas Young ve Prony, Coulomb'un yapıtlarının açıklanıp uygulanmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Coulomb mekanik alanındaki ilk makalesini 1773'te yayımladı; bu çalışmada varyasyon hesabını statik problemlerine uygulayarak, denge ve kuvvetlerin bileşkelere ayrılması konularını inceledi. Gerilme ve kesilme katsayılarının yaklaşık olarak eşit olduğunu gösterdi. Bu ilkeleri kullanarak eğilme probleminin ilk kez doğru çözümünü gerçekleştirdi. Bu makalede ilk kez zemin mekaniği problemlerini de inceledi, basıncın zemin üzerindeki etkisini en aza indirecek olan kayan keski kuramını buldu.

Coulomb'un mekanik alanındaki en tanınmış çalışması 1781'de yayımladığı sürtünme ile ilgili makalesiydi. Bu çalışmada gerek statik gerekse dinamik sürtünmeyi inceledi, her iki cins sürtünmenin de yaklaşık olarak dik kuvvete orantılı olduğunu gösterdi. Ayrıca, sürtünmenin yuvarlanma ve eğilmedeki etkilerini inceledi. Coulomb, sürtünme bilimini yaratmış ve 20.yy'da molekül düzeyindeki çalışmalara dek geçerli kalan sürtünme kuramını bulmuştur. İnsanların çalışma koşulları ve iş yapmadaki verimliğiyle de ilgilenen Coulomb, 1799'da yazdığı bir makalesiyle ergonometrinin de temellerini attı. İnsan ve hayvanların en az yorularak en çok iş yapabilecekleri koşulları araştırarak, günde 7-8 saatlik ağır iş ya da 10 saatlik hafif işin en ideal olduğu sonucuna vardı.

Coulomb Yasası

Coulomb, Paris'e dönüşünden sonra ilgisini fizik problemlerine yöneltti. Fizikle ilgilenmesinin başlıca nedeni, sürtünme kuramını açıklamak amacıyla kullandığı "yapıştırıcı" kuvvetin kaynağını araştırmaktı. Yüzeyler bu kuvvetle birbirine yapışıyor, daha sonra birbirinden ayrılmaları bir yırtılma olayı şeklini alıyordu. Coulomb'un ilgilendiği alanlar arasında burulma, elektrik ve manyetik kuvvetler, manyetizma ve katıların özellikleri gibi konuların yer alması bu "yapıştırıcı kuvvet"i arama çabasının sonucudur.

Burulma Terazisi

Coulomb'un burulma ile ilgili ilk çalışması, 1777'de yayımlandı. İnce tellerde burulma olayını inceleyerek burulma kuvvetinin burulma açısına orantılı olduğunu gösterdi. Bu şekilde çok küçük kuvvetlerin ölçülebileceğini kanıtladı. Kendi tasarladığı 0.0001 gram mertebesindeki kuvvetleri ölçebilen burulma terazisini kullanarak manyetik kuvvetleri ölçtü, duyarlı bir pusula geliştirdi. Bu çalışmasını 1784'te geliştirerek silindirlerdeki burulma kuvvetinin burulma açısı ve silindirin çapının dördüncü kuvvetiyle doğru, silindirin uzunluğuyla ters orantılı olduğunu gösterdi. Eğilme ve burulmanın moleküller arası yapışma ile ilgisini de ilk kez ortaya arttı. Bu suretle belirli bir kuvvetten sonra esneklik katsayısının değişmesi ya da kopmanın olması,dış kuvvetin, moleküllerarası yapışma kuvvetinden fazla olduğu durumlarda moleküller arasında kayma ya da kopma ile açıklanıyordu.

Coulomb çok küçük kuvvetleri ölçebilen burulma terazisini elektrik ve manyetik kuvvetlerin, düşük hızlardaki sıvı hareketinde yapışma ve esneklik etkilerini incelemek amacıyla kullandı. Cavendish, bu aletin duyarlılığını daha da artırarak kütleçekim kuvvetini ölçen Cavendish terazisini geliştirdi.

Coulomb'un elektrik ve manyetizma ile ilgilenmesi 1777'de pusula üzerine çalışması ile başladı. 1780'lerde sürekli olarak bu konu üzerinde çalışarak bu alanda, ilk altısı elektrik, sonuncusu da manyetizma ile ilgili yedi önemli makale yayımladı. 1785'te yayımladığı ilk makalede, benzer işaretli elektrik yüklerin, mesafenin karesine ters orantılı bir kuvvetle birbirini ittiğini gösterdi. 1787'de yayımlanan ikinci makalesinde bu sonucun hem birbirini çeken zıt işaretli elektrik yükler, hem de manyetik yükler için geçerli olduğunu gösterdi. Ancak Coulomb yalnızca kuvvetin, mesafenin karesine ters orantılı olduğunu göstermekle yetindi; kuvvetin, etkileşen yüklerin (ya da kutup kuvvetlerinin) çarpımına orantılı olduğunu dolaylı olarak belirtti, manyetik kutup kuvveti (ya da Henry Cavendish'in yaptığı gibi elektrik yük) için mutlak bir birim tanımlamadı.

Bugün,Coulomb'un adıyla anılan birbirlerinden r uzaklığında iki elektrik yükün (Q_1 Q_2) arasındaki kuvveti(F)belirleyen $F = k\frac{Q_1 \cdot Q_2}{r^2}$ biçimindeki yasa, elektrik alanının en temel yasalarından biridir. Burada k kullanılan birim sistemine göre belirli bir değer ve boyutla gösterilebilen bir orantı değişmezi, Q_1 ve Q_2 ise Coulomb'un adıyla anılan bir birimle ifade edilen elektrik yükleridir (bir Coulomb bir amper-saniyeye eşittir).

1787-1790 arasında yayımlanan dört makalesi elektrik yükün etrafa dağılması (sızması), iletken ve yalıtkanlar, elektrostatik yük dağılımı gibi konuları kapsar. Sızan elektrik yükün mevcut yüke ve zamana orantılı olduğunu gösterdi, yük sızmasını yan yana duran moleküller arasındaki yük paylaşılması olarak açıkladı. Yük sızması ile ilgili deneyleri, cisimleri iletken ve yalıtkan olarak iki ana sınıfa ayırmasına yolaçtı. İletkenlerde elektrik yük serbest olarak akarken, yalıtkanlar bu yükün akımına direnç gösteriyordu. Coulomb bir cisimdeki yük dağılımının yalnızca geometrik konuma ve üzerlerindeki benzer işaretli yüklerin itimine dayandığını, iletkenlerde ise statik elektrik yükün yalnızca yüzeyde bulunduğunu gösterdi. Bulduğu bu deneysel sonuçları kuramsal olarak da kanıtlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Coulomb'un deneysel çalışmaları, Poisson'un 1811'de elektrostatik kuramını geliştirmesini sağladı. Coulomb 1791'de yayımladığı bir makalede ise, ilk kez 1777'de ele aldığı manyetizma kuramına son şeklini verdi. Mıknatıslanmanın molekül düzeyindeki manyetik kutuplaşma nedeniyle ortaya çıktığını ortaya attı. Bu çalışması Biot, Poisson ve Ampère'in araştırmalarına öncülük etmiştir.

Cavendish ile birlikte 18.yy'ın en önde gelen iki fizikçisinden biri olarak kabul edilen Coulomb, Newton mekaniğini fiziğin yeni alanlarına genelleştirmesinin yanı sıra, deneysel çalışmaların önemini de vurgulamıştır. Matematiksel analizle, deneysel gözlemden, birinin diğerine üstün olmadığını çalışmaları ile kanıtlamış, her ikisinden birlikte yararlanarak 19. yy'ın başlarında Fransa'daki Fizik Rönesansı'nın öncülüğünü etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Théorie des machines simples,* ("Basit Makinelerin Kuramı"), 1809.
- **KAYNAKLAR:** C.S.Gillmor, *Coulomb and the Evolution of Physics and Engineering in Eighteenth Century France,* 1971; D.Roller ve D.H.D.Roller, *The Development of the Concept of Electric Charge: Electricy from the Greeks to Coulomb,* 1954.
- **BAKINIZ:** AMPÈRE, BIOT, CAVENDISH, POISSON, F.W.TAYLOR, T. YOUNG.

COULTON, George Gordon
(1858-1947)

İngiliz, tarihçi. Orta Çağ tarihi ile din tarihi üzerindeki çalışmalarıyla tanınmıştır.

1858'de King's Lynn'de doğdu, 1947'de öldü. 1877'de Cambridge Üniversitesi'ndeki St. Catharine College'a girdi. Buradaki öğrenimini tamamladıktan sonra, Anglikan Kilisesi'nde papaz olabilmek için bir süre özel olarak çalıştı. 1883'te papaz yardımcısı ertesi yıl da papaz oldu. 1885'te papazlıktan ayrılarak özel okullarda ders vermeye başladı. Geçim sorunu nedeniyle Eastbourne'a giderek, bir arkadaşıyla birlikte iş yaşamına atıldı. Aynı zamanda Orta Çağ yaşantısını, düşüncesini, kilise sisteminin örgütleniş ve işleyiş biçimini inceleyen bilimsel çalışmalar yaptı. Bu çalışmalarının ürünlerini, 1906'da yayımladığı *From St. Francis to Dante* ("St. Francis'den Dante'ye") ve 1908'de yayımladığı *Chaucer and His England* ("Chaucer ve İngiltere'si") adlı kitaplarında bir araya getirdi. Kitapları büyük ilgi uyandırdı. Adı bilim çevrelerinde hızla yayıldı. 1910'da Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity College'da kilise tarihi öğretmenliğine atandı. 1919'da yine Cambridge Üniversitesi'ndeki St. John's College'da ders vermeye başladı. Akademik yaşamının sonuna değin bu üniversitede kaldı.

Coulton, yapıtlarında çok sayıda belgeye ve kaynağa yer vermiş, Orta Çağ'ın günlük yaşamıyla ilgili ayrıntıları sergileyerek dönemin özelliklerinin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Ten Medieval Studies*, 1906, ("On Orta Çağ İncelemesi"); *From St. Francis to Dante*, 1906, ("St. Francis'den Dante'ye"); *Chaucer and His England*, 1908, ("Chaucer ve Ingiltere'si"); *Life in the Middle Ages*, 4 cilt, 1910, ("Orta Çağ'da Yaşam"); *The Case for Compulsory Military Service*, 1917, ("Zorunlu Askerlik Görevi Sorunu"); *The Medieval Village*, 1925, ("Orta Çağ Köyü"); *Art and Reformation*, 1928, ("Sanat ve Reform"); *Medieval Panorama*, 1938, ("Orta Çağ'ın Panoraması"); *Five Centuries of Religion*, 4 cilt, 1923-1950, ("Dinin Beş Yüzyılı"); *Fourscore Years* (Otobiyografi), 1943, ("Seksen Yıl").

• **BAKINIZ:** PIRENNE.

COUPER, Archibald Scott
(1831-1892)

İskoç, kimyacı. Karbon atomunun dört değerli olduğunu ve halkalı bileşikler oluşturma özelliğini açıklayarak organik kimyaya önemli katkıda bulunmuştur.

31 Mart 1831'de Dumbartonshire'daki Kirkintilloch kentinde doğdu. 11 Mart 1892'de aynı yerde öldü. Zengin bir dokumacının oğluydu. Üniversite eğitiminin önemli bir bölümünü Glasgow'da yaptı. 1852'de Edinburgh Üniversitesi'ne giderek mantık ve metafizik diploması aldı. 1854-1856 arasında Berlin' de çalışmalarını sürdürürken kimya alanında uzmanlaşmaya karar verdi. 1856'da Paris'te Charles Wurtz' un laboratuvarında iki yıl çalışarak bu konuda temel bilgiler edindi.1858'de İskoçya'ya döndüğünde,kimya alanında kendisini parlak bir gelecek bekliyordu. Ne var ki, dört ay gibi kısa bir süre sonra, 1858 sonbaharında geçirdiği önemli bir sinir krizinden sonra sağlığı iyice bozuldu. Kirkintilloch'da inzivaya çekildi ve kimya bilimine bundan sonra yeni bir katkıda bulunamadan öldü.

Couper'ın kimyaya en önemli katkısı, henüz 27 yaşında Paris'te Wurtz'un yanında çalışırken yazdığı *On a New Chemical Theory* ("Yeni Bir Kimya Kuramı Üzerine") adlı makalesidir. Ancak Wurtz, organik kimyada yeni bir çığır açacak nitelikteki bu makalesini benimsemediği gibi, Couper'ın görüşlerinin Fransız Bilimler Akademisi'ne sunulmasına da izin vermedi. Ne var ki, kısa bir süre sonra August Kekulé yayımladığı bir makalesinde Couper'ınkine benzer görüş ve öneriler öne sürdü. Couper makalesinin yayımlanmasına izin vermediği için Wurtz'u protesto ettiğinde, asistanlık görevine son verildi.

Couper'ın makalesi ancak iki yıl sonra, 14 Haziran 1858'de Jean Baptiste Dumas tarafından Bilimler Akademisi'ne sunuldu ve önce *Comptes Rendus*'de, kısa bir süre sonra da genişletilmiş biçimiyle çeşitli dillere çevrilerek değişik dergilerde yayımlandı. Makalesinde organik bileşiklerle ilgili kuramların yetersizliğini açıklayan Couper, karbon elementinin iki önemli özelliğini vurguluyordu. Bu özelliklerden ilki, karbonun eşdeğer sayıda hidrojen, klor, oksijen, kükürt gibi elementlerle birleştiği, ikincisi de karbon atomunun gene bir karbon atomuyla birleşerek zincir ve halkalar oluşturabildiğiydi. Bu iki özelliğin organik kimyanın temel ilkelerini oluşturduğuna inanan Couper, karbon elementinin kendi kendisiyle birleşebileceğini ileri süren ilk kimyacıdır.

Couper, aynı zamanda, birleşen iki atomun değerliklerini de düz çizgilerle belirtmişti. Oksijen atomunun ağırlığını 8 yerine 16 olarak benimsemiş olsaydı, yazdığı formüllerin birçoğu bugünkülerle aynı olacaktı. Üç karbon ve üç azot atomu içeren siyanürik asiti, elementlerin değerlik çizgilerini birleştirerek bir halka biçiminde gösteren ilk kimyacı da gene Couper'dir. Böylece, benzen bileşikleri üzerindeki çalışmalarıyla 1865'te organik kimyada halkalı bileşiklerin varlığını ilk kez belirlediği kabul edilen Kekulé'den önce Couper bir organik maddeyi halkalı bir formülle göstermiş oluyordu.

Sağlığı elvermediği için genç yaşta kimya çalışmalarına son vermek zorunda kalan Couper'ın *On a New Chemical Theory* adlı yapıtı organik kimya tarihinde bir dönüm noktasını temsil eder.

• **YAPITLAR (başlıca):** *On a New Chemical Theory*, 1858, ("Yeni Bir Kimya Kuramı Üzerine").

• **KAYNAKLAR:** J.Kendall, *Great Discoveries by Young Chemists*, 1953.

• **BAKINIZ:** KEKULÉ, WURTZ.

François Couperin

COUPERIN, François [Büyük]
(1668-1733)

Fransız, besteci. Fransa'da Barok tarzın ve klavsen müziğinin önde gelen temsilcilerindendir.

10 Kasım 1668'de Paris'te doğdu, 12 Eylül 1733'te aynı kentte öldü. Couperin ailesi, 17. yy'ın ilk yarısından başlayarak 200 yılı aşan bir dönem boyunca Fransa'nın önde gelen müzikçilerini yetiştirmiştir. François Couperin'in amcası Louis Couperin, 1653'te Saint-Gervais Kilisesi'nin orgculuğuna getirilmişti. Bu görev, izleyen 173 yıl boyunca hemen hemen kesintisiz olarak aynı ailenin üyeleri tarafından yürütüldü. François'nın babası Charles da ağabeysinden sonra bu göreve getirildi. 1679'da ölümüne değin, oğluna org dersleri verdi.

Babası öldüğünde görevi François için saklı tutulmak üzere geçici olarak bir başkasına verildi. François'nın eğitimini, dönemin önemli orgcu ve bestecilerinden Jacques Thomelin üstlendi. Couperin, ondan sağlam bir kontrpuan bilgisi edindi. Fransa Sarayı'ndan da destek gören sanatçı, 1693'te XIV. Louis'nin saray orgculuğunu yapmakta olan Thomelin'in ölümü üzerine açılan yarışmayı kazandı ve onun yerine, Kral'ın dört orgcusundan biri oldu. Ancak, o sıralarda Versailles Sarayı'nda henüz org bulunmuyordu. Saray orgcularının görevi de, daha çok, yeni besteler hazırlamak ve konserler sunmaktı. Saray'la ilişkisi, Couperin'in kısa zamanda saygın ve varlıklı bir kişi olmasını sağladı. Bir yıl sonra krallık ailesinin çocuklarına ve Burgonya Dükü'ne müzik dersleri vermeye başladı. Couperin, bu ayrıcalıkları benimsemiş, bir soylu olarak yaşamaya özen göstermiştir.

1701'de Kral'ın özel klavsenciliğine getirildi. 1710 dolaylarında artık Fransa'nın en önemli müzikçisi sayılmaya ve "le Grand" sanıyla anılmaya başlamıştı. Çok yaygın bir saygı görüyor, dönemin önde gelen müzikçileriyle sürekli ve yoğun ilişkiler içinde bulunuyor, birçok genç besteci onun tekniğini ve üslubunu izlemeye çalışıyordu.

1715'te XIV. Louis'nin ölümünden sonra Saray'daki çalışmalarının giderek ağırlık kazanması üzerine 1723'te, Saint-Gervais'deki orgculuk görevini kuzeni Nicolas'ya aktardı.

Ününün yaygınlığına karşın, Couperin'in yaşamının son on yılı pek bilinmemektedir. 1730'da Versailles'daki görevinden de ayrıldı. Bu tarihten sonra beste yapmadı. Yaşamının son üç yılı yalnızlık içinde geçti.

Couperin'in yapıtları, tür olarak, belirgin sayılabilecek dönemlerde yoğunlaşmıştır. Saint-Gervais Kilisesi'ndeki ilk yıllarında, org müziği yazmış, bu görevden ayrıldıktan sonra solo org için müzik yazmamıştır. Versailles döneminde ise vokal müzik ve oda müziği yapıtları bestelemiştir. Buna karşılık, klavsen için yazmış olduğu, *Ordres* adını verdiği 27 süitte toplanan 230'a yakın parça, hemen hemen bestecilik yaşamının bütününe yayılmıştır.

Couperin'in müziği, geleneksel yöntem ve tekniklerin yetkinlikle kullanımı bakımından, J.S. Bach'la kıyaslanabilir. Bach'la, müzik üzerine uzun bir süre yazıştığı bilinmektedir, ancak bu mektuplar kaybolmuştur. Couperin'in müziğine hayran olan Bach, onun kimi bestelerinin notalarını kendisi için kopye etmiştir. Bununla birlikte, Couperin, gelişmekte olan biçim ve tarzdan yoğunlukla yararlanması ve yenilik arayıcı tavrıyla, Bach'tan farklılaşır.

İlk önemli yapıtı olan *Pièces d'orgue consistantes en deux messes* ("İki Missa Olarak Org Parçaları"), eski dinsel müzik geleneklerinden ayrılmaz. Protestan ülkelerde org, bağımsız bir gelişme göstererek çok önemli bir çalgı durumuna gelmiş, oysa Fransız Katolik Kilisesi'nde, Gregor melodilerine küçük katkı ve çeşitlemelerle eşlik etmekle sınırlı kalmıştı. Couperin'in org missaları bu işleve uygun olarak, basit bir yapıdadır. Bununla birlikte, yetkin bir kontrpuan ve armoni yazısını ve bazı yenilik izlerini de taşırlar.

O dönemde gelişmekte olan yeni biçimlerin başında, İtalya'dan çıkmış olan "üçlü sonat" *(sonata a tre)* gelir. Özellikle Lully'den kaynaklanan Fransız Barok operasının teknikleriyle Corelli'nin öncülük ettiği üçlü sonat arasında yakın ve yapısal bir ilişki vardır. Couperin oda müziği yapıtlarında bu biçime yönelmiş ve İtalyan tarzını Fransız müziğiyle kaynaştırmaya çalışmıştır. Aslında besteci, üçlü sonatın iki türünden *sonata da camera*'yı (süit, ordre ya da partita olarak da adlandırılıyordu) zaten daha çok Fransız müzik geleneğinin bir parçası olarak görmüştür.Bu türdeki yapıtlarından *Les Nations*("Uluslar") dizisinde, Fransız ve İtalyan gelenekleri bir arada, yan yana bulunur; *Apothéose de Lulli* ("Lulli'nin Yüceltilmesi") ve *La Parnasse ou L'Apothéose de Corelli* ("Şiir ya da Corelli'nin Yüceltilmesi") adlı sonatlarda ise birbiri içinde bütünleşmiş, kaynaşmıştır.

Bestecinin vokal müzik alanındaki yapıtları görece az tanınır. Oysa, dinsel türde olanları, veriminin oldukça önemli bir bölümünü oluşturur. Bunlar, üçlü sonatlarla yaklaşık aynı yıllarda bestelenmiştir ve yine İtalyan etkisi taşırlar.

Couperin, dört kitap halinde yayımladığı klavsen için yazılmış parçalarda da, İtalyan ve Fransız geleneklerinin bir bileşimine gitmiştir. Fransız klavsen ve lavta bestecileri, halk şarkıları ve çoksesli dans müzik-

leri ile İtalyan operası ve Corelli'nin etkisi, Couperin'in klavsen müziğinin başlıca kaynakları olmuşlardır. Bu etkiler, klavsen parçalarının toplandığı dört kitapta da belirgindir ve son kitapta olgun bir bütünlüğe ulaştırılmıştır.

Couperin'in 1717'de yayımlanan *L'Art de toucher le clavecin* ("Klavsen Çalma Sanatı") adlı kuramsal yapıtı, sistemli bir kitap olmamasına karşın, uzun süreli bir etki yapmış ve dönemin Fransız müziği üzerine önemli bir kaynak olarak kalmıştır.

Couperin'in müziğinin en önemli özelliklerinden biri de anlatımcı yönüdür. Birçok yapıtı, belli duyguları, kişileri, hatta nesne ya da algılamaları betimleyici niteliktedir ve buna uygun başlıklar taşır. Kendisi de, bestelerken, her zaman yaşadığı olaylardan esinlenen bir amacı, hedefi olduğunu ve kullandığı başlıkların bunu yansıttığını belirtmiştir. Bu bakımdan, Couperin, programlı müziğin de ilk öncülerinden sayılabilir.

Döneminde, Rameau ile birlikte Fransız Barok müziğinin en önemli temsilcilerinden olan, bilgi, teknik ve yaratıcılığıyla büyük bir usta sayılan ve birçok bestecinin yetişmesinde rol oynayan Couperin, klavye yazısına ve tekniğine, anlatımcı müziğe katkılarıyla da Ravel ve Debussy'ye kadar uzanan bir etki yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Org müziği:** *Pièces d'orgues consistantes en deux messes,* 1690, ("İki Missa Olarak Org Parçaları"). **Vokal müzik (dinsel):** *Leçons des Ténèbres,* yks. 1714-1715, ("Karanlıkların Dersleri"); *Elévations.* **Oda müziği:** *La Steinquerque,* yks. 1692, 2 keman ve sürekli bas için üçlü sonat; *La Sultane,* yks. 1695, 2 keman, 2 viyola de gamba ve sürekli bas için dörtlü sonat; *L'Impériale,* yks. 1710-1715, 2 keman ve sürekli bas için üçlü sonat; *Concerts royaux,* yks. 1714-1715, ("Krallık Konserleri"); *Apothéose de Lulli,* 2 keman ve sürekli bas için üçlü sonat, ("Lulli'nin Yüceltilmesi"); *La Parnasse ou L'Apothéose de Corelli,* 2 keman ve sürekli bas için üçlü sonat, ("Şiir ya da Corelli'nin Yüceltilmesi"); *Les Nations,* 2 keman ve sürekli bas için üçlü sonat, ("Uluslar"). **Klavsen müziği:** *Premier Livre de clavecin,* 1713, ("Birinci Klavsen Kıtabı"); *Second Livre de clavecin,* 1717, ("İkinci Klavsen Kitabı"): *Troisième Livre de clavecin,* 1722, ("Üçüncü Klavsen Kitabı"); *Quatrième Livre de clavecin,* 1730, ("Dördüncü Klavsen Kitabı"). **Kitap:** *L'Art de toucher le clavecin,* 1717, ("Klavsen Çalma Sanatı").

- **KAYNAKLAR:** P. Brunold, *François Couperin,* 1949; E.Harich-Schneider, *Zärtliche Welt: François Couperin in seiner Zeit,* 1939; W. Mellers, *François Couperin and the French Classical Tradition,* 1950; M.H. Reimann, *Untersuchungen zur Formgeschichte der französischen Klaviersuite mit besonderer Berücksichtigung von Couperins Ordres,* 1940.

- **BAKINIZ:** J.S.BACH, CORELLI, LULLY.

COURBET, Gustave
(1819-1877)

Fransız, ressam, 19.yy Fransız Gerçekçiliği'nin (Realizm) en büyük öncüsüdür.

10 Haziran 1819'da Franche-Comte bölgesi yakınlarındaki Ornans kasabasında doğdu, 30 Aralık

Gustave Courbet

1877'de La Tour de Peilz'de öldü. İlk eğitimini bir din okulunda gördü. 1837'de Besançon Kraliyet Koleji'ne girdi. Kolejdeki öğrenimi sırasında bir yandan da Flajoulot'nun yönettiği Güzel Sanatlar Okulu'nun derslerini izledi. Flajoulot'nun ölümü üzerine 1840'ta hukuk okumak için Paris'e gitti. Ancak orada "Le Père Latin" adıyla bilinen Desprez'nin resim atölyesine devam etti. Sık sık gittiği Louvre Müzesi'nde Rembrandt, Hals, Van Dyck, Velasques ve Giorgione gibi sanatçılardan kopyalar yaptı.

1844'ten sonra Salon sergilerine katıldı. Ama 1847'de resimlerinin geri çevrilmesi üzerine Hollanda'ya gitti. Yakın ilgi duyduğu Hollanda resmini yerinde inceledi. 1848 Devrimi'ne katıldı. Devrimden sonra 1849'da açılan Salon Sergisi'nde altı resimle yer aldı ve adını iyice duyurdu. Atölyesi giderek ressam, eleştirmen, ozan ve düşünürlerin uğrak yeri haline geldi.

Courbet'nin 1850, 1852 ve 1853'teki Salon sergilerine katıldığı resimler, gerek konuları gerek işleniş biçimleri açısından sanatla ilgili çevrelerde büyük tartışmalara yol açtı. 1853'teki sergide yer alan *Yıkananlar* adlı yapıtı İmparator III.Napoléon tarafından "ahlaksızca" bulundu.

1855'te Paris Dünya Sergisi'ne katılması için yapılan öneriyi, taslaklarının önceden din yetkililerine gösterilip onaylatılmak istenmesi üzerine geri çevirdi. Kendisi ayrı bir sergi açarak elli kadar yapıtını burada sergiledi. Bu sergi için yayımladığı ve sanat konusundaki düşüncelerini açıkladığı katalog Gerçekçilik akımının bildirgesi niteliğindedir.

1856'da, daha önceleri sanatına karşı çıkan, dönemin ünlü eleştirmenlerinden Castagnary ile dostluk kurdu. Castagnary bu tarihten sonra onun en büyük destekleyicileri arasına katıldı. Courbet sonraki yıllarda Belçika, Almanya ve Güney Fransa'yı da içine alan gezilere çıktı, Frankfurt'ta kaldığı sürede av partilerine katıldı. Av sahnesini konu alan bir resmiyle Besançon Dünya Sergisi'nde altın madalya aldı. O dönemde, Castagnary'nin de yüreklendirmesiyle, Akademi'deki öğrenimi yetersiz bulan öğrenciler için bir atölye açtı. 1862 Salon Sergisi'nden geri çevrilen *Konferans'tan Dönüş* adlı yapıtı Kilise'yi alaya alan konusu yüzünden büyük tepkilere neden oldu.

Courbet 1865-1869 arasında Normandiya kıyılarındaki Etretat Trouville ve Deauville kasabalarında kaldı. 1865'te Paris Dünya Sergisi'nde yüz kadar

yapıtını sergiledi ama pek bir ilgi görmedi. 1869'da Münih'te açtığı sergiyse büyük bir başarı kazandı. 1870'te kendisine verilen Legion d'Honneur nişanını kabul etmedi.

1871'de Paris Komünü'nün Vendôme anıtını yıktırması olayına adı karıştı, çarptırıldığı büyük para cezasını ödememek için İsviçre'ye kaçtı ve La Tour de Peilz'e yerleşti. Son yıllarını burada kurduğu atölyede öğrencilerine resim dersi vererek geçirdi. Mal varlığının devlet tarafından satılması üzerine Paris'e dönmeye karar vermişken öldü.

Bireyci ve isyancı bir kişiliği olan Courbet'nin gençlik yıllarında, sanat dünyası Romantizm'le Neo-Klasizm'in (Yeni Klasikçilik) çatışması içindeydi. Courbet bu karşıt anlayışların ikisine de ilgi duymamıştır.

Besançon'daki ilk resimleri çoğunlukla Loue Vadisi'ni konu alan akademik nitelikteki manzaralardır. 1849'a değin yaptığı tabloları romantik bir bakış açısını yantısır. →

Gerçekçilik (Realizm)

Resimde gerçek bir olay ya da görüntünün, aslına ve özüne uygun biçimde betimlenmesi anlayışı Gerçekçilik olarak adlandırılır. Ancak bu deyim, özel durumlarda birçok değişik eğilimi tanımlamak için de kullanılır. Örneğin resimde soyuta, idealizme ve deforme etmeye karşı olan tutumlara da Gerçekçilik adı verilir. Ayrıca çeşitli çarpıklık ve çirkinlikleri özellikle vurgulamayı ya da görüntüyü olduğu gibi değil de, bilindiği gibi anlatmayı öngören anlayışlar da Gerçekçilik olarak nitelenir. Tarihsel boyutları içinde Gerçekçilik, resmin gerçeklerden soyutlanarak kurumsal bir fanteziye dönüştüğü dönemlerde, kendini çeşitli biçimlerde gösteren bir gerçeğe yaklaşım biçimidir. Bu yüzdendir ki, oldukça gerçekçi sayılan 17.yy resmi, Maniyerizm'in sınır tanımaz tutumuna karşı bir tepki biçiminde gelişmiştir. Bu yolun öncüsü olan Caravaggio dramatik gerçekçiliğiyle Francisco Ribalta (1565-1628), Ribera*, Velasques* ve Zurbaran* gibi İspanyol sanatçılarını etkileyerek resim sanatında bir devrim yaratmıştır. Hollanda'da Hals*, Vermeer*, Rembrandt*, Fransa'da La Tour*, La Nain* gibi sanatçılar da Barok üslup içindeki gerçekçi eğilimleri temsil ederler. 17.yy'da Hollanda'da gelişen Janr (Tür) resmi, resimsel konuların günlük yaşantıya indirgenişini örnekleyen bir Gerçekçilik biçimidir.*

Ancak Gerçekçilik, genellikle 1848-1860 arasında Fransa'da güncel olan bir sanat hareketini anlatmak için kullanılır. 1860'tan sonra kendisini izleyen hareketler içinde de varlığını çeşitli biçimlerde sürdürmüştür. İspanyol, İngiliz ve Hollanda sanatlarından gelen etkilerle başladığından, sadece Fransa ile sınırlı bir hareket de değildir. Ancak Napoleon dönemi zaferlerinin başdöndürücü sarhoşluğundan sıyrılan Louis Philippe dönemi burjuvazisinin kendine ve yaşama bakış açısı Gerçekçilik'in biçimlenişinde büyük rol oynamıştır. Fransız burjuvazisi, aristokrasinin aşırı biçimde idealleştirilmiş ve tarihi konulara yönelik zevk anlayışının tersine, kendi güçlü konumunu gerçekçi olarak yansıtan bir sanatı beslemiştir. Öbür yandan bilimsel buluşların hızla artması, doğanın tüm anlamıyla kavranmasına giden yolu açmıştır. 1848 Devrimi ise harekete sosyal bir boyut katmıştır. Bu anlamda Gerçekçilik hem kendini tüketen Romantizm'e, hem de Neo-Klasizm'in (Yeni Klasikçilik) akademizmine bir tepki olarak gelişmiştir. Ancak biçimsel ve ruhsal açıdan karşı çıktığı Akademizm'in bazı özelliklerini de sürdürmüştür. Atölyede resim yapma, çıplak insan figürleri, koyu renklerin kullanılması bu özellikler arasındadır. Doğa gözlemine verdiği önemden ötürü Gerçekçilik aynı zamanda romantik İdealizm'e de karşıt bir akımdır. Buna karşılık, güçlü bir etki yapmayı ve hümanist bir bakış açısı getirmeyi amaçlaması açısından Romantizm'le benzeşmektedir.

Barbizon Okulu sanatçılarından Theodore Rousseau ve izleyicileri, tarihi manzaralara da, Romantikler'in özenle düzenlenmiş manzaralarına da karşı çıkmışlar, doğaya yönelmişlerdir. İyi gözlemlendiğinde, doğanın sırlarının insanı harekete geçirecek güçte bir yetkinliğe sahip olduğu düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Ancak teknik açıdan bunların kökenleri, 17.yy Hollanda resmine, İngiliz manzara resmine ve özellikle de Constable'a* dayanıyordu.*

Öbür yandan Daumier, Millet*, Courbet ve Corot'nun* sanatında biçimlenen Gerçekçilik anlayışı 19.yy'ın ikinci yarısının en egemen sanat biçimidir. Daumier gerçekçiliğinin özü, baskı altındaki insanların konumunu insancıl bir tutum içinde ve buruk bir tat içinde sunmasından gelmektedir. Millet, sıradan köylüleri ve kırsal yaşamı şiirleştirmiştir. Courbet, gerçeğe bağlılığı neredeyse bir kahramanlık gösterisine dönüştüren üslubuyla, sağlam ve entelektüel bir resim dünyası yaratmıştır. Corot'nun gerçekçiliği ise temelde romantik olmakla birlikte uygulamada akademik izler ve kendine özgü kırsal bir lirizm duygusu taşımaktadır.*

Bir üslup olarak Gerçekçilik gerek geleceğe yansıma, gerekse yaygınlık kazanma açısından yeterince etkili olamamıştır. Gene de Charles Daubigby (1817-1879), Eugène Boudin (1824-1898) ve Barthold Jongkind gibi Corot'nun izleyicisi olan sanatçılar bir anlamda İzlenimcilik'e (Empresyonizm) öncülük etmişlerdir.*

Gerçekçilik Avrupa'nın öbür ülkelerinde de çeşitli yankılar bulmuştur. İngiltere'de ön Raffaellocular (Pre-Raphaelitler), Hollanda'da Hague Okulu gibi eğilimler, Almanya'da Wilhelm Liebl, Hans Thoma (1839-1924) ve Rusya'da Repin gibi sanatçılar Gerçekçilik'in çeşitli biçimlerinin örneklerini vermişlerdir.*

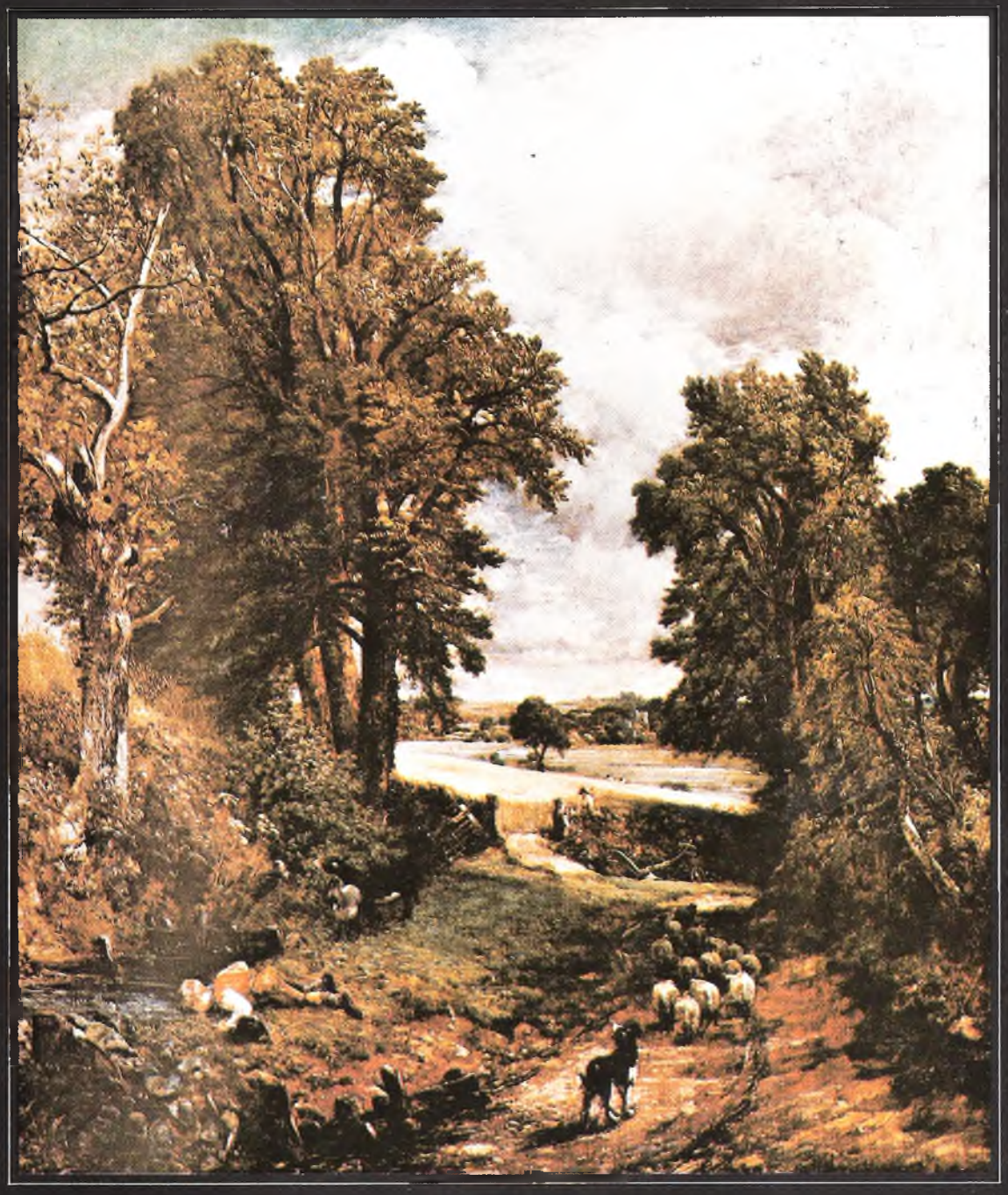

Resim 215
John CONSTABLE "Mısır Tarlası"
Ulusal Galeri-Londra, İNGİLTERE

Resim 223
Gustave
COURBET
"Hamakta
Kadın"
Özel Koleksiyon
ALMANYA

Resim 216
John CONSTABLE
"Stour Nehri Üzerinde Stradford Değirmeni"
Cattesbrooke Hall Northampton, İNGİLTERE

Resim 222
Pietro Berrettini da
*CORTONA-**Barberini***
Sarayı Tavan Freski
Roma, İTALYA

Resim 221

Pietro Berrettini de CORTONA ***"Sabinli Kadınların Kaçırılması"*** *Kapital-Roma, İTALYA*

Resim 217
Jean Baptiste Camille COROT
***"Mavili Kadın"** Louvre Müzesi-Paris, FRANSA*

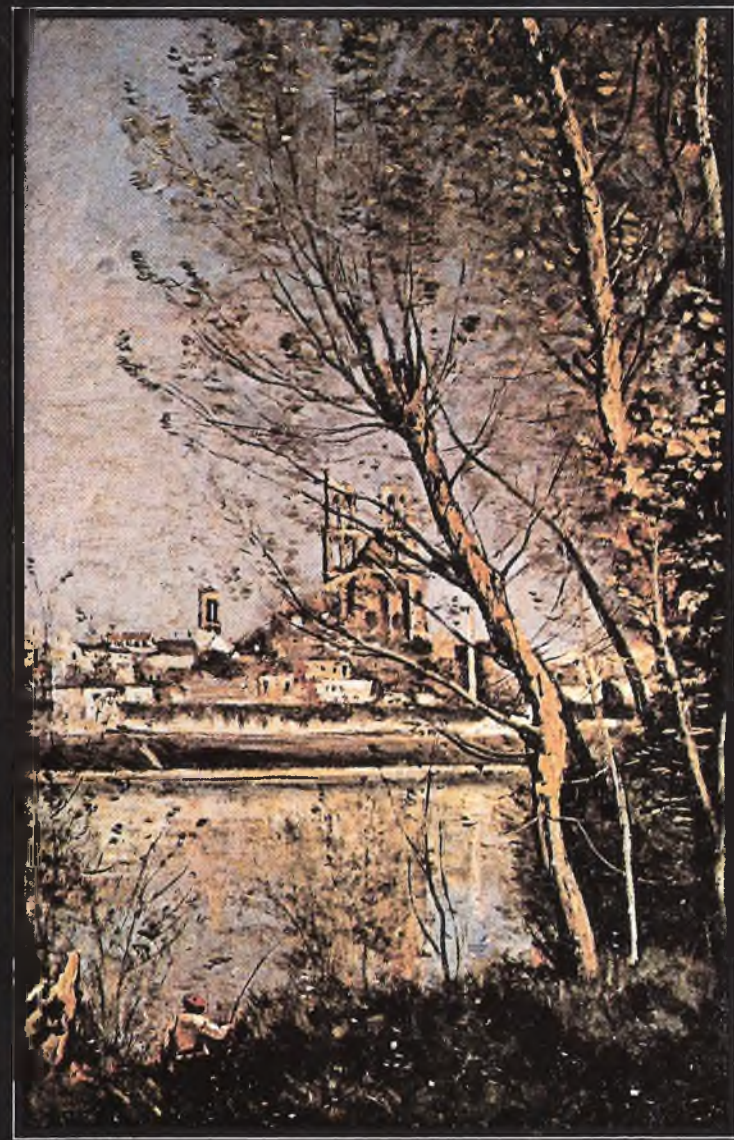

Resim 218
Jean Baptiste Camille COROT
***"Mantes Katedrali"** Güzel Sanatlar Müzesi-Rheims, FRANSA*

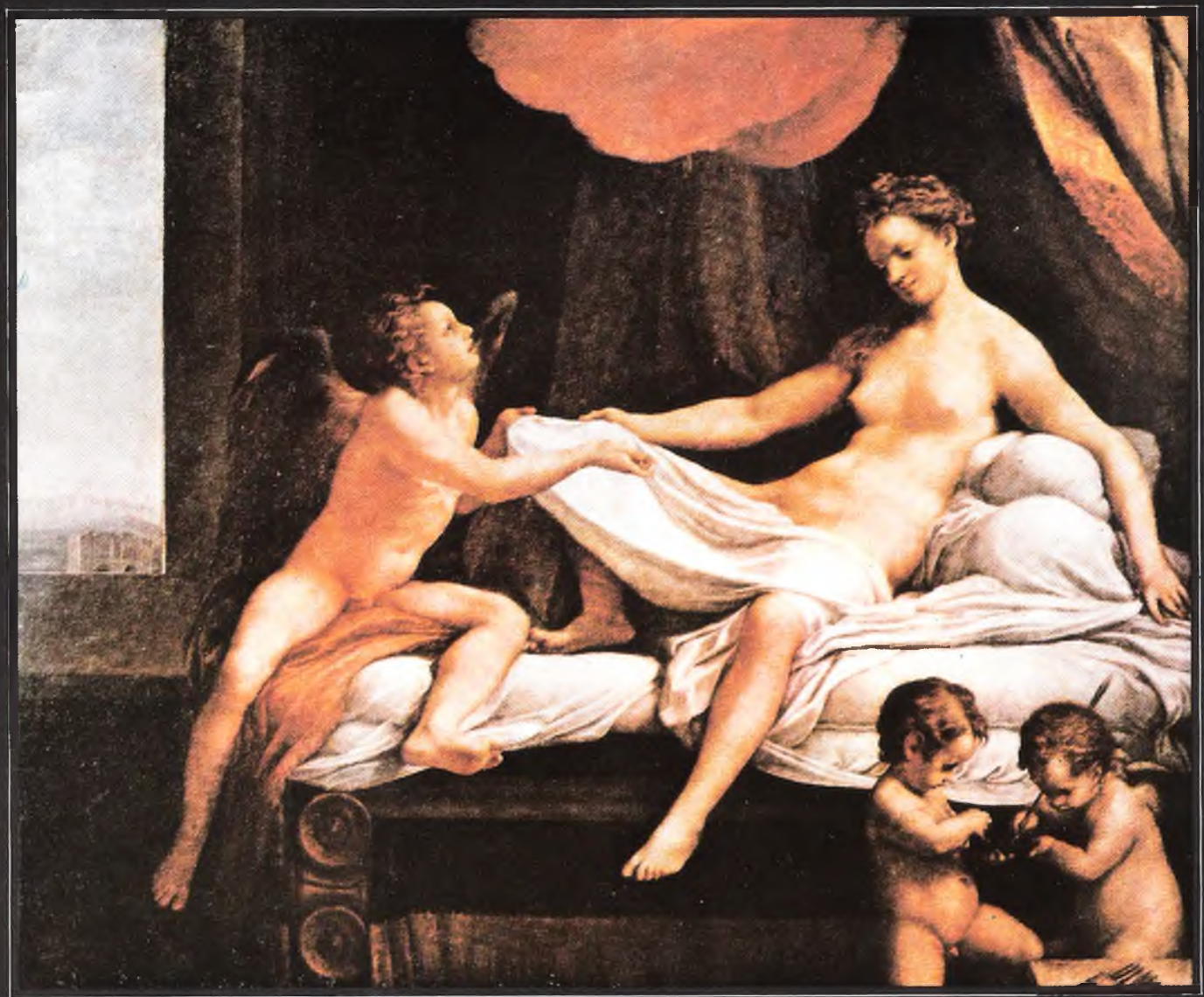

Resim 219
Antonio CORREGİO ***"Danae"***
Borghèse Galerisi
Roma. İTALYA

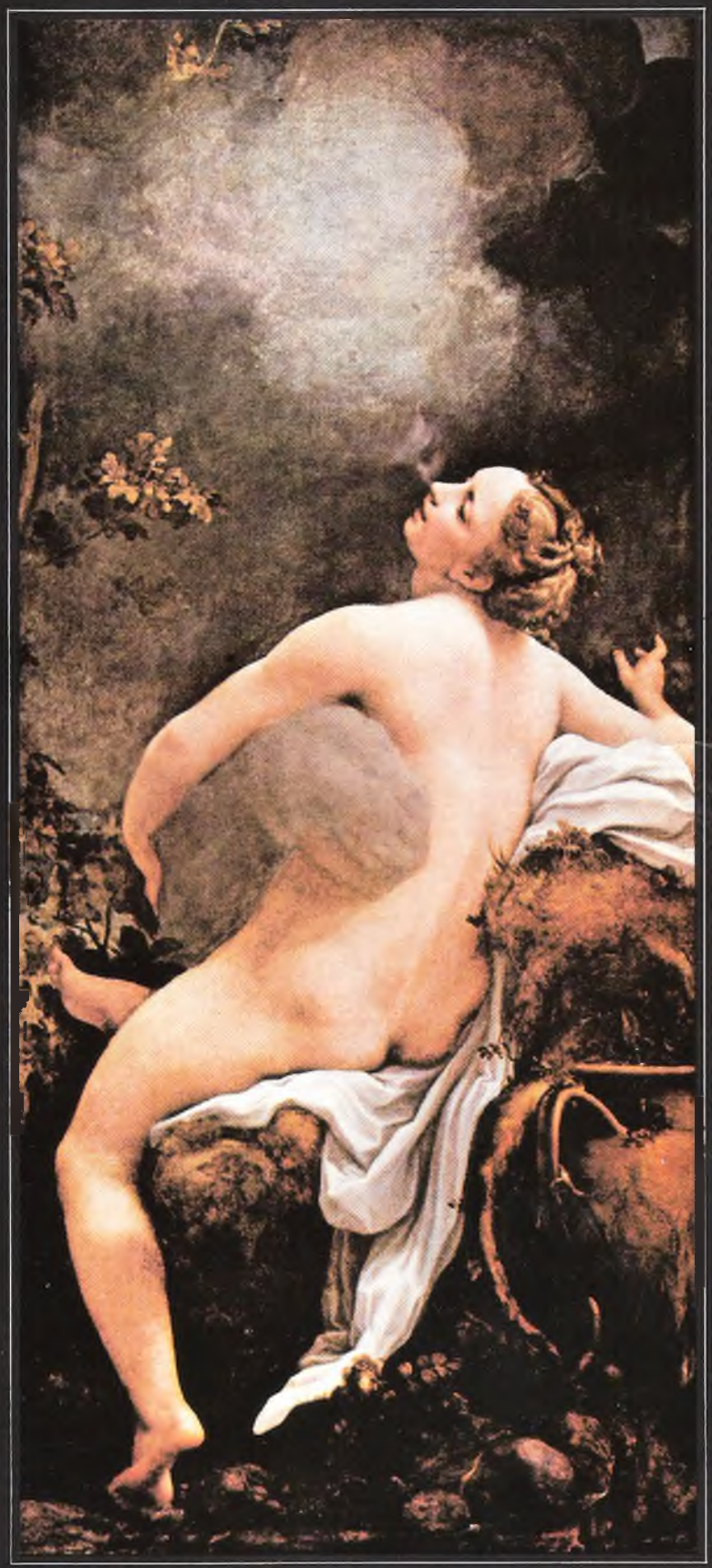

Resim 220
Antonio CORREGİO
"Jupiter ve İo"
Sanat Tarihi Müzesi
Viyana, AVUSTURYA

ADAM spor kitapları: 5

Cimnastiğin tarihçesi, cimnastiğe hazırlık, beygir atlama, asimetrik bar, denge, yer hareketleri, kulplu beygir, halka, paralel, barfiks, cimnastikte puanlama, yarışma hazırlığı... Cimnastikteki bütün hareketlerin çizimleri ve resimleriyle...

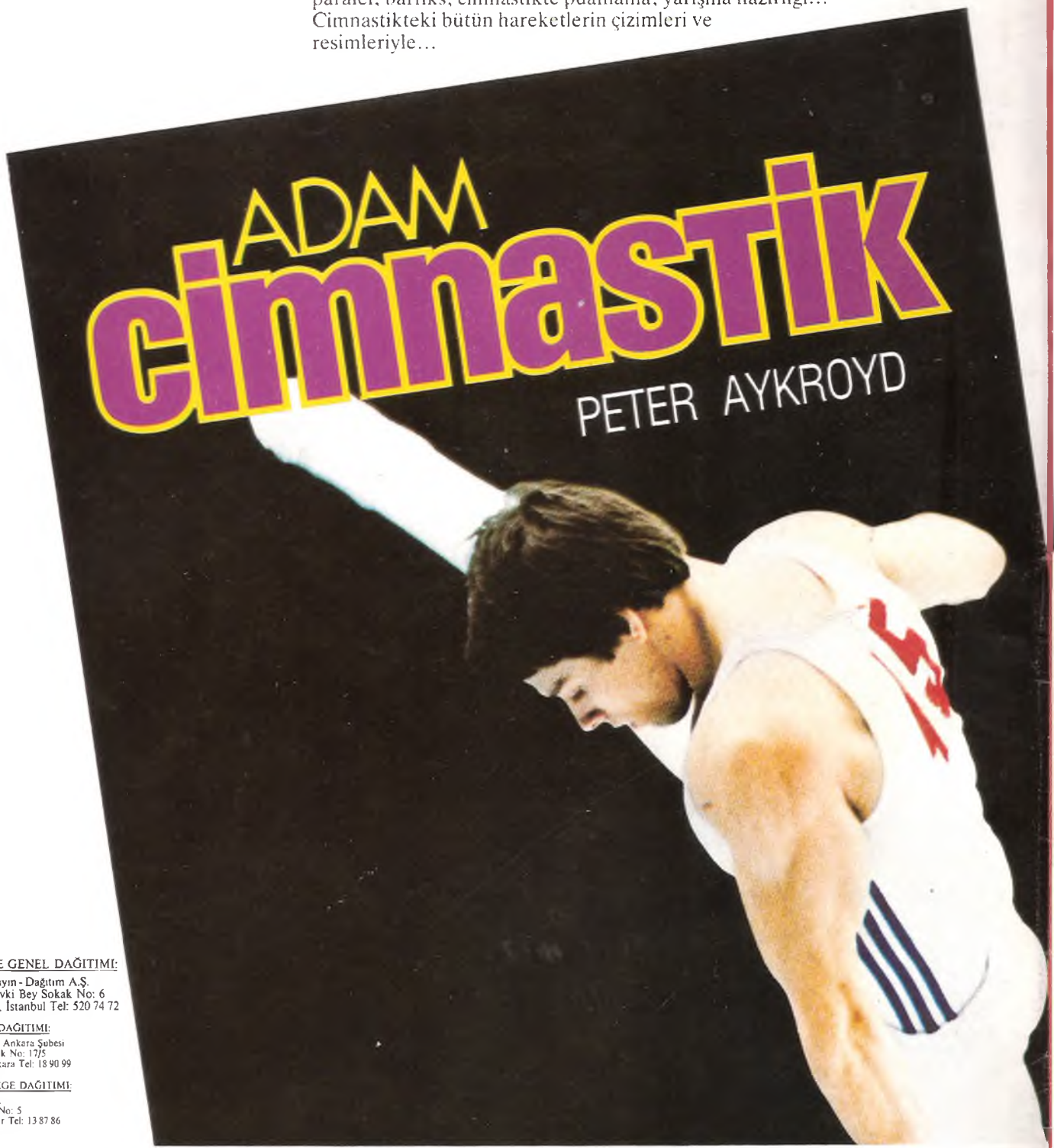

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:
YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:
YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

İZMİR ve EGE DAĞITIMI:
DATİC A.Ş.
452. Sokak No: 5
Konak, İzmir Tel: 13 87 86

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYUM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 3, Fasikül 27
21 Mayıs 1984
300 TL.

© ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul